

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra genderových studií

Bc. Michaela Mrňousová

Líčení a genderová subjektivita

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Mgr. Kateřina Kolářová, Ph.D.**

Praha 2010

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 18.5.2010

Michaela Mrňousová

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí diplomové práce Mgr. Kateřině Kolářové, Ph.D. za cenné rady, podnětné připomínky a čas věnovaný vedení práce.

Dále bych chtěla poděkovat své matce za inspiraci ke zvolení tématu a také všem ženám, které byly ochotné věnovat mi svůj drahocenný čas a sdílet se mnou své cenné zkušenosti.

OBSAH:

ABSTRAKT	5
1. ÚVOD	7
2. TEORETICKÁ ČÁST	9
2.1. Vymezení pojmů	9
2.1.1. Od genderové identity k subjektivitě	9
2.1.2. Subjekt a mechanismus moci	12
2.1.2.1. Post-strukturalismus v pojetí Michela Foucaulta	12
2.1.2.2. Feministické interpretace Michela Foucaulta	14
2.1.3. Performativita genderu	18
2.2. Fungování genderového řádu a kritika kultu krásy	20
2.2.1. Kult krásy a jeho kritika	21
2.2.2. Estetická genderová nerovnost	24
2.2.3. Genderový řád jako potvrzení mužské dominance	26
2.3. Líčení	28
2.3.1. Vznik make-upu	31
2.3.2. Líčení a každodennost	34
2.3.4. Líčení a zaměstnání	36
2.3.5. Problematická rovina líčení	37
2.3.6. Kosmetický průmysl a ženy jako konzumentky	40
3. EMPIRICKÁ ČÁST	43
3.1. Metodologie	43
3.1.1. Průběh a zpracování rozhovorů	45
3.1.2. Popis výzkumného souboru	46
3.1.3. Analýza rozhovorů metodou PDA	47
4. Výsledky analýzy	49
4.1. Líčení a každodennost	50
4.2. Líčení jako ženská záležitost	58
4.3. Líčení pro sebe?	67
4.4. Líčení a subjektivita	75
5. ZÁVĚR	80
LITERATURA (BIBLIOGRAFIE)	82
PŘÍLOHY	86
I. Schéma otázek k rozhovoru	86
II. Informovaný souhlas	88

Abstrakt

Práce se v nejobecnějším smyslu zabývá tím, jak ženy používají líčení z genderového a sociologického hlediska. Teoretické zázemí práce tvoří zejména post-strukturalistické teorie, které nahlízejí líčení jako disciplinační praktiku, pomocí které je genderový subjekt spoluutvářen. Další významnou součástí teoretické části je představení klíčových teorií týkajících se vzhledových norem a fungování genderového řadu, v neposlední řadě také kritických feministických teorií. Cílem této práce není ani obhajoba, ani kritika líčení jako takového, ale snaha prozkoumat tento fenomén z různých perspektiv. Líčení obecně, a to jak z hlediska odborné literatury či diskutovaných společenských témat, představuje marginalizovanou ženskou aktivitu, která si z hlediska každodennosti a ženské zkušenosti žádá vysvětlení. Jaké významy přisuzují ženy líčení? Jaké strategie v souvislosti s líčením ženy volí z hlediska sebe-pojetí, zaměstnání, partnerství a sexuality? Výzkumná část práce si kladla za cíl identifikovat diskurzy, témata a významy, které se objevují v přístupu ženských subjektů k líčení. K analýze polostrukturovaných rozhovorů byla použita post-strukturální diskurzivní analýza. Přestože jsem se zajímala o běžnou zkušenost s líčením v rámci z norem nevybočující femininity, v kontextu této praktiky se objevují různé diskurzivní konstrukce a pozice, které ženy artikulují a svým jednáním demonstrují. Tím se odkrývá dynamika a rozmanitost ženské zkušenosti, jak obecně, tak v souvislosti s líčením.

Klíčové pojmy:

Líčení, subjektivita, každodennost, ženská zkušenost, vzhledové úpravy

Abstract

This work focuses on women's use of make-up from gender and sociological point of view. Theoretical background of the thesis is made by the post-structuralist theories, which regard make-up as one of the disciplinary practices by which the gender subject is shaped. Another important part of the thesis is the presentation of the key theories related to the norms for appearance and the functioning of the gender system.

The aim of this work is neither to critique nor to defend women's use of make-up, but to explore this phenomenon from various perspectives. It seems that academic literature as well as mainstream discussions consider the use of make-up as a marginalized activity. This activity requires explanations from the perspective of every day life and women's experience. What norms shape the women use of make-up? What strategies in relation to wearing make-up do women create? With use of post-structural discursive analysis of semi-structured interviews the objective of the research part was to define the discourses, themes and meanings that interviewed women expressed in relation to their use of make-up. Even in the context of very typical femininity the discursive positions and constructions that have the women articulated show the variety and dynamics of women's experience.

Key words:

The use of make-up, subjectivity, women's experience, everyday life, appearance norms

1. Úvod :

Řada žen se na rozdíl od mužů každé ráno líčí¹. K tomuto tvrzení nás dovede i letmé pozorování lidí v rámci náhodného davu. Samotné uvědomění si tohoto rozdílu činí líčení z genderového a sociologického hlediska zajímavý předmět zkoumání. Proč to pro nás může být tak samozřejmé, i když se jedná o „nepřirozenou“ aktivitu?

Zaměřuji se explicitně na praktiku líčení a skrze ní chci pochopit vliv, který má na utváření genderové subjektivity, zda ovlivňuje další aktivity, které ženy dělají a v neposlední řadě, jak ženy samy líčení vnímají a interpretují. Líčením rozumím činnost během, které jsou na obličej nanášeny dekorativní kosmetické přípravky tzv. líčidla, která mění a podle potřeby zvýrazňují nebo naopak zjemňují některé rysy, anebo nenápadně maskují nedostatky. Líčení v sobě nese do jisté míry možnost transformace obličeje, tím se dle mého názoru stává zajímavější, než jiné kosmetické praktiky. Na druhou stranu se zajímám o klasické líčení, které víceméně posiluje femininitu a nikoliv ji nějak zásadně nabourává.² Předmětem mého zájmu není tak líčení v rámci subkultur³, ať hudebních či sexuálních, jejichž součástí je i mužské líčení. Samozřejmě je třeba stále mít na paměti, že stejně jako se řada žen líčí, také řada žen se nelíčí vůbec a tyto ženy budou také předmětem mého zájmu. Ačkoli líčení samozřejmě není jediná praktika⁴, která napomáhá konstituování femininních/maskulinních těl a identit. Zaměřením se na líčení nečiním se záměrem objevení nějaké podstaty genderových rozdílů nebo genderové identity, ale s cílem zviditelnění diskurzů a praktik, kterými může docházet ke stvrzení genderové binarity nebo naopak k jejímu narušení (Zábrodská 2009).

Cílem této práce není ani obhajoba, ani kritika líčení jako takového, ale snaha prozkoumat tento fenomén z různých perspektiv. Domnívám se, že líčení obecně, a to jak z hlediska odborné literatury či diskutovaných společenských témat, představuje marginalizovanou ženskou aktivitu. Z hlediska každodennosti se jedná o činnost, která si žádá vysvětlení. Jaké významy přisuzují ženy líčení ve svých životech? Jaké strategie v souvislosti s líčením ženy volí z hlediska sebe-pojetí, zaměstnání, partnerství a sexuality? Dalo by se mluvit o nějakých omezeních či naopak výhodách? To představují otázky, které se skrze výpovědi žen budu snažit zodpovědět v empirické části diplomové práce.

---

¹ Pokud nebereme v úvahu subkultury, v rámci kterých je mužské líčení přímo jejich součástí (např. emo, goth).

² Za líčení můžeme považovat i to, když ženy používají kosmetické přípravky k vytvoření své maskulinní identity.

³ Které se vymyká klasickému pojetí tzv. ideálu krásy.

⁴ Ze vzhledových úprav vyjmenujme stručně : móda, lakování nehtů, holení a jiné úpravy. Různé disciplinační praktiky mají různé účinky, proto například ne-líčení je společensky a kulturně mnohem přijatelnější, než ne-holení si nohou, podpaží atd. či ne-depilování horního rtu.

Jako výzkumná metoda byla použita post-strukturální diskurzivní analýza polostrukturovaných rozhovorů. Komunikačními partnerkami byly ženy české národnosti různého věku a vzdělání. Cílem výzkumu byla identifikace diskurzů, témat a významů, které se objevují ve způsobech přístupu ženských subjektů k líčení. Od žen jsem se pokoušela získat odpovědi na otázky týkající se norem femininity, identity a aktivit, které ve spojitosti s líčením vykonávají a strategie, které v souvislosti s líčením používají. Obecně se výzkum zaměřuje na ženskou zkušenost a nečiní tak ve víře nalezení nějaké společné univerzální charakteristiky účastnic výzkumu. Zvolená východiska spíše pomáhají zachytit a pojmenovat různé diskurzivní rámce, z nichž tyto ženy čerpají významy při utváření smyslu vlastních životů a subjektivity. Tyto rámce pak umožňují nahlédnout moc a sílu partikulárních diskurzů a praktik prostupujících životem akterek výzkumu a ovlivňujících jejich přístup k sociální realitě i k sobě samým.

Inspirací k této práci se stalo časté dotazování sebe sama a pocity, které jako žena, která se pravidelně líčí, v souvislosti s líčením prožívám. Od dětství jsem pozorovala svou matku, která každé ráno trávila nějaký čas líčením. A sama se od svých adolescentních let téměř každý den líčím. Líčení samotné ve mně občas vzbuzuje rozporuplné pocity, protože mi přináší jak příjemný pocit z mého zevnějšku, zároveň jako bych cítila jisté provinění za to, že se této aktivitě vůbec věnuji. Vnímání, pozorování chování a rozhovory o postojích jiných žen k líčení se tak staly fascinujícím předmětem mého zájmu. Pokládám si otázku, jaké jsou pocity jiných žen a jaké jsou další významy, které sebou líčení nese; zda líčení nemá i kreativní či dokonce jistý subverzivní potenciál a to i v kontextech z norem nevybočující femininity.

Historické hledisko nebude v teoretické části opomenuto, protože z hlediska kulturních norem, kam vzhledové úpravy patří, je tento úhel pohledu důležitý. Z antropologické perspektivy by bylo zajímavé zjistit, jaký význam a jaký charakter má líčení v jednotlivých kulturách, avšak budu se pohybovat pouze v kontextu euro-americké společnosti.

2. TEORETICKÁ ČÁST

Počátek teoretické části představí dekonstrukci „přirozených“ biologických pohlavních rozdílů a pojetí genderové subjektivity tak, jak s ním pracuje tato práce. Bude následovat vysvětlení základních post-strukturalistických pojmů: diskurzu a genderové identity ve světle konceptu poslušného těla Michela Foucaulta a teorii performativity genderu Judith Butler. Tím připravím teoretické zázemí pro post-strukturalistická východiska diplomové práce, která budou konfrontována a využívána v empirické části.

Následně představím kritické teorie krásy od známých autorek jako Naomi Wolf po méně známá aktuální díla Ilany Lowy a Sheilly Jeffreys, která otevřou spektrum od velmi kritických radikálních názorů na vzhledové praktiky po tolerantnější. Tématický blok bude zakončen Bourdieuovou teorií mužské nadvlády a ženského bytí jako bytí viděného.

Třetí tématická část se zabývá líčením samotným z hlediska historie, každodennosti, zaměstnání a také jeho problematické roviny. Tato poslední část má charakter spíše informativní, představovala jistou výzvu z hlediska rešerší odborné literatury týkající se líčení, která je spíše raritou.

2.1. Vymezení pojmů

2.1.1. Od genderové identity k subjektivitě

Následující kapitola představí pojmy gender, genderová identita a subjektivita v tom smyslu, v jakém s ním pracuje tato práce. Gender tak v souladu s post-strukturalistickými teoriemi pojmám anti-esencialisticky. V tomto pojetí se nejedná o genderu jako o nějakém výsledku naší subjektivity, ale o produkt diskurzů a kulturních praktik. Důsledkem toho je pak gender vnímán sociálními aktéry/rkami jako reálný. Gender v tzv. post-teoriích je nahlížen jako rozmanitý, proměnlivý a performativní (Zábrodská 2009). Performativní pojetí nepojímá gender jako stabilní identitu. Dle Judith Butler je gender identitou, která je konstituovaná v čase a ve vnějším prostoru pomocí opakovaného stylizovaného jednání. Jedná se o způsob stylizace těla pomocí úprav, gest a stylů, které vytváří iluzi pevně daného, genderově určeného „Já“ (Butler 2003).

V souvislosti s třetí vlnou feminismu a tzv. post-teoriích se hovoří o dekonstrukci, jelikož i kategorie „žena“ zůstává v těchto teoriích otevřeným a plurálním pojmem (Zábrodská 2009). Je tak činěno z důvodu, že konstrukce redukování mužů a žen na determinaci biologickým tělem (pohlavím) byla v mnohých případech pouze nahrazena konstruktem genderové identity, který se opíral ve smyslu podobném o představu, že muži a

ženy hrají jen svou určenou roli. Jak však zdůrazňuje Šmausová: „Ve skutečnosti hrají všichni všechny role v závislosti na rodové konstrukci sociálního kontextu.“ (2002: 15).

Dojem značné biologické rozdílnosti mezi pohlavími, který je hlavním argumentem esencialistických teorií, vzniká tím, že se potlačuje morfologická shoda většiny tělesných znaků a vyzdvihuje se rozdíl ve vnější konstrukci, nejčastěji promítaný do symbolu penisu. Zdůrazňování rozdílů mezi muži a ženami má tak společenskou a ne biologickou funkci. Genderové konstrukce (kategorie „muž“ a „žena“) se odvolávají na zdánlivou přirozenost a nutnost, kterou potvrzuje viditelnost biologických rozdílů. Avšak gender je neustále konstruován a má normativní povahu: „Odkaz na gender symbolů, slov, institucí, věcí atd. pak umožňuje analyticky oddělit gender od pohlaví a tím i od individuí: gender jako soubor normativně určených disparátních znaků je k dispozici jako volitelný repertoár, nezávisle na tělesných znacích.“ (Šmausová 2002: 20). Dekonstruktivistické teorie genderu se vyrovnávají s výroky o tzv. biologických vlastnostech mužského a ženského těla tak, že vnímají popis vzájemných odlišností ne jako objektivní popis, ale jako výsledek diskurzu, který vytváří tyto efekty za účelem zachování genderové diferenciací (Zábrodská 2009).

Podle Šmausové se v sociálních vědách se rozšířila myšlenka, že právě komponenty získané socializací mají na genderovou identitu mnohem větší vliv než komponenty genetické. Upozorňuje tak na nebezpečí, které v tomto případě nastává, když je koncept pohlaví pouze nahrazen konceptem genderu v podobném pojetí, tedy pouze ospravedlněném socializací. Členové společnosti se nedají redukovat na jedinou identitu, protože hrají různé role, které od nich aktuální společenský kontext požaduje. A člověk se během socializace učí hrát obě role, jinak by se vůbec nemohl stát sám sebou a vymezit se vůči druhému genderu (Šmausová 2002).

Jedinec s „normální biografií“, která je vybavena inherentním nátlakem k heterosexuality, nakonec volí jednu, dalo by se říci reziduální, genderovou identitu. Tato identita však není bytostná, nýbrž spočívá v tom, že se neustále zdůrazňuje onen minimální rozdíl v přirozených tělesných znacích, např. kosmetikou, oblečením, atd. (Kappel 1995, Laquer 1992, cit. dle Šmausová 2002: 21)

Tato charakteristika popisuje genderovou identitu na základě teorie genderových rolí, tj. sociální role jsou předepsané členům společnosti na základě jejich pohlaví (Renzetti a Curran 2005). V tomto pojetí genderová identita představuje jednu z mnohých rolí, kterou v naší společnosti hrajeme a je která je v případě žen nejčastěji podtrhována zdůrazňováním femininních rysů – líčením a oblékáním.

V této práci však budu pojímat gender z post-strukturalistického hlediska, tedy mnohem komplexněji než z hlediska teorie komplementarity genderových rolí. V tomto momentě je třeba se vůbec pozastavit nad smyslem kategorie „žena“, která je spíše průsečíkem kategorií jako věk, sexuální orientace, etnikum, národnost nebo vzdělání. Komplexnost a vzájemná provázanost těchto kategorií přímo znesnadňuje k dospění, že by „žena“ byla koherentní kategorií. Zábrodská poukazuje na to, že v tomto teoretickém rámci je smysluplné spíše, než se snažit definovat co gender je, pokládat si otázku, jak jsou kategorie („muž“, „žena“) produkovány ve specifických kontextech (např. věda, politika, každodennost či feministická teorie) (Zábrodská 2009).

Podobně nesamozřejmá jako kategorie „muž“ a „žena“ je pro post-teorie kategorie „identita“. Dle Halla je identita konceptem „předloženým k vymazání“, jak vysvětluje Zábrodská: „...pojem, který ve své podobě není již užitečný, ale který musí být nadále používán, neboť jej nemáme čím nahradit.“ (Hall 1996: 2 cit. dle Zábrodská 2009: 48). V post-strukturalismu je identita nahlížena jako sociálně utvářená fiktivní realita, která je udržována různými jazykovými diskursivními prostředky, mj. také zájmem „já“. Identita tak není považována za něco, co vyvěrá na povrch a je uložena v člověku. Tedy něco, co by vypovídalo o jeho identičnosti a stejnosti v rámci různých sociálních kontextů a času. Identita by měla odkazovat na pluralitu způsobů, kterými sebe sama definujeme. Z tohoto důvodu post-strukturalní teorie namísto termínu identita navrhuje používání pojmů „subjekt“ a „subjektivita.“ (Zábrodská 2009).

Post-strukturalismus akcentuje etickou a politickou povahu subjektivity, tj. způsobů, kterými samy sebe definujeme a prožíváme, její zakotvenost v symbolickém a materiálním světě, její kontradiktoričnost a proměnlivost a v neposlední řadě její částečně nevědomou, ne plně poznatelnou povahu. Subjekt jako sebe-sama uvědomující se bytost z tohoto pohledu vzniká až na základě kontaktu s lidským světem, s jeho jazykem, diskurzy a kulturními praktikami, jež individuální existenci subjektu předcházejí a které představují prostředky, jimiž je subjekt jako specifická identita (např. jako heterosexuální žena) konstituován. (Zábrodská 2009: 49)

Cílem dekonstrukce subjektu však není jej totálně zavrhnout, ale snažit se objevit nové významy, pro které původně nebyl autorizován (Butler 1995 in Zábrodská 2009).

V této souvislosti je třeba také poukázat na nesamozřejmost kategorie „heterosexuality“, vzhledem k tomu, že genderová subjektivita je na ní významně založena. Jonathan Katz pokazuje na to, že sexualita je tvořená společenským diskurzem; heterosexualita formuje naše myšlení, vytváří normy, které jsou prezentované jako

univerzální a přirozené, organizuje sexuální představy a sexuální projevy. Realizuje se nejen na osobní úrovni, ale zejména na společenské úrovni se pojí s politikou a institucemi. Heterosexualita definuje, co je správné, kdo má možnost zakládat rodiny, vychovávat děti a uzavírat oficiální partnerské svazky. Vytvořením kategorie heterosexuality došlo k vymezení dvou kategorií, které byly autoritami postaveny do opozice, navíc hierarchizované. Jedna z nich získala privilegované místo přirozenosti a normy, zatímco ta druhá byla definována jako patologická (Katz 2002). Koncept heteronormativity, tj. povinné heterosexuality jako jediného možného způsobu života se projevuje ve všech společenských institucích – v právním systému, školství, zdravotnictví, je stvrzován církví, médií a rodinnou výchovou. Heterosexuálnímu mocenskému tlaku ze všech stran se prakticky nedá vyhnout, od dětství jsou nám tyto normy vštěpovány a vzhledem k tomu, že možné alternativy zatím nejsou do tohoto systému pozitivně zařazeny, stává se nalezení sexuální identity u osob, které se s touto mainstreamovou orientací nesmíří traumatické a komplikované (Ondrisová a kol. 2002).

2.1.2. Subjekt a mechanismus moci

V této části představím přístup Michela Foucaulta k subjektivitě, jeho definici diskurzu, teorii poslušného těla a i další autorky tentokrát přístupující k post-strukturalistickým teoriím z feministických perspektiv. Tyto teorie jsou v kontextu vzhledových praktik a líčení velmi vhodné, protože odkrývají mechanismy fungování moci a násilí a nadvlády v době, kdy se formy násilí stávají rafinovanější, usilujíc skrýt se a obhájit se nevinností a historickou nevyhnutelností (Kiczková 2005).

2.1.2.1. Post-strukturalismus v pojetí Michela Foucaulta

Základní foucaultovské koncepty, z kterých feministické autorky/ři vycházejí jsou koncept *poslušného těla* a koncept *subjektivace*. Poslušné tělo je podrobena disciplinačním praktikám, které si subjekt osvojuje v rámci své diskurzivní existence. Tělo je celou sítí vztahů nuceno považovat samo sebe za objekt sebe-disciplíny a vědění o sobě samém. Musí se disciplinovat jako normální subjekt. „Disciplína odměňuje prostou kombinací výhod, čímž umožňuje dosáhnout jistých postavení a pozic; trestá obrácením tohoto postupu a degradováním“ (Foucault, 2000, s. 258). Foucault to nazývá „trestání normou“, tj. pokud si subjekt nezvolí preferovanou identitu dle norem, setká se sankcemi. Tyto jemné taktiky,

nástroje disciplinární moci, subjektu upírají autoritu, legitimitu a tím i možnost efektivně jednat a promlouvat a to jak na úrovni osobní identifikace, tak veřejného uznání (Foucault 2000).

Moc formuje touhy a potěšení subjektu, přetváří je ve vědění a pravdy, které poskytují mnohem kultivovanější a vylepšené techniky dohlížení a kontroly nad těly. Pro Foucaulta je tělo něco jako médium, skrze které moc operuje a funguje; černá skříňka, do které jsou normy vpisovány. Je to hmota, která může způsobit potenciální odpor; pasivita, která je schopna mobilizovat se podle zájmů moci nebo do forem subverze podle strategické pozice. (Foucault 1977 in Grosz 2002 : 146). Disciplína může být účinná pouze za podmínky, že je neviditelná. Mocenské účinky diskurzu normativního vědění se jeví jako „přirozené a pravdivé“. Poslušný subjekt se tak identifikuje s praktikami, které kombinací výhod, které mu přináší považuje za pozitivní a příjemné, přestože jej mohou omezovat (Foucault 2000).

Tělo je vždy vytvářeno skrze a v historii; mocenské vztahy produkují tělo pomocí různorodých praktik (krmení, vychovávání a dohled nad dětmi), které spoutávají energii a potenciál pro subverzi. Režimy pořádku a dohledu v moderní společnosti potřebují vytvoření poslušného subjektu, jehož tělo a pohyby budou sladěné s účinností stroje, nebo tělo, které touží vyzpovídat vše o své nejnítější subjektivitě a sexualitě institucionálně sankcionovaným autoritám. Pro Foucaulta je duše vězením těla. Sexualita a sex samotný představuje ve Foucaultově pojetí pouze důsledek moci, naše těla, potěšení, energie, to vše se konstruuje skrze vliv moci. Historie trestání může být nahlížena jako série podmanění, manipulace a kontroly těla, transformace konceptů subjektivity je důsledkem měnících se zásahů moci do těla. Trest je politická technologie těla (Grosz 2002). Sexualita představuje pro Foucaulta oblast kultury, jsou to mocenské vztahy, diskurzy a praktiky, které bývají následně potlačovány, tato represe je však právě nástrojem produkce sexuality (Zábrodská 2009).

Vzhledem k tomu, že hlavní použitou metodou v empirické části bude diskurzivní analýza, je velmi důležité vysvětlit, v jakém smyslu bude v této práci používán a chápán pojem diskurz, jelikož v sociálních vědách je tento výraz používán v různých významech. Diskurz definuje určité vědění, praktiky a identity jako normativní a proto je provázán s mocí. (Zábrodská 2009). Diskurz by neměl být chápán odděleně od lidského jednání jako nějaká nadpozemská entita, ve vztahu k genderu se dle Zábrodské jedná:

...o veškerá slova, akty, praktiky a instituce, jimiž lidé dávají genderu význam, kterými o něm vypovídají, ve vztahu k němuž jednají a sebe sami prožívají. Tam, kde nacházíme systematické pravidelnosti ve výpovědích a aktech ve vztahu k pohlaví/genderu, ať již na úrovni subjektu, skupiny nebo instituce, můžeme hovořit o genderovém diskurzu. (Zábrodská 2009:82).

Subjektivita představuje produkt tzv. disciplinační moci, jejímž objektem a nástrojem zároveň je lidské tělo. Tímto způsobem je utvářený proces, který Foucault označuje jako subjektivaci:

Působení moci na úrovni subjektu má podobu utváření vztahu jedince k sobě samému, tedy k tomu, jak subjekt sám sebe vnímá, popisuje a zakouší na základě existujících podob moci/vědění. (Zábrodská 2009: 56).

Subjekce je formou subjektivace, jedná se o specifický proces utváření sebe sama a o individualizační moc v závislosti na diskurzu. Tímto vztahováním k diskurzu je subjekt utvářen a přestože se jedná o roztržitý a kontradiktorický proces, zároveň je subjektem vnímán jako vlastní, autonomní proces vytváření sebe-sama. Přestože tento proces předpokládá vztahování jedince k existujícímu diskurzu, na základě přijetí, odmítnutí nebo vymezení se vůči konkrétnímu diskurzu se vytváří diskurzivní pozice (Zábrodská 2009).

V dalším rozpracování těchto konceptů, např. Judith Butler, je kladen důraz na aktivní spoluúčast jedince na vytváření subjektivity. Butler zdůrazňuje možnost aktérství subjektu, které může být zdrojem změny a rezistence vůči panující moci (Butler 1997 in Zábrodská 2009).

2.1.2.2. Feministické interpretace Michela Foucaulta

Susan Bordo shrnuje dva rozdílné feministické přístupy k Foucaultovi, první z těchto hovoří o diskurzu jako o vládě systematické moci nad tělem; skrze normy a každodenní disciplinární praktiky si jedinci osvojují a reprodukují sociální status. Bordo je sama zástupkyní tohoto přístupu, ukazuje například jak ženy pomocí diet a cvičení trénují ženské tělo v disciplíně a poslušnosti na základě aktuálních kulturních požadavků, zároveň je tato zkušenost ženami samými zakoušena ve smyslu moci a kontroly nad sebou samými. Druhý přístup je více postmoderní, jedná se o interpretaci diskurzu ve smyslu kreativní moci těl, které vzdorují této nadvládě. Ženy v tomto pojetí mají potenciál k subverzi norem a vlastní interpretaci tělesných praktik (Bordo 1993, 1999).

Počáteční Foucaultem inspirovaný feministický model politiky tělesnosti, vycházel z patriarchálního utlačujícího modelu, kdy ženy byly v pozici utlačovaných. Tím je však zastihováno individuální jednání, muži jsou obecně obviněni z něčeho, co jako jedinci nevytvořili, nekontrolují a mohou se tím dokonce cítit tyranizováni. Stejně tento model dostatečně nereflektuje ženskou participaci na kulturních praktikách, které je sexualizují a

objektivizují. Dle Foucaulta převládající formy subjektivity jsou udržovány ne skrze fyzické omezování a násilí, ale pomocí sebe-dohledu a sebe-přízpůsobení normám (Bordo 1999).

Není třeba zbraní, fyzického násilí, materiálních nátlaků. Stačí pohled. Kontrolující pohled, ten pohled, pod jehož tíhou každý jedinec skončí zvnitřněním tohoto pohledu do té míry, že se stává sám sobě vlastním dozorcem, každý jedinec tak zakouší tento dohled nad a proti sobě. (Foucault 1977: 155 in Bordo 1999: 191, vlastní překlad).

Moc ve Foucaultově pojetí nevlastní nikdo, jedinci nebo skupiny, což ale neznamená, že by byla rozložena rovnocenně. Jinak řečeno nikdo nemůže kontrolovat pravidla hry, ale ne všichni hráči jsou si rovnocenní. Tento model je velmi dobře využitelný z hlediska feministických teorií protože objasňuje ženskou participaci na sebe-normalizaci každodenních praktik femininity a maskulinity. Ve Foucaultově pojetí se moc a potěšení vzájemně nevyklučují. Mocenské vztahy neprobíhají nikdy zcela hladce, ale vždy se vytváří nové formy kultury a subjektivity, nové možnosti pro potenciální vynořující se odpor. Kde je moc, je také rezistence (Foucault 1983 in Bordo 1999).

Foucault pojímá moc jako dynamické necentralizované síly, jejichž dominantní historické formy dosahují hegemonie, ne pomocí úřednického nařízení, ale pomocí rozmanitých procesů odlišného původu a rozptýleným umístěním, regulujíc a normalizujíc ty nejintimnější a nejnepatrnější prvky konstruující čas, prostor, touhu a tělesnost (Foucault 1979 in Bordo 1991). Toto pojetí moci nepoukazuje na to, že by moc neměl nikdo, ani, že by ji měli všichni. Spíše jde o to, že moc „nemá“ někdo, ale lidé a skupiny jsou různě umístěny v rámci mocenského diskurzu. Tento mocenský model je velmi vhodným nástrojem k analýze vztahů mezi mužskou dominancí a ženskou podřízeností. Bez tohoto modelu bychom nepochopili, že ženy, které jsou kritizované za své participování na ženském podřízení, (tím, že ztělesňují a mají potěšení z objektivizace a sexualizace ženského těla) tím vlastně získávají „moc“ v produkci a reprodukci sexistické kultury (Bordo 1991).

Další autorkou, která vychází z foucaultovského konceptu poslušného těla je Sandra Lee Bartky. Bartky popisuje tři oblasti, které se podílí na konstrukci femininity: cvičení a diety (pomocí nichž ženy dosahují ideálních tvarů); ženská gesta, pózy a pohyby; dekorativní povrch (používání kosmetických výrobků). Kombinací těchto tří oblastí dochází k produkování těla, které je rozpoznatelně ženské a zároveň dochází k posilování tělesné dokonalosti (Bartky 1997). Podle Bartky se ženy ztotožňují s femininním modelem do té

míry, že nejsou schopné zaujmout kritický odstup a tím, že by tento odstup zaujaly by se zbavovaly vlastní femininní identity, která je na ideálech ženskosti založena (Bartky 1997).

Žena, která vícekrát denně kontroluje, jestli se jí neroztekla make-up a nerozmazala řasenka, která se bojí, že jí déšť nebo vítr zničí účes, která se pravidelně ujišťuje, že jí sedí punčochy, nebo která, protože se cítí tlustá a kontroluje vše, co sní, se zcela jistě stala vězenkyní Panoptikonu, sebe-kontrolujícího se subjektu, já odsouzeného k neúprosnému sebe-dohledu. (Bartky 1997: 81, vlastní překlad).

Rozdílná je interpretace Elisabeth Grosz, která mluví o disciplinaci jako o „zápisech na tělo“. Tvrdí, že tyto zápisy probíhají v naší kultuře jak násilně, tak v jemnějších formách. V prvním případě je násilí demonstrovatelné na společenských institucích, které napravují a vychovávají. Jsou jimi vězení, nemocnice, polepšovny pro mladé, psychiatrické léčebny atd. Tyto instituce udržují těla spoutaná a pod dohledem. Mírněji, avšak to neznamená, že by měly menší vliv, působí na tělo kulturní a osobní hodnoty, normy a závazky a kategorizace těl do příslušných skupin podle genderu, etnicity atd. Tělo je tak nedobrovolně označeno, ale zároveň „dobrovolně“ ovlivněno životními zvyky, styly a chováním. Na těchto zápisech na tělo není nic přirozeného nebo ahistorického. Skrze tyto inskripce tělo postupně podléhá převládajícím mocenským nárokům. Do těla se postupně vpisují různé druhy zdobení. Tělo je postupně skrze cvičení, způsoby pohybu, make-up a oblečení, víceméně označené a zkonstituované, aby odpovídalo kulturním normám. Důležité je, že tyto různé způsoby zápisu na tělo jednoduše nezdobí naše biologické tělo, nýbrž, jak tvrdí Grosz, vytváří vůbec biologickou stavbu subjektu, tj. konstituují jeho výšku, váhu, barvu vlasů, barvu očí jsou konstituované jako takové prolínáním se genetických a geograficky připsaných faktorů.

Více či méně permanentní popsání civilizovaného těla diskursivní analýzou je možná jednodušeji čitelné, když je tělo de-kontextualizované, zbavené oblečení a ozdob, ukázané v celé své nahotě. Nahé evropské/ americké/ africké/ asijské/ australské tělo (a samozřejmě mezi těmito kategoriemi jsou enormní kulturní rozdíly) je stále označeno svoji disciplinační historií, zvykovými vzorci pohybů a tělesnými závazky, které převzalo. Není to v žádném smyslu tělo přirozené, je kulturně, rasově, sexuálně, možná i třídně charakteristické, jak by bylo, kdyby zůstalo zahalené. (Grosz 2002: 142, vlastní překlad)

Každé tělo má svoji vlastní jedinečnou historii a specifickou svou existenci. Grosz však zdůrazňuje, že disciplinační normy nejsou jednoduše předepsané zvenčí, vyžadují aktivní svolení subjektu. Normy krásy by nemohly být efektivní, kdyby nedošlo s jejich

ztotožněním. Foucault by toto nazval technikou „sebe-produkce“. Grosz se připojuje ke kritice feministických autorek, které interpretují teorii poslušného těla tak, že by se vztahovala ve větší míře na ženy. Grosz naopak upozorňuje na to, že ženy nejsou o nic více kulturní, či přírodní než muži, jako subjekty se ženy i muži podílejí na sebe-produkci a sebe-pozorování (Grosz 2002). Grosz tak naznačuje jistý prostor pro vyjednávání subjektu, zda normy přijme za své či ne.

Grosz je tak post-strukturální představitelkou, která normalizační tlaky nepovažuje za konstituující, ale vyrovnává se s nimi jako se zápisy, které mohou být subjektem odmítnuty. Susan Bordo toto pojetí kritizuje; v obecném smyslu nesouhlasí s tím, jak se v poslední době ať v populárních či akademických textech rozšířila postmoderní představa lidské svobody bez tělesné determinace. Tu charakterizuje přehlížení materiálních limitů a předávkování svobodou, možností změn a svobodného rozhodování. Bordo upozorňuje, že tento postmodernistický přístup zatemňuje či přímo zneviditelňuje materiální a sociální realitu. Populární kultura nás ve fantaziích o sebe-transformacích přímo podporuje, vypadá to téměř jako bychom si naše těla mohli „vybrat“. Tato rétorika je však, jak upozorňuje Bordo, velmi mystifikující, zastiňuje nerovnost v privilegiích, ve financích a času, která většině lidem nedovoluje si hovět v sebezdokonalování.

Jsme obklopeni homogenizujícími a normalizujícími obrazy, jejichž obsah rozhodně není arbitrární, avšak je přímo prosáklý dominancí genderových, etnických, třídních a dalších kulturních představ. (Bordo 1991:110, vlastní překlad).

Oblíbenou mediální rétorikou je, že móda je svým způsobem náhodná a bez významu, přestože ideál krásy se liší historicky, etnicky, napříč sociálními vrstvami a jinými hranicemi. Nejsou to jednoduše „věci, které ženy dělají“, „aby vypadaly lépe, aby byly atraktivní“ (Bordo 1991: 112 vlastní překlad). Tyto úpravy jsou disciplinačními praktikami, které nejen transformují, ale zejména normalizují subjekt, podle Foucaulta jej „vytvářejí“. Opakovaná, měnící se tyranie módy směřuje ženy do představ o osobní nedostatečnosti; jedná se o mocnou disciplinaci, která dle Bordo normalizuje všechny ženy v této kultuře⁵. Rozmanitost praktik, které ženy vykonávají máří ucelenou politickou kritiku. Všechno se zdá být stejné ve své neodkryté rozmanitosti „Já si žehlím vlasy, ty nosíš make-up. Jaký je v tom rozdíl?“⁶

---

⁵ Bordo hovoří o ženách jako o nějaké homogenní skupině, což je terčem její kritiky, protože ženy samozřejmě netvoří ucelenou skupinu.

⁶ Bordo tímto citátem naznačuje, že to že si například černé ženy žehlí vlasy, či ženy obecně nosí make-up není bez významů, nicméně vzhledem k množství těchto praktik se může zdát, že jsou tyto praktiky naprosto nahodilé a závislé skoro pouze na osobní volbě (Bordo 1991)

(Bordo 1991: 115). Bordo zdůrazňuje nutnost nahlížet upravující kosmetické praktiky či módu kriticky a politicky (ibid).

Monique Deveaux naopak nesouhlasí s tím, jakým způsobem je některými feministkami jako např. Bartky interpretován koncept poslušného těla. Podle Deveaux Bartky vytváří představu jednoduté femininní identity navzdory tomu, že ženská zkušenost je velmi rozmanitá. Za druhé, podle Deveaux neberou feministické autorky jako Bartky a Bordo v úvahu Foucaultovy pozdější práce, ve kterých Foucault klade důraz na rezistenci, jenž je neodmyslitelným prvkem strategie disciplinovaných těl (Deveaux 1994). Bordo nicméně ve svých pozdějších pracích reflektuje vždy přítomnou rezistenci, ale odmítá, že by tento boj mohl být nějakým způsobem kreativní a zábavný.

Ač se přístup feministických autorek k Foucaultovi liší, nejdůležitější post-strukturalistickou tezi, která bude využita v empirické části, tak představuje neexistence „přirozeného“ těla, jelikož do našich těl jsou vždy vepsány kulturní praktiky, které nejen ovlivňují jejich materiálnost a formu, nýbrž i naše touhy, pocity, myšlenky, sexualitu a vlastně naši subjektivitu.

2.1.3. Performativita genderu

Judith Butler ve své teorii performativnosti genderu vychází z teorie poslušného těla Michela Foucaulta, také např. Jacquesa Derridy, Jacquesa Lacana a jiných autorů/rek, jejichž teorie aplikovala na Austinovu teorii performativ. Dle Butler žádné tělo neexistuje před kulturním vepsáním; tzn. neexistuje žádné tělo, které by svou existencí předběhlo kulturní zapsání. Gender je součástí zapsání, je podmínkou existence subjektu, avšak nepředstavuje něco, co by člověk byl, ale co dělá, hraje, je to sekvence činů, je to sloveso spíše než podstatné jméno (Butler 2003 in Salih 2002).

Gender je opakovaná tělesná stylizace, je to sada opakovaných jednání v rámci velmi rigidního usměrňujícího rámce, který zmrazuje čas, čímž vyprodukuje podstatu, přirozený řád bytí. (Butler 2003 cit. dle Salih 2002: 56, vlastní překlad)

Dle Butler jsou těla vždy konstituována aktem popsání (př. Při narození dítěte, výrok porodníka: „Je to holčička!“). Toto prohlášení není reflexí jen toho, co je viděno, v té chvíli

jsou přiděleny přesné hranice existence, genderu a těla, které nemohou existovat vně genderu. Jinými slovy prohlášení porodníka: „Je to chlapec/ děvče!“ je performativní. Prohlášení nepředstavuje konstatování faktů, ale stává se počátkem „zdívčování“, tzn. procesu, který je založen na vnímaných a předepsaných rozdílech mezi muži a ženami. (Butler 2003 in Salih 2002). Butler kritizuje koncept pohlaví jako takový; považuje ho za konstrukt povinné heterosexuality, za normativní kategorii, která se vydává za přirozenost biologických rozdílů a na nich vytvořených kategoriích muži a ženy (Zábrodská 2009). V pojetí Austinovy performativnosti řečových aktů, tedy ilukočních a perluškočních prohlášení, funguje prohlášení „chlapeček-holčička“ jako performativní akt, protože tím, že se oznámí: „Je to holčička!“ se i koná: jsou uvedeny do pohybu série jednání a jazykových výrazů, které subjekt normalizují a socializují do preferované genderové identity na základě rozpoznání pohlaví. Butler tímto dokazuje, že femininita není volbou, ale je pouze nucenou citací normy (Butler 2003 in Salih 2002).

Subjekt neexistuje vně performativních aktů, ale je jimi přímo vytvářen. Gender je dle Butler: „konstrukce, která opakovaně skrývá svou vlastní genezi; tacitní kolektivní dohoda vykonávat, produkovat a udržovat nespojitě a protikladné gendery jako kulturní fikce, jež je zastírána jejich uvěřitelností a trestem za jejich nedodržení.“ (Butler 1999: 190 cit dle Zábrodská 2009: 38).

Butler klade na rozdíl od Foucaulta větší míru na aktérství subjektu, které se stává podmínkou rezistence. Tato teorie bývá označována jako „performativní teorie aktérství“ (Speer 2005 in Zábrodská 2009). Podle této teorie jsme utvářeni existujícími diskurzy a praktikami, ale naše jednání není jejich věrnou kopií. Zdůrazňuje permanentní možnost přeznačení, která však nesmí být zaměňována s možností individuální volby, protože přeznačení moci vyžaduje změnu celého diskurzivního pole. „Genderový subjekt neexistuje mimo performance své genderovosti, ale jedině jako neustálá realizace sebe sama v aktech-jako neustálé ‚stávání se‘, jež představuje potenciál k narušení moci, která jej ustanovuje.“ (Zábrodská 2009 : 60).

Ženský gender je tak z hlediska teorie performativity založen na performativním vytváření „přirozenosti“ nepřirozeného pomocí kulturních tělesných praktik, do kterých bychom mj. mohli zařadit líčení. Co se tedy stane, když některá žena odmítne femininní atributy a jakékoli kosmetické úpravy? Ostatně jako to během svého života udělala radikální feministka Sheila Jeffreys. V tu chvíli se rozhodnutí o ne-líčení či ne-holení stává politickým aktem, jde o symbolické odmítnutí norem a podřízení se povinné citaci femininity. V tomto kontextu je

zajímavé si položit otázku, zda by odmítnutí některých typů disciplinačních praktik, mělo odlišné dopady. Tak například odmítnutí holení či depilace by bylo společensky mnohem méně přijatelnější, než-li odmítnutí líčení. Za toto rozhodnutí žena zřejmě ve většině případech nebude pozitivně oceněna ze strany společnosti (pokud se tedy nepohybuje v nějakých subkulturách).

Denise Thompson upozorňuje, že abychom mohli posoudit, zda se v některém případě jedná o ideologii, stačí se zaměřit na jediné kritérium a to, zda daný fenomén posiluje vztahy nadvlády (Thomson 2001 in Jeffreys 2005). Sheila Jeffreys tvrdí, že pokud tomuto zkoumání podrobíme disciplinační praktiky, odpověď je v tomto případě jednoznačná. Je přesvědčena, že vzhledové upravující praktiky ženy utlačují, protože je po mnoha směrech omezují (Jeffreys 2005). Stejně tak Naomi Wolf říká:

Jestliže máme čelit mýtu, není důležité jakou má žena tvář či tělo, ale to jaké je za dané situace rozložení moci, komu je to ku prospěchu? Kdo to tvrdí? Kdo z toho profituje? Jaké jsou souvislosti? Jakmile někdo s vámi diskutuje o tom, jak vypadáte, můžete se zeptat, co mu je do toho? Jsou mocenské vztahy vyrovnané? Budete moci bez obav opakovat stejné osobní poznámky? (Wolf 2000: 319)

Ostatně Jeffreys popisuje, že není zdaleka tak lehké vymanit z ideologie ženské krásy. Dle ní Naomi Wolf přišla v 90. letech s velmi trefnou kritikou kultu krásy, avšak pro většinovou společnost příliš radikální, proto sama přehodnotila své myšlenky a v následující knize *Fire with Fire: The New Female Power and How to Use It* (1993) již obhajuje liberální názor o možnosti ženské volby v otázce krásy a získání moci skrze ženskost (Jeffreys 2005).

2.2. Fungování genderového řádu a kritika kultu krásy

Již klasické feministické autorky, jako např. Mary Wollstonecraft či Simone de Beauvoir, se líčením zabývaly v rámci úvah na téma péče o zevnějšek. Obecně si feministické autorky v problematice ženské krásy kladly otázku, zda se ženy mohou stát (a stávají se) plně nezávislými svobodnými subjekty, pokud se budou stále prezentovat jako objekty mužské touhy (de Beauvoir 1968, Wollstonecraft in Oates-Indruchová 1998). Když ženy na formální úrovni díky ženskému hnutí dosáhly práv, o kterých se předchozím generacím ani nezdálo, Betty Friedan identifikovala tzv. problém beze jména, který ženy poznamenával o dost bolestivějším způsobem, protože nebyl na první pohled do očí bijící (Friedan 2002). Po odhalení frustrace a izolovanosti, které ženy na místo slíbeného štěstí ve svých domácnostech

prožívaly, nedostatek sebe-naplnění a vlastní identity sužoval celou generaci Američanek ze středních vrstev. Tyto ženy svůj problém ani nebyly schopné artikulovat, protože dle společenských konvencí měly v rolích manželek a matek prožívat plnohodnotný život (Betty Friedan in Oates-Indruchová 1998). V 80. letech vyšla najevo nespokojenost žen i v dalších oblastech, jak konstatuje Naomi Wolf, ženy již nebyly uvězněny v domácnostech, ale v jejich vlastních tělech: „Čím více právních a materiálních překážek ženy překonaly, tím přísnější, náročnější a krutější obrazy ženské krásy na ně uvalily.“ (Wolf 2000: 11) Naomi Wolf objevila další z neviditelných fenoménů, který ženy vnitřně deptal a ubíral jim energii, a pojmenovala jej mýtus krásy. „Průzkumy neustále potvrzují, že svobodu většiny úspěšných, atraktivních, pracujících žen na Západě jako jed zabíjí jejich tajný „skrytý život“: tmavá žíla sebenávisti, tělesných obsesí, hrůzy ze stárnutí a ztráty kontroly, kterou živí obrazy krásy.“ (Wolf 2000:12)

Wolf popisuje, že se mýtus krásy postupně stal víceméně univerzální. Jakkoli se toto tvrzení může zdát do určité míry platné, je třeba samozřejmě podotknout, že české ženy prožívaly v té době jinou realitu, než ženy americké a navíc ženy není možné vnímat jako nějakou homogenní skupinu a předpokládat, že mýtus krásy se vztahuje na všechny ženy bez výjimky.

2.2.1. Kult krásy a jeho kritika

Ve spojitosti s kritickými teoriemi, které vznikaly koncem 70. let v socio-kulturním kontextu USA, se začala objevovat také kritika kultu krásy jako takového. V tomto období se nejkritičtější hlasy vůči vzhledovým praktikám ozývaly od Andrey Dworkin a Sandry Lee Bartky. V 90. letech však dle Jeffreys došlo k zvláštnímu obratu, a zejména z děl populárních liberálních feministek, které si osvojily zjednodušený postmoderní přístup, začalo zaznívat, že tyto zkrášlující praktiky mají posilující, ba přímo emancipační charakter. Autorky jako Catherine Davis mluví o pozitivním aspektu líčení a otázce volby každé ženy (Wolf 2000).

Tyranie mýtu krásy patřila k hlavním tématům feministického hnutí v 70. letech. Ale ani výborné výzkumy v této oblasti nezměnily ženské chování v oblasti krásy. Před nástupem 70. let byla krása a snaha zlepšit svůj vzhled pojímána a společensky akceptována jako úkol každé ženy, i prostředek, jak si získat partnera. Aktuálně je podle Ilany Lowy některými ženami péče o zevnějšek prezentována jako výhra emancipace (Lowy 2006). Role žen založená na utrpení a sebe obětování byla nahrazena „zdravým“ egoismem a radostí z péče o sebe sama. Ženy jsou prezentovány jako aktivní, moderní, sportovní a energické, avšak

ženské tělo je stále a v první řadě vnímáno jako objekt mužské touhy (Lowy 2006). Lowy zcela trefně poukazuje na to, že se změnil spíše způsob prezentace tohoto úsilí, než náplň a účel ženského snažení vylepšení vzhledu.

Lowy odkrývá matoucí mediální diskurz genderové rovnosti. V médiích jsou prezentovány argumenty, že muži tráví péčí o zevnějšek stejně času jako ženy. Tato velmi oblíbená rétorika zatemňuje mnohé nerovnosti jako např. rozdíly ve mzdách žen a mužů, které bohužel stále existují (Lowy 2006)

Lowy však zároveň upozorňuje, že můžeme kritizovat kosmetický průmysl, aniž bychom popírali, že líčení, účesy a kosmetika mohou být opravdovým potěšením pro ženy. Rituály spojené s ženskou krásou, stejně jako ostatní sociální rituály mají mnohoznačná vysvětlení, z nichž některá mohou mít pro ženy velmi pozitivní význam. „Líčení může znamenat přístup adolescentní dívky ke statusu dospělé ženy, může vyjadřovat kreativitu, smyslnost, radost ze života; může být zdrojem smyslového, estetického a psychického potěšení“ (Kathy Davis in Lowy 2006: 116).

Jeffreys nicméně podotýká, že je třeba přistupovat k moderním teoriím, které ospravedlňují tyto každodenní aktivity jako pozitivní a užitečnou součást ženského života, velmi kriticky. Stále neexistuje mnoho výzkumů na téma líčení ze sociologického a genderového hlediska, přestože například nanášení toxických látek s barvivy několikrát denně na rty je poněkud zvláštní praktikou⁷. Autorka tvrdí, že tyto každodenní aktivity však nejsou tak očividně destruktivní a tím pádem nezbuzují tolik pozornosti v porovnání s poruchy v příjmu potravy a plastickou chirurgií, na které existuje nespočetná řada výzkumů. Jeffreys se však domnívá, že i každodenní praktiky potřebují vysvětlení a spadají též do kategorie tzv. škodlivých kulturních praktik (Jeffreys 2005).

Jeffreys svou knihu „Beauty and Misogyny“, napsala jako kritiku vzrůstající obhajoby ženských zkrášlujících praktik. Jeffreys tvrdí, že líčení by mělo být zařazeno do Seznamu škodlivých tradičních/kulturních praktik⁸ OSN z roku 1995. Spadají sem praktiky: „kterými je poškozováno zdraví žen a dívek, které jsou vykonávány ve prospěch mužů, vytvářejí stereotypní role mezi pohlavími a jsou ospravedlňovány tradicí.“ (Jeffreys 2004: 3 vlastní překlad). Z praktik euro-americké společnosti je na tomto seznamu zařazené pouze násilí na ženách (Wynter in Jeffreys 2005). Autorka zdůrazňuje, že vzhledové praktiky, které

---

⁷ Ženy údajně spotřebují za svůj život 3- 4.5 kg rtěnky (Jeffreys 2005).

⁸ „harmful traditional/cultural practices“ (Jeffreys 2005: 3)

vykonávají ženy, opravdu nezávisí na osobní volbě a dojmech, ale mají donucovací mocenský charakter, mohou a měly by být změněny (Jeffreys 2005).

Naomi Wolf na mýtus krásy pohlíží jako na jednu z posledních, ale zato v současnosti nejsilnějších zbraní této společnosti, jejímž cílem má být ženy zraňovat a utlačovat, společensky je deplat, což vede až k narcisismu a vnitřní nespokojenosti mnoha žen. Díky druhé vlně feminismu dosáhly práv, které byly dříve vyhrazeny pouze mužům, avšak, jak říká Wolf: „Ještě nikdy neměly ženy více peněz, moci, možností a uznání jako dnes. Co se však týká toho, jak se cítíme fyzicky, je celkem možné, že jsme na tom o dost hůře, než naše nesvobodné babičky.“ (Wolf 2000: 12)

Dle Wolf ženy stále nejsou svobodné, krása je stále ženským imperativem, ne mužským a ženám se stále připisuje hodnota podle tělesných standardů vymyšlených kulturou. Mýtus krásy je výrazem mocenských vztahů, ženy se skrze krásu snaží soutěžit o zdroje, které si přivlastnili muži. Dle autorky je tento politický fenomén podporován politicky, institucemi, které ovládají muži, jejichž cílem je udržet stávající mužskou dominanci (Wolf 2000). Wolf rozhodně neobviňuje muže z nějakého účelného ovládní, popisuje mýtus krásy jako jeden z mechanismů fungování genderového řádu, z něhož těží zejména muži a v jejich zájmu tak rozhodně není snažit se tento fenomén odstranit. Wolf tvrdí, že když už mýty o mateřství, domácnosti, cudnosti a pasivitě byly překonány, ideologie krásy přetrvává a ovládá tak ty ženy, které by díky druhé vlně feminismu byly nekontrolovatelné.

Když ženské hnutí úspěšně potlačilo většinu ostatních významných výmyslů o ženskosti (...), na osvobozené tváře a těla žen opět uvalili všechna omezení, tabu a tresty utlačujících zákonů, náboženských příkazů a reprodukčního otroctví, které v mezidobě ztratily potřebnou sílu. (Wolf 2000: 17)

Dle Wolf je důležité o kráse veřejně diskutovat a přinést nový pohled na věc, aby se feminismus a krása vzájemně nevymezovaly, jak z mainstreamového, tak z akademického hlediska či z pohledu ženského hnutí. Wolf hovoří o častém účelném spojování feminismu s radikálním dogmatismem zaměřeným proti kráse, který chce ženy připravit o jejich „potěšení“. Silným mechanismem mýtu krásy je obviňování. Zdůrazňuje, že ženy si musí uvědomit, že nejsou žádným způsobem zodpovědné za útoky na jejich zevnějšek na veřejnosti, protože na těchto útocích není nic objektivního; ženy bývají osočeny, že jsou buď příliš krásné nebo příliš škaredé, příliš upravené nebo neupravené. Cílem těchto reakcí je ženy

umlčet a krása je zbraň, který se dá namířit proti ženám osobně, důležité je však si uvědomit, že to vše není osobní, ale politické (Wolf 2000). V souladu se zmíněnou myšlenkou jsem si vybrala líčení jako marginalizovanou aktivitu a předmět, který je třeba odkrýt a tematizovat.

2.2.2. Estetická genderová nerovnost

V této části představím teorii estetické genderové nerovnosti francouzské socioložky Ilany Lowy, kterou rozšiřuji o zamyšlení se nad funkcí líčení. Lowy kritizuje mylnou představu dosažené ženské emancipace a svobody ke konci 20. století a poukazuje na to, že muži zpravidla nebývají hodnoceni stejně přísnými estetickými normami jako ženy. Lowy vychází z tradice francouzského psychoanalytického a strukturalistického diskurzu. V médiích je podle Lowy prezentován obraz nové unisexové společnosti, ve které údajně končí mužská privilegia. Většina atributů klasické femininity však nadále přetrvává, jsou pouze přemodelovány do podoby tzv. nové moderní ženy. Jak autorka ironicky konstatuje: „Barbie oblečená v manažerském kostýmku, stále zůstává Barbie“ (Lowy 2006: s. 40, vlastní překlad).

Vyšší míru svobody, kterou se ženám podařilo získat na konci 20. století, považuje Lowy pouze za součást demokratizačních procesů, které probíhaly napříč celou společností: vzestup a nárůst střední třídy, dostupnost lékařské péče a vzdělání, nárůst sektoru služeb a nastolení spotřební společnosti. V tradiční společnosti mají ženy podřízené postavení díky přímé diskriminaci. V západní společnosti je však takový typ diskriminace zakázán zákonem. Reprodukce genderových rozdílů a jejich společenského statusu je zaručena sérií neviditelných pravidel a principů běžících „samy od sebe“, které všichni znají. Lowy mezi tyto principy řadí:

- Heterogamii: ženy vyhledávají partnery se stejným nebo vyšším společenským postavením.
- Erotizaci mužské moci a maskulinity: Je zdrojem potěšení v partnerském vztahu a je oceňována na trhu práce.
- Vnímání žen v souvislosti s péčí : o děti, důchodce/kyně a muže.
- Asymetrickou možnost přebírat atributy opačného genderu: ženy přebírající mužské atributy jsou hodnoceny negativně, naopak muži přicházející do ženských sfér a pečující o děti jsou vnímáni pozitivně.

- *Estetickou nerovnost mezi muži ženami*: Muži zpravidla nebývají hodnoceni stejně přísnými estetickými normami jako ženy.

Ženy v západní společnosti mají svobodnou volbu se realizovat intelektuálně, profesně, řídit svou sexualitu a rozhodnout se, zda chtějí mít děti či nikoliv, nicméně zároveň jsou posuzovány normami interiorizované femininity. Některé ženy jsou dokonce hrdé na to, že zvládají zároveň kariéru, být dobrou matkou a svůdnou ženou. Jakoby si neuvědomovaly, že tím dochází k velké nevyváženosti úkolů a povinností, včetně péče o zevnějšek, které nechávají mužům prostor si nerušeně užívat svého privilegovaného postavení. (Lowy 2006: 44, vlastní překlad)

Ženy tak úpravou vzhledu, jejíž součástí je pro některé ženy líčení, tráví určitý čas, investují do něj energii a finance, které muži mohou vynaložit jiným způsobem. Avšak také Lowy netvrdí, že by se jednalo o aktivitu, která by ženám nemohla přinášet potěšení. Zároveň je třeba si uvědomit, že z hlediska disciplinačních norem, kam líčení spadá, v případě, že je líčením podporován heteronormativní vzhled, ženám taková úprava může přinášet výhody. Tato interpretace otevírá tematizaci souvislosti ženského líčení s jeho strategickým používáním.

Rebeka Mabe předkládá zajímavou interpretaci mezi výsledným efektem, který jednotlivá líčidla vytváří a diskurzivní paralelou tohoto efektu. Řásek ženám prodlužuje řasy, čímž dodává ženě zdání mládí a zejména nevinnosti. Ideálem je tak mladá dívka, která bezelstně pomrkává na muže. Navíc díky tvářence se červenající, což může symbolizovat stud. Mabe prezentuje velmi zajímavý postřeh, že nalíčená žena se vlastně stylizuje do vzhledu, kterého nabývá při sexu. Ženě se při koitu zbarvují tváře, rozšiřují zorničky a červenají rty – vše, čeho se ženy snaží docílit pomocí líčidel – větší oči, červené rty a zdravě vypadající tváře. Mabe tento poznatek dotahuje až do tvrzení : „To znamená, že ideální žena, ve chvíli, kdy potká muže, vypadá tak, jak by vypadala během sexu, což je docela děsivé.“ (Mabe 2001, cit dle internetového zdroje: vlastní překlad)⁹. Další alternativou k výkladu nalíčené ženské tváře ve smyslu sexuálního objektu může být naopak stylizace do role tzv. slabšího pohlaví. Zjemněné ženské rysy, nevinné oči a růžolící se líce tak muže pouze utvrzují v jejich nadřazenosti a ženské podřízenosti (Mabe 2001).

Problémem strategického používání ženské krásy však zůstává, že se použití moci omezuje na oblast svádění, která však ovlivňuje jenom symbolickou moc. Reálná moc tak

---

⁹ Dostupné z : < http://www.womenstudies.appstate.edu/gendertech/vt_exhibits/2001/makeup.html>

zůstává stále v rukou mužů a ženy jsou poté navíc ovlivňované z nekalých praktik, protože svých úspěchu nedosahují čistě svými schopnostmi. Lowy kritizuje esencialistické feministické autorky, které hledají ženský hlas a ospravedlňují moc, kterou ženy získávají skrze svou krásu (Lowy 2006).

2.2.3. Genderový řád jako potvrzení mužské dominance

V této části budou představeny Bourdieuovy koncepty „symbolické nadvlády“ a „ženského bytí jako bytí viděného“, které jsou odlišné od teorie mýtu krásy Wolf nebo estetické genderové nerovnosti Lowy v tom smyslu, že pouze nepopisují důsledky těchto fenoménů, ale odkrývají je jako hlubinné mechanismy, kterých se není možné zbavit pouze na základě jejich definování. Bourdieu si pokládá otázku, jaké dějinné mechanismy způsobily, že se genderové rozdíly staly relativně věčnými. Podle Bourdieuho žijeme v hegemonní společnosti, která je konstruována na základě maskulinního vidění a chápání světa. Na základě tohoto vnímání a rozdělení je ženě přisouzena podřízená role a veškeré instituce a činnosti ji utvrzují, že to tak má být, že tento způsob uspořádání světa je jediný možný. Z této nadvlády vychází i základní dělení na binární opozice (dominantní/podřízené, veřejné/soukromé apod.). Dochází tak k symbolickému násilí uplatňovaném na ženách, kde se na posuzování žen používají kategorie konstruované z hlediska vládnoucích. Binární opozice se díky záměně příčiny s následkem jeví jako přirozené (Bourdieu 2000).

Symbolická nadvláda se uplatňuje skrze schémata vnímání, hodnocení a jednání, která do nás otiskuje sociální řád a která jsou nevědomá. Sociální řád mužské nadvlády a symbolické konstrukce z ní vycházející jsou tak součástí nás samých, našeho jazyka, představ. Jsou vepsány i do našich těl. Těla mužů a žen jsou tak od dětství socializována k určitému chování. Naše těla nesou určité prvky vypovídající buď o nadřizenosti nebo o podřizenosti. Na ženském těle se tak podepisuje celá společenská struktura řízená vztahy nadvlády (Bourdieu 2000).

Bytí ženy popisuje Bourdieu jako bytí viděné, které vyplývá z faktu, že mužská nadvláda činí z žen pouhé symbolické předměty a žena pak existuje v první řadě skrze – a pro – pohled těch druhých. Líčení tak zapadá do teorie somatizovaných těl, ženy se touto aktivitou přetváří do přitažlivé podoby, čímž neustále potvrzují stávající řád a mužskou dominanci. Ačkoli tento jev je způsoben tím, že dispozice žen jsou výsledkem nepříznivého předsudku vůči ženství zabudovaného do řádu věcí, ženy svými úpravami a chováním tyto

předsudky neustále potvrzují¹⁰. Ženy tak sebe i jiné ženy vnímají a posuzují dle vzhledu a přitažlivosti, čímž ospravedlňují stávající řád. Ženy se takto stávají závislé na druhých ženách i mužích, protože jejich bytí je více spjato se vzhledem a pohledem ostatních. Otevřená sexualita je jen zdánlivým osvobozením žen. Ženské tělo se totiž nadále řídí mužským hlediskem (Bourdieu 2000).

Bourdieu kritizuje Sandru Lee Bartky, která, dle jeho interpretace, za hlavní příčinu úzkosti ženské tělesnosti považuje pocit vlastní tělesné nedostatečnosti způsobený kombinací mýtu krásy a módního komplexu. Bourdieu toto nepopírá, dodává však, že je třeba pochopit nahlížení žen na sebe sama jako: „bytosti-jež-je viděna a odsouzena vidět samu sebe skrze dominantní, to jest mužské kategorie.“ (Bourdieu 2000: 63) Erotizace nadvlády a získání obdivu skrze módu a krásu představuje jistou kompenzaci „tělesné nedostatečnosti“, čímž Bourdieu naznačuje, že tyto mechanismy mají mnohem hlubší a normativní charakter, než jim autorky jako Bartky nebo Wolf přisuzují.

Přesto v závěru Nadvlády mužů Bourdieu tvrdí, že možným řešením by pro ženy mohlo představovat : „jedině politická aktivita, která bude počítat opravdu se všemi účinky nadvlády, tak jak vyplývají z objektivní souhry mezi strukturami osvojenými (jak ženami, tak i muži) a strukturami velkých institucí, kde se dovršuje nejen mužský, ale všechn sociální řád a předává se dál, může napomoci k tomu, aby mužská nadvláda pozvolna- a nepochybně i díky kontradikcím, jež jsou oněm dotýčným mechanismům a institucím vlastní- jednou skončila.“ (Bourdieu 2000: 106).

Dle Wolf jedinou možností, jak porazit mýtus krásy, je politický aktivismus. Alternativní obrazy ženské krásy musí proniknout do mainstreamu. Avšak změna nemůže přijít ze strany mužů nebo médií, ale od žen samotných, ženy musí být solidární k sobě navzájem (Wolf 2000). Z hlediska politického aktivismu tak dochází ke shodě i s Jeffreys, která však navrhuje, aby ženy totálně odmítly jakékoli disciplinární praktiky (Jeffreys 2005).

Z pohledu feministického post-strukturalismu je však přejímání binárních opozic jako něčeho fixního terčem kritiky, protože „jazyk binarity“ limituje naše nazírání na svět tím, že vytváří pevné kategorie, které jsou ve vzájemně hierarchickém vztahu. Jedna z opozic představuje tu normativní a druhá spadá do kategorie odlišnosti. „Binarita znemožňuje rozpoznat mnohost a variabilitu sociální reality a namísto toho vnucuje řád a koherenci v souladu se statickými a hierarchickými kategoriemi.“ (Gannon a Davies 2000 in Zábrodská 2009: 30). Z hlediska

---

¹⁰ Což souvisí i se zmíněným trestáním či naopak odměňováním v případě přizpůsobení se norem (Foucault 2000).

feministického post-strukturalismu je právě podmínkou pro změnu genderových vztahů destabilizace těchto kategorií (ibid).

2.3. Líčení

Prezentované teoretické práce v části „Fungování genderového řádu a kritika kultu krásy“ (2.2.) by se z hlediska interpretace líčení v zásadě daly rozdělit do dvou protipólů: výkladu líčení z pozitivnějšího hlediska jako činnosti, která ženám dodává sebedůvěru; tón, který převažuje ve společnosti a na kterém by se shodla řada žen. Je mnohem příjemnější nahlížet na své jednání jako plně uvědomělé, svobodné až kreativní, než z hlediska „oběti“ mýtu krásy. Tím se dostávám k opačné straně názorového spektra, že by ženy měly být otrokyněmi svého vzhledu, protože jejich vnímání sebe sama je ovlivněné heteronormativními představami a diskurzem, kterého si mohou, ale spíše nejsou vědomy. Toto dvoupólové schéma považuji za velice omezující, protože tato binarita omezuje možnosti rozpoznání alternativních strategií, vyjednávání a komplexnějších postojů, které ženy jednotlivě zastávají. Navíc mým cílem není kriticky posuzovat a vymezit teoretické zařazení líčení, nicméně jsem považovala za důležité tyto feministické debaty do teoretické části práce uvést.

Deveaux upozorňuje, že v teoretických debatách by některými feministkami neměl být kladen příliš velký důraz, jak na teorii poslušného těla, tak na přehnaně osvobozující a kreativní tendence některých interpretací Foucaulta¹¹. To může omezovat diskuzi o tom, jakým způsobem ženy prožívají svou tělesnost, vzhled, sociální normy a zatemňuje to také rozdíly mezi ženami – v jejich věku, etnicitě, kultuře, sexuální orientaci a třídě. Důležité je soustředit se na ženské jednání a jejich aktuální žitou zkušenost v konkrétních souvislostech (Deveaux 1994).

Dellinger a Williams poukazují na ignorování tématu líčení sociology/žkami, feministické badatelky nevyjímaje. Přestože ženy těmito aktivitami tráví nezanedbatelný čas a podporují velmi prosperující kosmetický průmysl. Líčení jako aktivita a s ní související pocity žen jsou často trivializované a nebyly považované za dostatečně relevantní téma pro výzkumy (Dellinger a Williams 1997). Dle Bordo se akademické feministky vyhýbají podobným tématům, protože mají obavy, aby se tak zbytečně nezveličovaly rozdíly mezi muži a ženami,

---

¹¹ Ve smyslu zveličování potenciální individuální rezistence vůči normám.

vhodnější jsou výzkumy poukazující na rovnost (Bordo 1993). Pro jiné autory/ky je líčení jako téma považované za příliš povrchní a zbytečné (Dellinger a Williams 1997).

Přes zmíněné námitky se do dnešní doby několik děl, jejichž hlavním tématem je líčení, objevilo, ač jich není velké množství. Nejucelenějším dílem je v tomto směru kniha Kathy Peiss, *Hope in the Jar* (1999). Dále kniha Teresa Riordan *Inventing Beauty: A History of the Innovations that Have Made Us Beautiful* (2004) se zabývá vznikem kosmetického průmyslu a patentů souvisejících s módou a kosmetikou. Sheila Jeffreys v kapitole „Making-up is Hard to Do“ (2003) představuje líčení z velmi kritického a radikálního hlediska. Zajímavým výzkumem, zabývajícím se otázkou, proč se ženy líčí do zaměstnání, je studie Kirrsten Dellinger a Christine L. Williams *Make-up at Work* (1997).

Používání líčidel a kosmetiky může být pro řadu lidí v dnešní době považované za určitým způsobem „automatické“, až se mohou objevovat sklony bez větších historických znalostí, pokládat tyto prostředky jako něco samozřejmého. Nicméně líčení jako aktivita a používání kosmetických výrobků je činností kulturní, tedy mající své opodstatnění v souvislosti s konkrétním historickým obdobím, geografickou polohou, společností, třídou a genderem. Nemusí být totiž vůbec samozřejmostí ani to, že by make-up byl používán výhradně ženami.

Na úvod bych pouze ráda zdůraznila, že líčením rozumím činnost během, které jsou na obličej nanášeny dekorativní kosmetické přípravky tzv. líčidla, která mění a podle potřeby zvýrazňují nebo naopak zjemňují některé rysy, anebo nenápadně maskují nedostatky. Anglický výraz „make-up“ byl převzat do českého jazyka a může být poněkud matoucí. Nazývány jsou jím jak líčidla souhrnně, tak tento výraz označuje krémovou bázi v barvě pleti¹², která je nanášena za účelem sjednocení barvy pokožky a zakrytí nedostatků (akné, kruhů pod očima, pigmentových skvrn, ale též jizev či vrásek). Pro řadu žen může právě make-up, ale stejně tak řasenka nebo rtěnka představovat přípravek, bez jehož použití si mohou na veřejnosti připadat „nesvé“. Jak říká Kathy Peiss: „Malé objekty mohou mít velký symbolický význam.“ (1998: 4, vlastní překlad)

The Food and Drug Administration definuje kosmetiku jako cokoli co je: „rozetřeno, rozprášeno nebo rozstříkáno, aplikováno na těla za účelem čištění, zkrášlení, zvýšení přitažlivosti či změně zevnějšku bez zásahu do fyzické stavby či funkcí.“¹³

---

¹² Tzv. foundation

¹³ Dostupné z: <<http://www.cfsan.fda.gov/~dms/cos-218.htm>> [cit. 2009-13-11]

Líčení jako aktivita je vlastně vědou, musíte získat jisté teoretické znalosti, abyste mohli přejít k praxi, přičemž zárukou úspěchu je dodržení postupů. Musíte vědět, jaký produkt použít a jakým způsobem, v jakém pořadí a v jakých barvách, aby ženě slušely a pro kterou příležitost, aby líčení nepůsobilo nepatříčně. To vše předpokládá orientaci v kosmetice a věnování této činnosti určitý čas, jak pro nabytí teoretických znalostí, tak pro získání praxe.

V médiích nejde o informace, jak by měla žena vypadat, nýbrž o instrukce, jakými technikami dosáhnout toho nejlepšího pomocí jejích vlastních zdrojů. Není tedy oslavován jediný obraz femininity, ale o určitý soubor estetických principů jako možných nástrojů k vytvoření krásnějšího „Já“ (Carter 1997).

Líčení, což je ještě více patrné z anglického názvu, „make-up“, v sobě stále nese pejorativní nádech ve smyslu něčeho předstíraného či umělého. Tento význam více odkryje exkurz do historie líčení v následující podkapitole. Dle Peiss se obecně ke kosmetice a líčení přistupuje kriticky, jako k nějaké deziluzi, symbolu ženského útlaku nebo konzumerismu. Avšak ženy, jak tvrdí Peiss, nebyly nikdy nevědomými konzumentkami; vždy věděly a nadále vědí, jaké výrobky kupují a proč si je kupují. Pro ženy byla kosmetika potěšením a společenskou událostí, ženy často reflektovaly příjemné pocity spojené s nákupem a vyzkoušením kosmetických výrobků. Ukazuje, že kosmetika se stala součástí vytváření romantických představ, ale také zapojení se do společenského života (Peiss 1998).

Kulturu krásy bychom neměli chápat pouze jako nějaké průmyslové odvětví, nýbrž jako systém významů, který pomohl ženám při orientaci se v měnících podmínkách moderní společenské zkušenosti. (Peiss 1998 : 6, vlastní překlad)

Toto tvrzení Kathy Peiss je zajímavé, protože tím demytizuje pasivní roli, kterou ženám přisuzovaly některé feministické autorky (např. Wolf 2000), avšak je třeba si uvědomit, že se stále nejedná o vyloženě „svobodnou“ zkušenost bez vlivu ideologických struktur (Bourdieu 2000, Foucault 2000). Prezentovanou citaci Peiss pochopíme v souvislosti s níže uvedeným. Na začátku 19. století byla nalíčená žena pohybující se sama na veřejnosti považována za prostitutku, ke konci 19. století se již ženy procházely po promenádách, nakupovaly, nastupovaly do práce, která již nebyla spojena pouze s prací služebnictva, šitím, vařením, či prací na venkově. S tím souvisely i nové rituály krásy (Peiss 1998).

V dnešní době média prezentují fotografie přelíčených celebrit a líčení tak může působit jako nějaký přelud, ale podle Peiss je třeba odhalit historii kosmetiky, abychom pochopili, že se nejedná o nějakou iluzi umělých líčidel či práce v programu na retušování

nedokonalostí, ale o součást ženské zkušenosti, která ovlivnila ženské rituály, každodennost a společenské vztahy. Ženy si navzájem radily, sdělovaly si tajemství a to bylo součástí přátelství a intimity mezi ženami. Líčení není jen nějakou falší a deziluzí, je a bylo součástí ženské kultury, která má svou historii je plná ženských ambicí, potěšení a komunit (1998).

2.3.1 Vznik make-upu

Autorka Nancy Etcoff tvrdí, že máme sklony redukovat líčení na otázku 20. století a rozšíření kultu krásy v euro-americké společnosti, přestože se jedná o mnohem starší činnost, kterou můžeme vystopovat až několik tisíc let před Kristem (Etcoff 2002). I když můžeme předpokládat, že kosmetické přípravky byly do počátku 19. století určené pouze elitní nebo specifické společnosti (herečky, prostitutky) a až později se stávají dostupné a vůbec jejich užití tolerované širokými vrstvami obyvatel (Jeffreys 2005). Stejně tak Wolf popisuje, že rozšíření mýtu krásy umožnily až moderní technologie (fotografie), průmyslová výroba a vůbec celá ideologie krásy vzniká teprve v druhé polovině 19. století; v období modernizace a rozšíření měšťanského modelu. Do té doby ženy nemohly být nikdy takovým způsobem konfrontovány s tolika ideálním obrazy, krása žen z hlediska funkce rodiny nebyla významnou hodnotou (Wolf 2000). Návštěva fotografa a pořízení fotografií se stalo oblíbenou společenskou událostí. Díky fotografii se zvýšila pozornost věnovaná tváři a líčení se stávalo stále populárnější. Obličej na fotografii se staly produktem společenského pohledu. Pro ženy byly inspirující zejména fotografie známých hereček. Se vznikem a rozšířením elektrického osvětlení ženy začaly ještě pečlivěji sledovat dokonalost své pokožky, knihy rad ohledně líčení začínají rozlišovat mezi denním a večerním líčením (Peiss 1998).

Z historického hlediska archeologické vykopávky ukázaly, že make-up se používal již ve starém Egyptě.¹⁴ Předchůdcem make-upu v dnešní podobě, byla směs olova, křídly, octu a vaječných bílků, která se nanášela na obličej a na hrud'. Tato směs se používala v Evropě přes 2000 let a byla tak silná, že z obličejů odpadávaly kusy této vrstvy. Dle Etcoff si ženy nanášely na rty barevné pigmenty již 5000 let před Kristem. Etcoff uvádí příklady použití líčení z různých historických období,¹⁵ čímž ospravedlňuje argument, že líčidla byla

---

¹⁴ V britském muzeu je uchována kosmetická skříňka se slonovinovým hřebenem, kusy pemzy a nádobkami na make-up. (Etcoff 2002: 105).

¹⁵ Make-up byl pro křesťanské kazatele železákem v ohni, symbolizoval nečistotu duše a rozpalovač chťiče, jak hlásal svatý Jeroným. V britském parlamentu byl na konci 18. století přijat kontroverzní zákon, podle něhož na

používána odjakživa (Etcoff 2002). Otázkou tak zůstává zda z historického hlediska nebyl make-up používán vždy jen v určité době elitními vrstvami, jak tomu bylo ve starém Egyptě, Řecku, Římě a můžeme předpokládat v britské společnosti 18. století. To by bylo v rozporu s tvrzením, které Etcoff prezentuje, že tyto praktiky jsou staré jako lidstvo samo a nejsou otázkou moderní doby. Tyto vzhledové praktiky se též netýkaly každodenního života lidí z různých společenských vrstev.

Do zhruba poloviny 19. století ženy věřily, že existuje ostrá hranice mezi tím, co nazývaly kosmetikou – tedy péčí o pokožku (krémy a mýdla) a „nátěrem/malbou“ (pudry a make-upy). Věřilo se, že kosmetika pokožce prospívá, nátěr nikoli, protože jejich součástí byly často bělicí prostředky a ty pokožku ničily. Líčení bylo spojené s nečistotou a vulgaritou, protože jej nosily zejména prostitutky. Pudry se však postupně začaly stávat oblíbenějšími a ve společnosti vznikaly zajímavé diskuze, zda by se ženy měly či neměly líčit. Ženy přistupovaly velmi nedůvěřivě k obchodníkům s kosmetikou a reklamě, která se postupně začala objevovat. Dávaly přednost domácky vyrobené kosmetice a spíše radám přítelkyň a sousedek než odborníkům. Recepty na výrobu domácí kosmetiky se předávaly ústně, z matky na dceru. Ženy se v 19. století uměly velmi dobře orientovat v bylinkách a různých ingrediencích, které sloužily také na výrobu domácích léků, tyto znalosti byly výhradně ženskou doménou (Peiss 1998).

Líčení se masově rozšířilo až díky západním společnostem a tím pádem také ideální vzhled, kterého je pomocí líčení dosahováno byl také inspirován západním ideálem bílé ženy. Původně byly make-upy a pudry k dostání pouze v bílých a velmi světlých odstínech pokožky, populární byly různé přípravky pro narovnění vlasů, což zejména na konci 19. století v sobě neslo silný rasistický význam. Bílá pokožka byla symbolem buržoazie a její rasové výjimečnosti a vytříbenosti (Peiss 1998).

Vzhledem k tomu, že líčení bylo používáno zejména prostitutkami, imperativem správného líčení se stal přirozený make-up, který však paradoxně ženy doháněl k bělení pokožky. Tvář se postupně začínala stávat symbolem ženské identity, jakési okno do duše. U mladých dívek bylo líčení tolerované jako nějaký rozmar nebo mladistvá hra, parodovány

---

ženy mohl být uvalen stejný trest za líčení jako za čarodějnictví a osvobodit manžele, který byl jejich nepravým zevnějškem ošálen. Zákon však nevešel v právní účinnost. Britský časopis *The Spectator* v roce 1711 otiskl dopis muže, který žádá radu, jak právně postupovat v případě své čerstvé manželky, u které po probuzení zjistil, že její vzhled je jen dobrým uměleckým výtvor a proto chce buď zvýšit věno, aby odpovídalo jejímu vzhledu nebo se s ní nechat rozvést (Etcoff 2002)

bývaly starší ženy, přirovnávané k biblické Jezabel.¹⁶ Všeobecně však v prvních desetiletích 20. století převládala představa, že přetváření obličeje symbolizuje nějakou pózu (Peiss 1998).

Používání make-upu souvisí se vstupem žen na pracovní trh. Do té doby byl make-up záležitostí prostitutek, které se jako jediné samostatně pohybovaly na veřejnosti. Když se ženy obecně staly součástí veřejné sféry, líčení patřilo ke způsobu vyjádření nového způsobu ženské prezentace, stalo se symbolickým kulturním bojem o ženskou identitu (Peiss 1998).

Líčení bylo nejvíce oblíbené mezi velmi mladými ženami, které si jeho používání musely postupně vybojovat.¹⁷ Nátlak, aby líčení nepůsobilo vulgárně způsobil, že se ženy nevzdávaly líčení jako takového, ale volily přirozenější verzi, aby nebyly obviněny z nemorálnosti. Ohledně práva na líčení se vedly veřejné debaty, ženy psaly své názory do novin a časopisů, diskutovaly se svými přítelkyněmi, rodiči, vdané ženy se svými manželi. Ženy si začaly stále více uvědomovat, že jim líčení zvyšuje šance na úspěch a to jak na poli sňatkovém, tak na pracovním trhu. A tak se postupně střízlivé líčení stalo součástí pracovního „dress codu“. Pro mnoho žen se tak nalíčená tvář, stala jejich „společenskou“ tvář. Ženy si navykly líčit se, když opouštěly domov. Ačkoli Peiss vždy zdůrazňuje, že se jejich zkušenost nedá nějak generalizovat :

Ženy používaly make-up různými někdy i protikladnými způsoby: hrály si s představou slečny anebo drzé holky, aby vypadaly mladší nebo starší, aby představovaly „americkou“ a „uznávanou“ identitu, nebo aby vyvolávaly třídní nebo etnické rozdíly. Přizpůsobivý a vyměnitelný, make-up mohl být vždy smyt a znova nanesen. (Peiss 1998: 190, vlastní překlad)

Po roce 1930 se líčení stalo běžnou kulturní aktivitou, součástí vyjádření femininity. Přes svůj spíše pozitivní význam však v souvislosti s médii a reklamou začalo být líčení považované za nějakou „faleš ve sklenici“. Ženy však mediální obrazy nikdy slepě nekopírovaly a vždy si tyto obrazy adaptovaly, aby vyhovovaly jejich preferencím a životnímu stylu (Peiss 1998).

---

¹⁶ Biblické postavě z nového zákona. Jezabel byla věštkyně, která používala kosmetiku, stala se symbolem pro promiskuitní manipulativní ženu. Avšak feministická interpretace této postavy zdůrazňuje, že Jezabel byla silnou ženou a tím, že ohrožovala mužské představitelce církve, musela zemřít. Dostupné z: <[http://en.wikipedia.org/wiki/Jezebel_\(Bible\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Jezebel_(Bible))> [cit. 11.1.2010]

¹⁷ Peiss uvádí příklad policistky v Newarku, která ještě v roce 1915 zastavovala nalíčené dívky na nádraží a nutila je si smýt pudr či rtěnku z jejich tváří. V státě Kansas ve stejné době vznikl návrh, aby nošení líčidel ženami mladších 45 let byl považován za přečin (Peiss 1998).

2.3.2. Líčení a každodennost

Z historického hlediska se líčení stalo každodenní součástí pro mnoho žen až od 20.let minulého století. Kosmetickému průmyslu se podařilo dostatečně prosadit motto, že k vyjádření individuality a femininity patří kosmetika. Avšak ne všechny ženy si kupovaly kosmetiku, přístup k líčení se lišil od ženy k ženě. Přístup žen k líčení se lišil podle věku, společenské příslušnosti, etnicity; všechny tyto kategorie měly vliv na volby a strategie žen z hlediska líčení (Peiss 1998).

Nejmasověji se rozšířil make-up mezi mladými děvčaty, viditelný make-up podle výzkumu v roce 1931 nosilo až 85% vysokoškolských studentek. Některé ženy však i v této době, kdy se již kosmetický průmysl etabloval, dávaly přednost domácí vyroběné kosmetice. K reklamám, které vycházely v ženských časopisech byly spíše skeptické, jejich zvyky mohly spíše změnit rady přítelkyň. Líčení tak jako kulturní praktika sblížila ženy, protože to byla oblast, o kterou s muži nediskutovaly. V roli „expertů“ v této oblasti dávaly také přednost ženám. Postupně se ujaly komerční praktiky jako rozdávání reklamních vzorků; ženy s nižšími příjmy přiznávaly, že si nemohou dovolit kosmetiku získat jiným způsobem. V ženských klubech, dokonce v kostelech se běžně rozdávaly kosmetické vzorky a byla organizována školení.¹⁸ (Peiss 1998). Líčení se velmi prosadilo nejen díky fotografii, ale také díky filmovému průmyslu. Nešlo pouze o to, že herečky byly naličené, ale také o milostné příběhy a vzhledové proměny, které ženám dopomohly k získání partnera. Peiss ukazuje, že pro ženy se líčení stalo součástí jejich romantických představ, v těch chvílích rozhodně nemyslely na stárnutí, požadavky zaměstnavatelů, vychovávání dětí či rodinné problémy (Peiss 1998).

Pokud je tímto způsobem důkladně prozkoumaná ženská zkušenost, vidíme, že významy některých aktivit, ač se mohou zdát marginální, mohou být pro ženy velmi důležité. Podobným způsobem odkryla Janice Radway, jak velký význam může mít pro ženy čtení ženských románů. Přitom v prvních fázích feministické kritiky byla čtenářka jako konzumentka velmi okrajovým tématem; záliba žen v populárních žánrech byla nahlížena jako pro ženy nedůstojná a navíc snižující skupinu žen jako takovou. Radway svůj výzkum zaměřila na čtenářky romantických příběhů z amerického maloměsta. Z jejího výzkumu vyplynulo, že čtenářky si neidealizují vztahy popsané ve zmíněném žánru a ani se jejich vliv neodráží v jejich osobním životě. Ženy čtení romantických příběhů označily jako útěk od

---

¹⁸ „Poznání, že kultura krásy se stala vlivným jazykem mezi ženami pomůže dokreslit tuto rozporuplnost: Během volební kampaně v Brooklynu roku 1920 – během prvních voleb po tom, co prošel návrh na ženské volební právo – Demokratická strana nechala každé ženě, kterou oslovila kosmetické zrcátko.“ (Peiss 1998: 178).

reality a relaxaci od každodenních starostí (Radway 1987). Dokonce se čtením románů vzdělávaly, protože tyto romány rozsáhlejšího charakteru obsahují velmi podrobné geografické nebo kulturní popisy. Radway tak dokázala, že tyto romány nemusejí vynikat literární vytříbeností, ale jsou stěžejním tématem z hlediska ženské zkušenosti (Radway 1987 in Oates- Indruchová 2006)

Líčení se postupně stalo tolerovanou součástí ženského zevnějšku, dokonce jednu dobu bylo považované za velmi moderní a ženské, když se ženy upravovaly na veřejnosti, v baru, restauraci, dopravním prostředku. Tato aktivita se stala módním doplňkem, demonstrací péče o svůj zevnějšek a zároveň přitahovala pozornost (Peiss 1998).

V dnešní době je kosmetika již všeobecně dostupná ženám z různých sociálních poměrů a v euroamerické společnosti se s ní běžně setkávají dívky od útlého věku. Sheila Jeffreys upozorňuje na problematičnost distribuce dětské kosmetiky, pro dívky od 8 let s obrázky jejich oblíbených pohádkových postav. Dívky jsou tak od útlého věku socializovány k chování, které se jim později bude jevit jako pro ženy přirozené (Jeffreys 2005). Na druhou stranu, pro dívky může být hraní se „šminky“ formou hry, která je baví a podněcuje ke kreativitě. Problém nastává, pokud by matky dívkám úmyslně vnukávaly, ať se začnou líčit jako velmi mladé.¹⁹

Pro adolescentní dívky líčení představuje přístup k statusu dospělé ženy.²⁰ Líčení obecně řečeno představuje kulturní praktiku, se kterou se ženy v západní společnosti od útlého věku setkávají – rodina, vrstevnice, dívčí časopisy, to vše utváří ženský přístup k této činnosti. Z líčení se tak může stát jistý rituál, kterému některé autorky přisuzují pozitivní aspekt ve smyslu toho, že se jedná o aktivitu a tematiku, která ženy určitým způsobem spojuje. Tím se přes původní shodu Ilana Lowy, Kathy Peiss i Naomi Wolf velmi odlišují od Sheily Jeffreys, která odmítá líčení a jiným „zkrášlujícím“ praktikám přiznat jakýkoli pozitivní aspekt. Jeffreys popírá, že by vzhledové praktiky ženy nějak spojovaly, považuje to za vzájemnou oporou poškozených a utlačovaných. Podobnou „solidaritu“ prý můžeme spatřovat u žen z oblastí, kde je praktikována genitální obřízka. Líčení Jeffreys nepovažuje za kreativní a pozitivní záležitost, protože je pro ženy nezbytností, bez které se na pracovním trhu, a některé ženy obecně při vstupu do veřejné sféry, neobejdou, což těžko můžeme považovat za znak emancipace a osvobození (Jeffreys 2004). Avšak Peiss popisuje, že z hlediska ženské zkušenosti, může mít líčení velmi pozitivní význam. Ženy se např. líčily

---

¹⁹ Tato praktika by byla reálná v souvislosti s např. dětskými soutěžemi krásy či dětským modelingem.

²⁰ Na začátku 20.století docházelo k obrácené socializaci, kdy dívky učily líčit své matky, pro které líčení byla moderní novinka (Peiss 1998).

během pracovních přestávek, tyto chvíle jim mohly kromě úpravy též sloužit k odreagování a k získání příjemného pocitu ze svého zevnějšku i přes pracovní únavu (Peiss 1998).²¹

2.3.3. Líčení do zaměstnání

Autorky Kirsten Dellinger a Christine L. Williams na základě 20 hloubkových rozhovorů s pracujícími ženami zjistily, že používání vhodného líčení silně souvisí s internalizovanými předpoklady o zdraví, heterosexuality a věrohodnosti v zaměstnání. Popisují, jak tyto normy ovlivňují osobní rozhodnutí žen, zda budou nosit make-up. Hodnotí, jak tyto ženy mění významy líčení a méně častých případech, zda tyto ženy narušují institucionalizované normy (Dellinger a Williams 1997).

Čtrnáct z dvaceti žen se každý den do práce líčilo, dvě občasně a čtyři téměř nikdy. Ani jedna z žen neměla v popisu zaměstnání nějaké specifické oblečení nebo úpravu zevnějšku. Líčení tak většina označila za osobní volbu. Přestože, když se některý den nestihly nalíčit nebo nebyly nalíčené pečlivě jako obvykle, setkaly se s komentáři, které se týkaly jejich zdraví („Proboha co se jí stalo? Vypadá unaveně nebo je nemocná?“) (Dellinger a Williams 1997: 157), nebo dokonce byly nějak zpochybňovány jejich pracovní kompetence v konkrétní den.

Lesbická žena, které se nelíčila, slyšela časté komentáře, že je třeba, aby se upravovala, jinak si nenajde vhodného muže a dostávalo se jí často nevyžádaných zkrášlovacích rad od svých kolegyně. Dellinger a Williams konstatují, že předpoklad heterosexuality je zabudován ve firemní kultuře většiny společností. Afro-americká a taiwanská žena si díky líčení připadaly více „americké“, tedy blíží se podobě „bílého ideálu“. Autorky došly k závěru, že pracovní prostředí ovlivňuje rozhodnutí žen, zda se líčit či ne a tato rozhodnutí není možné pochopit bez kontextu těchto institucionalizovaných vzhledových norem na pracovišti. Dellinger a Williams neobjevily u těchto žen jednání, které by narušovalo předepsané vzhledové normy. To, že se některé ženy odmítly nalíčit, nebo se nalíčily pouze ráno a přes den si make-up neupravovaly, se za narušující normu rozhodně považovat nedá. Avšak přiznávají, že zaměření na líčení na pracovním trhu, kde se hodnotí mocenské a sociální nátlaky na úpravu ženského zevnějšku, alternativní pojetí ve smyslu

---

²¹ Ve světle Bourdieuových konceptů je však tato reakce spíše přízpusobením vztahům nadvlády, než hledáním vlastních významů.

narušování norem automaticky vylučuje. Nicméně autorky zdůrazňují, že líčení obecně jako kulturní praktika podporuje reprodukci rozdílů mezi muži a ženami a také vytváří hierarchie mezi ženami (Dellinger a Williams 1997).

Naomi Wolf uvádí řadu právních případů, jejichž předmětem byla diskriminace žen na základě jejich zevnějšku. Paradoxní na těchto případech je, že ženy byly sankcionovány nejen za odmítnutí femininních úprav (líčení, nošení ženského oblečení) – viz. Manažerka britské obchodní společnosti, která byla navzdory svým pracovním úspěchům požádána svým nadřízeným, aby vylepšila svůj vzhled „od plíc nahoru.“ (Wolf 2000: 46) Ovšem v opačném případě, když byly ženy sexuálně obtěžovány a ukázalo se, že byly oblečené příliš žensky, jejich údajná „vyzývavost“ byla použita proti nim a interpretována jako spoluvina na obtěžování. Wolf konstatuje, že tento zvláštní rozpor, kdy ženy mají vycítit, jak se přesně vejít mezi škatulky „vyzývavá“ a „neupravená“, je pro ženy velmi frustrující. O to více, že tato pravidla jsou neviditelná, nejsou nikde nadefinována a muži se těmito normami zabývat nemusejí (Wolf 2000).

Líčení se však dle Dellinger a Williams nedá rozhodně nahlížet pouze kriticky jako zdroj nerovnosti, ale naopak zdůrazňují, že pro ženy může mít posilující charakter a může být zdrojem velmi dobrého pocitu a potěšením (Dellinger a Williams 1997).

2.3.4. Problematická rovina líčení

V této kapitole se budu věnovat negativní straně líčení. Jistě existuje řada žen, které se vůbec nelíčí, nebo které se líčí příležitostně a nijak zvlášť tuto aktivitu neproblematizují, na druhou stranu nelze ignorovat ženy, u kterých by se jejich postoj k líčení dal přirovnat k závislosti. V této části se dávám líčení do souvislosti s psychickou poruchou, zvanou dysmorfobie, která bývá popisována „jako vytrvalé obtěžující nebo omezující zabývání se vlastním domnělým vzhledovým nedostatkem.“ (Chromý 2003: 22)²². Uvědomuji si, že paralela psychické poruchy nemusí být obvyklá, nečiním tak s cílem patologizace jednání žen, nicméně dělám tak s úmyslem představení komplexity této vzhledové praktiky. Její součástí je dle mého názoru i představení negativních důsledků líčení a poukázáním tak na významy, s kterými tato praktika nebývá běžně spojována.

---

²² Tato psychická porucha má různé projevy v podobě nutkavého přemýšlení o své reálné či domnělé vzhledové vadě. Nejčastěji se s touto poruchou setkávají dermatologové a plastičtí chirurgové. Psychologové/žky a psychiatři/ičky se prozatím neshodli na zařazení této „choroby“, nepříjemnější je zařazení do obsedantně kompulsivních chorob (Phillips et al., 1997 in Chromý 2003). Domnělý (pro okolí často naprosto nezaznamenaný) vzhledový defekt se může týkat kterékoli části těla. Často se týká viditelné části těla, tedy vyskytuje se na kůži, na hlavě, na nebo v obličeji (Chromý 2009).

Susan Bordo poukazuje na to, že psychické poruchy by neměly být pojímány jako abnormální chování patologických individuů. Naopak, podle Bordo poskytují vhléd na kulturní nátlaky, historii a struktury moci, které se týkají nás všech. Jinými slovy bychom měli číst normalitu skrze tzv. abnormalitu, i když mezi nimi nemusí být patrná jednoznačná souvislost (Bordo 2003 in Heyes 2009)²³.

Katherine Philips hovoří o různých případech žen, které byly nespokojené se svým zevnějškem do té míry, že je myšlenky na své nedostatky neustále trápily, často se kontrolovaly, typické je u těchto žen časté vyhledávání odrazových ploch a kontrola svého vzhledu. (V extrémních případech u některých žen došlo k úplné izolaci a odmítání vycházení na veřejnost). Heyes poukazuje na to, že neextrémní projevy mohou však být zcela akceptovanou normou femininity; je považované za běžné, že ženy jsou věčně nespokojené se svým vzhledem. Tyto projevy jsou však pro nás známou ženskou zkušeností, jistě nás napadnou příklady žen i z našeho okolí, které potřebují ujistit, že „opravdu nejsou tlusté“ (Phillips 1998 in Heyes 2009).

Heyes tvrdí, že ženy, které se neustále kontrolují, jsou přesvědčeny, že chyba je skryta v jejich těle a ne v jejich mysli, proto častěji vyhledávají pomoc plastických chirurgů, než-li psychologů či psychiatrů. Sebeobviňování je důsledkem diskurzu mýtu krásy, kdy je na ženy kladen nátlak, aby se svoji krásou pracovaly. Ideální zevnějšek je prezentován jako výsledek tvrdé disciplíny a dřiny, proto ženy, které ideál nesplňují a mají dokonce nějaké „nedostatky“, které nemohou vlastním příčiněným odstranit, pokládají se osobně zodpovědné za svá těla, která symbolizují jejich osobní selhání, tedy je samé.²⁴ Ženy, které jsou ochotné se svým vzhledem pracovat, jsou tedy ideálními adeptkami pro plastickou chirurgii. Heyes poukazuje na to, že vytvářením fotografií a demonstrování výsledků plastik- známé „předtím a poté“- se ve skutečnosti vytváří normy, jak by mělo vypadat „normální tělo“. Jasný signál představuje, že „poté“ je samozřejmě lepší, než před zákrokem, což značí, že je neustále možné cosi

---

²³ Heyes kritizuje, jakým způsobem jsou psychology analyzovány dismorfobické poruchy. Tito pacienti jsou závislí na pozorování sebe sama, jenže jejich „zírání“ na sebe sama není způsobené nějakou vnitřní poruchou, ale jedná se o historickou konstrukci, kterou se jedinci učí praktikovat na základě přesného návodu – jak se mají dívat, stravovat atd., co představuje to, co by vůbec měli vidět. Tyto obrazy jim poskytují ať média, tak plastičtí chirurgové. Tím se konstruuje estetické sebehodnocení. Foucault definuje, že základním stavebním kamenem psychiatrie se stala výrazná demarkační linie mezi normálním a definicí šílenství jako ztráty vůle, tj. možnosti ovlivňovat své chování. A tak projevy chování, které souvisí s ovládním, bývají v medicínském diskurzu označeny jako tzv. obsedantně kompulsivní. Heyes upozorňuje, že do kategorie obsedantně kompulsivních poruch spadají v podstatě veškeré nedefinovatelné „poruchy“, které se tak stávají lukrativním ospravedlněním pro výnosný medicínský a kosmetický průmysl (Heyes 2009).

²⁴ Heyes poukazuje na to, že například doporučené diety přímo nabádají k chování, které velmi připomíná poruchy s příjmem potravy. Propagované komerční diety tak zatemňují tenkou linii, která mezi patologií a běžným stravováním vzniká (Heyes 2009).

vylepšovat. Lidé si tak osvojují vizuální lexikon dobrého a špatného vzhledu. Nebýt studia tzv. patologických jedinců a definice dismorfobie jako poruchy a odstraňování domnělých vad, plastickým chirurgům by ubyla klientela (Heyes 2009).

Heyes upozorňuje, že pokud se zaměříme na jakoukoli problematiku spojenou se vzhledem, je třeba ji vždy nahlížet skrze politický a kulturní kontext. Poukazuje na problematickou psychologizující tendenci vnímání subjektivity jako záležitosti čistě osobní, což značně omezuje možnosti kritické analýzy. Fyzické vady jsou zcela kulturním výtvorem. Dobrým ukazatelem je v tomto případě neustálé zpřisňování vzhledových norem. Operace, které by před 10 lety ani nebyly provedeny, protože by byly považovány za příliš banální, se dnes stávají běžnými zákroky (Heyes 2009).

Tento úhel pohledu je, jak se domnívám, podobným způsobem aplikovatelný i na jiné vzhledové praktiky, tj. v tomto případě na líčení. Žena, která si tak zvykne na sebe samu nalíčenou a odmítá, vycházet na veřejnost nenalíčená či případně dekorativní kosmetikou maskuje nějaký „nedostatek“ (a tím může být celkový pocit nepřitažlivosti), již přibližuje definici líčení k jisté formě závislosti.²⁵ Ačkoli označení samotné, zda to bude „obsedantně kompulzivní porucha“ či „dismorfobie“ není v kontextu mé práce důležité. Chci tím pouze poukázat na paralelu s praktikami, které na nás působí ničivěji. Přehnaná snaha mít kontrolu nad svým tělem a životem by se do jisté míry dala přirovnat k nemocím spojeným se sebeovládáním jako jsou anorexie nebo bulimie. Vzhledem k tomu, že líčení je u žen všeobecně akceptovatelnou praktikou, která radikálně nezasahuje do ženského těla – tedy po fyzické stránce nemá destruktivní charakter, nemusí být ani teoreticky vnímané jako problematické. Položme si otázku, týkající se žen, které mají sklony několikrát denně svůj make-up kontrolovat a upravovat, o čem taková „závislost“ vypovídá? Jak se vztahuje k společensky akceptovatelné normě? V podstatě starostlivost žen o jejich zevnějšek je společensky přijatelná a pokud nenabude extrémního rázu, je pro okolí nepostřehnutelná.

---

²⁵ Na internetových fórech jsem našla stížnosti žen, které jsou tzv. závislé na kosmetice a líčení. Internetové psychologické fórum Psychology Channel upozorňuje na to, že stále častějšími klientkami se údajně stávají úspěšné ženy, které na první pohled působí velmi sebevědomým dojmem. Ve skutečnosti jsou závislé na líčení takovým způsobem, že nejsou vůbec schopné vystoupit na veřejnost bez nalíčení. Jejich sebevědomí je založené na upraveném zevnějšku. Paradoxní u těchto žen bylo, jak uvádí Psychology Channel, že tyto ženy patřily i nenalíčené k nadprůměrně přitažlivým. Např. 37-letá lékařka trávila každé ráno 2 hodiny úpravou svého zevnějšku, vše muselo být dotažené do dokonalosti, pokud tomu tak dle jejích kritérií nebylo, dala přednost pozdnímu příchodu do práce. Psychologové jsou přesvědčeni, že tyto ženy kladou na svá bedra nepřiměřené nároky a případné neúspěchy si kompenzují vyžadováním dokonalosti v této oblasti. Spojení přemrštěných nároků na sebe sama a narcisismu tak může vyústit v posedlost líčením.

Dostupné z: <<http://www.dvbobo.com/html/psychologic-knowledge/200909/10-126.html>> [cit. 2009-11-10]

2.3.5. Kosmetický průmysl a ženy jako konzumentky

Dle Kathy Peiss došlo k masovému rozšíření kosmetického průmyslu až na počátku 20.let 20. století. Obraty kosmetického průmyslu se během dvaceti let téměř zdesetinásobily. Ve Spojených státech z obratu z 14.2 milionů dolarů v roce 1909 na 141 milionu dolarů v roce 1929. Ženy, které do té doby nakupovaly zboží, které bylo potřebné pro rodinu, si nyní mohly jen tak pro potěšení prohlížet a nakupovat kosmetiku. Ze spotřebitelského hlediska začaly mít potěšení z nákupu. U mladých žen šlo často o finance, které vydávaly ze svých prvních platů (Peiss 1998).

Ve Spojených státech se utratí více než dvakrát tolik peněz za kosmetiku a kosmetické služby, než za knížky a časopisy. Ve světovém měřítku vydělá kosmetický průmysl spojený s osobní hygienou 45 miliard ročně, z toho Severní Amerika reprezentuje 30% světového trhu, Evropa 34, 9%, Japonsko 18,9% a další země asi 16,2 %. (Etcoff, 1999: 104)

Jeffreys kritizuje chemické složení dekorativní kosmetiky. Dle ní existuje řada výzkumů, které upozorňují na škodlivost aplikace těchto chemikálií nejen pro ženské tělo, ale také kvůli testování na zvířatech a ničení životního prostředí. Žena, která používá kosmetiku, si údajně předtím než si ráno uvaří kávu, na sebe údajně aplikuje přes 200 chemikálií (Jeffreys 2005). Avšak osobně vnímám toto pojetí ženského chování jako příliš pasivní. Některé ženy se zajímají o to, jaký typ kosmetiky používají, dávají přednost přírodním výrobkům a informují se, zda konkrétní výrobci netestují na zvířatech. V tomto případě můžeme tedy těžko mluvit o nerefektovaném používání škodlivých chemikálií nebo pasivní konzumaci.

Peiss naopak zdůrazňuje, že ženy nikdy slepě a bezvýhradně nevěřily reklamám na kosmetiku. S kosmetikou různým způsobem experimentovaly, jak říká žena, kterou cituje Peiss: „Co vyhovuje jedné ženě, nemusí vyhovovat mně, proto jsem vyzkoušela více možností.“ (Peiss 1998: 181)²⁶.

Podle Theresy Riordan je značně zjednodušující tvrdit, že kleštičky na řasy nebo obručové sukně byly vynalezeny, aby ženy byly podřízeny, protože ženy byly hnací silou a vynálezkyňmi mnohých patentů v oblasti kosmetického a módního průmyslu. Riordan se nezaměřuje na studium ideologie krásy, ale na inovace a technologie, které vznikaly ve stejné

---

²⁶ Zaměstnankyně jednoho podniku si např. nanášely rtěnku na tváře a tvářenku na rty (Peiss 1998).

době jako známé vynálezy např. Bellův telefon či Edisonova žárovka. Teresa Riordan prezentací ženských vynálezů demonstruje, že ženy byly významnými producentkami v oblasti ženské krásy. Riordan odmítá, že by ženy od počátku byly pomocí líčení a módy objektivizovány či dokonce viktimizovány, je přesvědčena, že líčení a móda ženám dodává moc, které by se ženy pod vlivem kritiky neměly vzdávat (Riordan 2004). Navíc Peiss upozorňuje na fakt, že s komercializací kosmetických výrobků a jejich rozšířením se objevilo mnoho nových pracovních příležitostí pro ženy, které začínaly v této oblasti též významně podnikat (Peiss 1998).

Kathy Peiss se vymezuje vůči kritickým názorům na používání líčidel a kosmetiky. Podle ní převládající mediální a společenský diskurz asociuje kosmetiku s představou negativ spotřební společnosti; výrobci vytvářející falešné potřeby, definující naše obavy a touhy, slibující nespílitelné kosmetické efekty za předražené ceny. Feministická kritika v 90. letech rozšířila tuto představu o další rozměry útlaku: mýtus krásy, média a kosmetický průmysl řízený muži podle tohoto hodnocení diskriminují ženy. Dle Kathy Peiss je však tento pohled pouze dílčí a v mnohých aspektech nesprávný. Ženy se podílely na vzniku kosmetického průmyslu a s ohledem na vlastní zájmy vytvářely, co bychom souhrnně mohli nazvat, „kulturu krásy.“ Rozhodně se nedá říci, že by byly nějakými oběťmi, nebo že by se sebou nechávaly manipulovat (Peiss 1997).

Zboží z oblasti kosmetiky je často považováno za symbol falešných potřeb. Avšak Kathy Peiss, Alice Carter či Theresa Riordan zdůrazňují aktivní ženskou roli. Činnost konzumenta/ky nespočívá v pouhém čekání na to, až se objeví nejžhavější módní trendy, ženy hrají velmi aktivní roli v procesu utváření jejich vlastního stylu. Ženy nefungují pouze jako konzumentky, nýbrž velmi významně jako producentky. Vstupují do veřejné sféry a vytvářejí určité komodifikované fantazie, tj. femininita je inkorporována do procesu komodifikace. Carter na základě narativních biografii a případových studií postihla specifika ženské kultury, uchopila zkušenostní rozměr konzumní kultury dívek a žen pomocí dvou narativů, jejichž ústředním motivem jsou nylonové punčochy²⁷ (Carter 1997). Carter dokázala, že pro ženy v domácnosti v 50. letech bylo nakupování způsobem, jak se vymanit z pozice „domácích otrokyň“ a z místních ulic je tato aktivita přenesla do světa supermarketů a nákupních středisek, nakupování tak dostalo ženy do veřejného života. Nová generace mladých zákaznic byla přitahována samoobslužnými nákupními centry, kde se mohly

---

²⁷ Dle výzkumu v Bravu nosilo nylonky 85% dívek ve věku 12-24 let, tzn. šlo o jakýsi prototyp spotřebního zboží (Carter 1997)

svobodně rozhlížet, vybírat, porovnávat a obdivovat bez jakéhokoli závazku či nucení ke koupi, tím vlastně docházelo k ženské emancipaci (Carter 1997).

3. EMPIRICKÁ ČÁST

K výzkumu na téma líčení mě motivoval v první řadě již zmíněný osobní zájem, tak absence podobně formulovaného českého výzkumu; to znamená výzkum, který by se explicitně zaměřoval na líčení z genderového a sociologického hlediska. V tomto smyslu by výzkum souvisel s tvrzením Shulamit Reinharz, že nasloucháním ženských hlasů feministické výzkumnice svými rozhovory modifikují koncepty sociálních věd, vytvářejí důležité nové způsoby nahlížení světa a odhalují dosud neodkryté a zanedbávané či zkreslené světy zkušeností (Reinharz 2004). Když mluvím o „ženské zkušenosti“ či „ženské identitě“ nečiním tak za účelem generalizací vztahujících se na všechny ženy, ale s cílem prozkoumání diskurzivních polí, v kterých jsou tyto pojmy utvářeny (Zábrowská 2009).

V teoretické části byly představeny různé teoretické diskurzy naznačující, že líčení ve spojení s genderovou subjektivitou může být interpretováno různým způsobem, od zmíněné somatizace a zakoušení ženské subjektivity jako objektu pro druhé (Bourdieu 2000), po produkci norem a přizpůsobení se poslušného těla dominantnímu diskurzu (ačkoli se nejedná o přizpůsobení absolutní, vždy existuje možnost rezistence) (Foucault 2002), až po související pojetí genderové identity jako performativní (s limitovanou možností kreativity) (Butler 2003). Cílem výzkumu je identifikace diskurzů, témat a významů, které se objevují ve způsobech přístupu žen k líčení. Hlavním zdrojem výzkumu bude post-strukturální diskursivní analýza polostrukturovaných rozhovorů s českými ženami různého věku a vzdělání.

3. 1. Metodologie

Ačkoli feministická metodologie se nijak neodlišuje tím, že by ženské badatelky výhradně studovaly ženy, obecně je feministická metodologie založena na stanovisku, že neexistuje žádný nezaujatý způsob zpracování platného poznání genderových životů v rámci rozmanitosti sociální reality (Ramazonglu a Holland 2004).

V kvalitativně zaměřených výzkumech jsou obecně nejpoužívanějším prostředkem pro získávání dat rozhovory (Hendl 2005). Přestože i v rámci feministických výzkumů jsou rozhovory jednou z nejpoužívanějších metod, nedá se říci, že by nějaká výzkumná technika byla považována za typicky feministickou. Feministické badatelky/telé využívají kvalitativní, politicky senzitivní výzkumné techniky, což odpovídá jejich záměru dát hlas různým ženám, proto používají také kvantitativní a jiné techniky (Ramazonglu a Holland 2004). Obecně by se

dal způsob feministického zkoumání charakterizovat používáním vstřícnějších metod, které umožňují zkoumaným se volně vyjadřovat (Renzetti a Curran 2005).

Při formulaci otázek a interpretace dat z feministické teorie je základní proměnou gender; zkoumán je vztah moci, zkušenosti a jednání, zejména interakce genderu a moci. V souladu s obecným pojetím genderových výzkumů a teorií, bude pro mě gender představovat jednu z klíčových analytických kategorií; porozumění genderovým vztahům je v obecném smyslu nezbytným předpokladem pro porozumění ostatním společenským vztahům. Rozdílná nebo naopak podobná zkušenost, postoje a chování mužů a žen není zkoumána proto, aby byla posuzována jejich relativní hodnota, ale jde o celistvý pohled na způsoby, volby, omezení a strategie, s jakými se muži a ženy vyrovnávají v důsledku svého odlišného postavení ve struktuře společnosti (Renzetti a Curran 2005).

V souvislosti s nejčastěji používanými metodami v rámci feministického výzkumu byly rozhovory provedené kvalitativní metodou polostrukturovaných rozhovorů. Tato forma dotazování se vyznačuje předem definovaným účelem, určitou osnovou a velkou flexibilitou celého procesu získávání dat (Hendl 2005). Dala jsem přednost polostrukturovaným rozhovorům před silně strukturovanými rozhovory s uzavřenými otázkami, které nejsou v kvalitativním výzkumu považovány za vhodné. Využívání polostrukturovaného rozhovoru se zakládá na myšlence, že názory a představy dotazovaných budou lépe vyjádřené ve spíše volnějších rozhovorech než ve standardizovaném rozhovoru nebo dotazníku (Hendl 2005).

Uvědomuji si, že omezením se na polostrukturované rozhovory a tím pádem formulací otázek, které pokládám, již ženám předkládám nějaké mnou definované vzorce, na které musí reagovat. Otázky byly však úmyslně formulované velmi obecným a otevřeným způsobem, v souladu s metodologií kvalitativních rozhovorů, jelikož otevřeně formulované otázky nechávají respondentám/kám možnost zvolit jakýkoli směr a libovolná slova (Hendl 2005). Snažila jsem se maximálně vyhnout ovlivňování respondentek položením otázky, kterými bych je směřovala k odpovědím, které nebyly v jejich intenci. Vycházela jsem z předem připravených otázek (viz schéma rozhovorů v příloze), nicméně jejich pořadí se měnilo v závislosti na odpovědích respondentek.

Jak uvádí Reinharz, některé feministky jsou přesvědčené, že rozhovor s otevřenými otázkami představuje doménu žen – badatelek, protože ženy v současné západní společnosti stále jsou socializovány tak, aby se lidí ptaly na jejich pocity, myšlenky a emoce (Reinharz 1992). Avšak já spíše zastávám hledisko, že se jedná o individuální záležitost, ačkoli mohou existovat témata, pro které je žena v roli badatelky vhodnější. Jak prokáži v následujících

částech výzkumu, líčení patří k tématům, o kterých ženy nerady diskutují před muži, pokud by měly vyjadřovat svá osobní stanoviska nebo zkušenost.

Otázky k rozhovorům byly tématicky rozdělené do tří hlavních okruhů. První část se týkala každodennosti a zvyků, ta postupně přecházela k otázkám týkajících se zaměstnání a třetí část se týkala líčení a sebe-vnímání. Vycházela jsem z předpokladu, že pro ženy bude snazší se nejprve rozprávět o svých zvycích a poté přejít k citlivějším otázkám týkajících se osobního života, sebe-pojetí a vztahů. Na závěr jsem ženám položila otázku, zda jsou přesvědčeny, že je něco, co v rozhovoru nezaznělo nebo zda by mohly rozvést, co považují za daném tématu důležité.

Vycházím z feministické metodologie, v rámci tohoto přístupu je důležitá tematizace pozicionality (Ramazonglu a Holland 2004). Můj přístup k realitě, pojetí výzkumu a jeho zpracování je tedy samozřejmě ovlivněn tím, jak sama k líčení a femininitě přistupuji. Rozhovor je vždy interakcí a můj vzhled, tedy to, že chodím nějak upravená a nalíčená, na respondentky také působí určitým způsobem. Všimla jsem si několika reakcí od jakoby omluvného pohledu, když pro ženu nebylo líčení důležité, po vyjádření komplimentu od ženy kladoucí větší důraz na líčení. Starší respondentky se též vymezovaly vůči mně z hlediska věku.

3. 1. 1. Průběh a zpracování rozhovorů

Na začátku každého rozhovoru jsem se představila, řekla stručně něco o sobě a o připravovaném projektu. Zaručila jsem komunikačním partnerkám anonymitu a poděkovala jim za ochotu se výzkumu zúčastnit. Zároveň jsem se vždy ujistila, zda žena souhlasí s nahráváním rozhovoru na diktafon, přičemž ani jedna z žen nahrávání neodmítla. Předem jsem ženám poslala informovaný souhlas se základními údaji o výzkumu, jehož součástí byla i klauzule zaručující anonymitu.

Při vedení rozhovoru jsem se vyrovnávala s nutkáním vyjadřovat svůj názor k odpovědím, zároveň jsem na ženách viděla, že by je má stanoviska zajímala. Omezila jsem se většinou na empatické přitakání. Nechtěla jsem, aby je mé odpovědi nějak ovlivňovaly, a proto jsem respondentkám můj vlastní přístup přiblížila teprve na konci rozhovoru. Ten se velmi často rozvinul ve velmi zajímavou diskuzi, až jsem litovala, že jsem nepokračovala v nahrávání. U některých žen jsem měla pocit, že s vypnutím diktafonu z nich spadla tíže z nezvyku nahrávání.

Několik žen mě požádalo o poskytnutí výsledků výzkumu, což pro mě z hlediska komunikace a interakce s komunikačními partnerkami bylo velmi příjemné. Jsem přesvědčena, že je důležité, v případech, kdy je to eticky možné, lidem účastnícím se výzkumu představit výsledek projektu. To sebou na druhou stranu nese riziko, že nebudou souhlasit s interpretací jejich výpovědí. Proto je třeba stále zdůrazňovat následující:

Data nepředstavují transparentní výpověď o realitě. Výroky či akty vztahující se k genderu ukazují, které konkrétní způsoby konstrukce a performance genderu jsou dostupné ve zkoumaném kontextu, spíše než by vypovídaly o nějaké základní pravdě o pohlaví/genderu. Konstrukce genderu nejsou zkoumány za tím účelem, aby bylo odhaleno něco o povaze jednotlivých mluvčích, ale proto, abychom mohli porozumět procesům subjektivace a pozicím subjektu, které daný diskurz ve vztahu ke kategoriím žena-muž vytváří.

(Davies a Gannon 2005 in Zábrodská 2009 : 91)

Rozhovory byly nahrávány na diktafon a trvaly v průměru 35-55 minut. Rozhovorů jsem zrealizovala šest, všechny jsem prováděla v rozmezí dvou týdnů. Veškeré názvy jsem změnila na neutrální výrazy a stejně tak jména příbuzných či spolupracovníků jsem nahradila výrazy beze jmen, aby bylo zaručeno soukromí komunikačních partnerek. Přepisy jsem ponechala s nespisovnými výrazy a citoslovci, aby výroky respondentek byly zcela autentické. Součástí rozhovorů jsou nejen výroky respondentek, ale i mé otázky a reakce v neupravené verzi, abych se pokusila demytizovat odstup mezi výzkumníci a tázanými. Rozhovor je vždy interakcí a autenticita je v tomto směru důležitá.

3. 1. 2. Popis výzkumného souboru

K získávání respondentek jsem použila metodu sněhové koule. Tato metoda je charakteristická vlastním procesem výběru, začíná u jednoho nebo více jedinců, o nichž se ví, že splňují nějaká daná kritéria, která v případě mého výzkumu splňovala většina žen. (Kromě požadavku, aby se nejednalo o vyloženě velmi mladé ženy, mé další předem nadefinované kritériem představovalo, že součástí výzkumného vzorku měly být i starší ženy.) S těmi je zrealizován rozhovor a poté jsou požádáni/y, aby doporučili/y další osoby, které znají a byly by pro výzkum vhodné. S těmito lidmi je poté proveden rozhovor a tím se proces opakuje a

rozdělává se výzkumný vzorek (Snowball Sampling: 1997). Kolegyně ze zaměstnání, se mi sama nabídla k účasti na výzkumu. Poté jsem jí požádala o doporučení další ženy, která by s rozhovorem souhlasila a tímto postupem jsem získala čtyři respondentky. Další dvě respondentky staršího věku, které měly zájem se mnou zrealizovat rozhovor, jsem získala skrze známé.

Chtěla bych ještě jednou zdůraznit, že nejde o to zhodnotit, jakým způsobem tyto jednotlivé ženy přistupují k líčení, nýbrž obecně, pokud se výzkum zaměřuje na ženskou zkušenost, nečiní tak ve víře nalezení nějaké společné univerzální charakteristiky těch žen, které se výzkumu účastnily. Zvolená východiska spíše pomáhají zachytit a pojmenovat různé diskurzivní rámce (perspektivy a pozice), z nichž tyto ženy čerpají významy při utváření smyslu vlastní subjektivity. Umožňují nahlédnout moc a sílu partikulárních diskurzů a praktik prostupujících životem aktérek výzkumu a ovlivňujících jejich přístup k sociální realitě i k sobě samým.

Z uvedených důvodů nebudu uvádět přesné biografické údaje komunikačních partnerek, nicméně pro jistou představu, jaké genderové strategie jsou vůbec pro tyto aktérky dostupné, poskytnu o nich základní informace. Jedná se celkově o 6 žen, 4 z nich jsou ve věku 26-32 let, další dvě ženy jsou ve věku mezi 50-55 let. Všechny ženy pochází z Čech a žijí v Praze. Tři z nich jsou původem z menších měst. Tyto osoby mají společné to, že se všechny identifikují jako heterosexuální a nepřísluší k žádné etnické skupině, jsou svobodné a zaměstnané v oborech, ve kterých jednají s lidmi. Kromě starších žen jsou ostatní ženy bezdětné. Dvě ženy z výzkumného vzorku jsou vysokoškolsky vzdělané.

3.1.3. Analýza rozhovorů metodou PDA

Diskursivní analýza je současně metodou i metodologií (ve smyslu přístupu k realitě). Vychází z feministického post-strukturalismu, který si obecně při výzkumu genderu klade za cíl zjistit, jakým způsobem je zkonstruována realita genderových vztahů, aby mohla být současně zpochybněna a případně přeznačena (Zábrodská 2009). K jazyku se přistupuje jako k prostředku konstrukce sociální reality. Jako hlavní metoda byla použita post-strukturální diskursivní analýza (dále PDA). Jedná se o specifickou a velmi detailní analýzu textu, která vychází z post-strukturální koncepce diskurzu, moci a subjektu, tak, jak byla představena v teoretické části (Zábrodská 2009). „PDA má (...) blíže k dekonstruktivistickému paradigmatu, jež chce zpochybňovat sdílené, samozřejmé vědění a tím vytvářet prostor pro

alternativní pohled na sociální problémy a strategie jejich řešení.“ (Lather 1991, cit. dle Zábrodská 2009: 76). Neodmyslitelnou součástí PDA je dekonstruktivistické čtení, které identifikuje a dekonstruuje binární opozice, na nichž je analyzovaný text vystaven. Ve spojení s feministickou metodologií se tak jedná o hledání způsobů, jakými mluvčí vyjednávají své identity, vztahy a pozice uvnitř mocenských vztahů a sítě diskurzů (Zábrodská 2009).

Zábrodská zdůranuje, že PDA se nedá nějakým způsobem zcela shrnout a zobecnit, různí autoři/rky se svým přístupem liší. Dle Carly Willig (2003) lze diskurzivně zaměřenou analýzu rozfázovat do několika stádií zkoumání rozhovorů:

- Diskurzivní konstrukce:

Zde zkoumáme, jak je určitý diskurzivní objekt konstruován v jazyce.

(Tedy v tomto případě, jakými diskurzy a významy je konstruován gender těchto žen v souvislosti s líčením a jaké tomu tyto ženy dávají významy.)

- Diskurzy:

Snaha lokalizovat tyto konstrukce v širších socio-kulturních kontextech.

(Konkrétně v této práci si budu pokládat otázku, jaké diskurzy obklopují, konstituují subjektivitu těchto žen?)

- Orientace na funkci konstrukcí

Podrobné prozkoumání diskursivních konstrukcí a jejich vztahu k jiným konstrukcím.

- Pozice subjektu

Jaké dočasné pozice k identifikaci konkrétní diskurz subjektu poskytuje? Umožňují některé pozice vyhnout se sankcím, které by jinak mohly nastat při identifikaci s jinými pozicemi?

- Praktiky

Zde zkoumáme vztah diskurzů a možnosti jednání. Které typy jednání nám diskurz umožňuje nebo naopak znemožňuje?

- Subjektivita

V této poslední fázi se snažíme objevit, jaké důsledky mají genderové konstrukce z hlediska prožívání a zakoušení subjektivity a jak se v rámci těchto konstrukcí subjekt umísťuje.

(Carla Willig 2003 in Zábrodská 2009: 89)

4. Výsledky analýzy

Táži se, jaký vliv má líčení na zakoušení subjektivity a jestli tato aktivita přispívá k udržování nebo naopak k narušení stereotypů spojených s normami ženství. Analýzu začínám vymezením významů, které se ve výpovědích váží k samotné aktivitě líčení. Jak samotné ženy chápou to, co dělají, jaké významy této aktivitě připisují a zda se tytéž významy vyskytují na jiných místech rozhovoru v nových souvislostech. Další část analýzy představí líčení jako určitou diskurzivní konstrukci, kterou ženy artikulují jako výhradně ženskou záležitost. Třetí tématický blok odkryje odpověď na otázku, pro koho se ženy líčí. V závěrečné části analýzy budou diskurzy a v rámci nich objevená klíčová témata určitým způsobem shrnuta a vztažena na otázku subjektivity.

První fáze analýzy zahrnovala otevřené kódování přepsaných rozhovorů. Z označených kódů jsem vytvořila tématické bloky, které byly poté podrobně analyzovány a ve výsledné formě uváděny společně s citacemi. Na základě kódování jsem v textu identifikovala tyto tématické bloky:

- Líčení a každodennost
- Líčení jako ženská záležitost
- Líčení pro sebe?
- Líčení a subjektivita

Hlavní diskurzy, které formují ženské představy a volby v otázce líčení, které vyplynuly z analýzy, představují *diskurz femininity* a *diskurz heterosexuality*. Fungování žen v rámci těchto diskurzů poskytuje různé možnosti jednání, ženy ve svých výpovědích artikulovaly rozmanité diskurzivní pozice.

Diskurzy obecně představují sdílené soubory tvrzení a praktik, do kterých pronikají různé sociální prostory, včetně veřejných institucí, odborných textů a světa každodennosti (Zábrodská 2009). Je třeba si uvědomit, že mnou označená témata nemohou postihnout

všechny významy, které ženy v souvislosti s líčením v naší kultuře prožívají. Musím též reflektovat, že v mém textu zcela chybí nějaké alternativní přístupy k líčení, ve smyslu např. znaku nějaké subkultury (ať hudební punk, goth, emo či butch, femme, trans). Ženy, které mi poskytly své výpovědi, by se daly považovat za představitelky národnostní a sexuální majority v naší společnosti, a přesto, jak budu demonstrovat dále, jsou jejich přístupy individuální a rozdílné, což je z hlediska jednolitosti vzorku zajímavé.

Většinou byly tématické bloky vystaveny na výpovědích několika žen, případně mohl být dán větší prostor výroky jedné konkrétní aktérky, pokud se jednalo o zajímavou diskurzivní konstrukci. Diskurzivní konstrukce byly porovnávány jak v rámci jedné výpovědi, tak ve výpovědích mezi sebou navzájem. Výroky nepředstavují transparentní výroky o neměnné realitě, která je zakoušena subjekty, ale jedná se o neustále pohyblivé a znovu-vytvářené diskurzivní pozice, jejichž významy se mění. V citacích vyznačuji podtržením důležitá místa a zvýrazněním nejdůležitější výroky, ke kterým se vztahuje konkrétní diskurz a interpretace. Zároveň může být komentována i část výroku, která se nutně ke konkrétnímu diskurzu a tématu nemusí vztahovat (vyznačení kurzívou), protože v rámci jednotlivých výroků se často objevovala kontradiktorická místa.

4.1. Líčení a každodennost

V této úvodní části analýzy bude představeno, co pro komunikační partnerky líčení znamená a jak se k němu přistupují z hlediska organizování svých denních programů. Jak říká Zábrodská: „Záměrem dekonstruktivního výzkumu však vždy je otevírání alternativních prostorů „žitelnosti“, a to jak na úrovni teoretických konceptů, tak na úrovni každodenního života.“ (Zábrodská 2009:22). Líčení nemusí být samozřejmě spojené s každodenností, avšak pro tyto ženy líčení představuje každodenní součást hygieny, něco jako podmínku pro vstup do veřejného prostoru. Z hlediska každodennosti je patrná dichotomie „pracovní den“ vs. „volno“ a „soukromý prostor“ vs. „veřejný prostor“. Tento tématický blok je ve velké míře spojen s pojmy: *omezení, nutnost a rutina*. Z rozhovorů vyplynulo, že ač líčení může těmto aktérkám dodávat sebevědomí a být spojené s potěšením, když se např. líčí na večer nebo kvůli nějaké speciální příležitosti, denní líčení bývá spíše zdrojem omezení, zejména z hlediska času a energie.

M: Líčíš se každý den?

- Nela: Líčím se **několikrát denně**, líčím se jak ráno, pak přijdu do práce, líčím se znovu a před každou obchodní schůzkou se líčím znovu.
- M: A kdyby ses soustředila na tu aktivitu samotnou, tak jak bereš tu činnost nebo přemýšlíš nad něčím jiným?
- Nela: Myslím si, že je to **rutinní činnost**, nemyslím si, že jsem příliš kreativní ráno, pokud někam jdu večer, tak samozřejmě jsem kreativnější. (...) Ale ráno je to naprosto rutinní činnost.
- M: Hmm
- Nela: Naprosto, ta je pořád stejná, je to *svým způsobem strašný [A]*, v podstatě když si to vezmu **tak posledních 27 let, každé ráno vstávám o hodinu dřív**, abych si vlastně *oblékla tvář [B]*, když to tak řeknu.

Z hlediska každodennosti je z této promluvy patrná určitá *povinnost, pravidelnost*, která se pro aktérku stala rutinou a téměř *nevyhnutelností [A]*, kterou si aktérka sama uvědomuje. Nevyhnutelnost akcentuje věta [B], jelikož o líčení Nela mluví jako o „obléknutí tváře“, což evokuje asociaci líčení s maskou, nasazení si společenské tváře. Také v dalších výpovědích se objevuje dilema nutnost versus zvyk.

- M: Mohla bys vyjádřit, jaké máš při líčení pocity?
- Jana: Hmm...Asi záleží jaký je to den, protože když vstávám několikrátý den do práce, tak **bych nejradši nedělala nic [A]**. Takže i samozřejmě do toho make-upu se nutím [B], ale jinak make-up beru jako v podstatě asi součást i denní neochci říct hygieny, ale je to součástí rituálu, který provádím každý den a je to pro mě běžná věc.

Z výpovědi této aktérky též vyplývá určitá *nevyhnutelnost* každodenního upravování, přestože by po několika dnech pravidelného vstávání raději dala přednost odpočinku [A], tak se nakonec k nalíčení „přinutí“, což odkazuje k *povinnosti*. Pro Janu je líčení *samozřejmostí*, proto přirovnává tuto praktiku k denní hygieně. Líčení však do denní hygieny nezahrnuje, přestože z hlediska jejího osobního pojetí by tak učinit mohla. V obecném smyslu však aktérka vnímá, že líčení nebývá považované za součást kategorie „denní hygieny“, protože jej automaticky (jako např. čištění zubů) neprovádí nejen muži, ale také některé ženy.

Omezení spojené s líčením není však ženami prezentováno negativně, jedná se o jakousi „strategickou nutnost“. Strategickou ve smyslu, že ženy jsou si vědomé, že něco líčením ztrácí – čas, energii, finance, ale zároveň tím „něco“ získávají. Toto pojetí do jisté míry koresponduje s disciplinačními praktikami, které dle Foucaulta normalizují subjekt. Disciplína může být účinná pouze za podmínky, že je neviditelná. Poslušný subjekt se tak

identifikuje s praktikami, které kombinací výhod, které mu přináší považuje za pozitivní a příjemné, přestože jej mohou omezovat (Foucault 2000).

Tento rozpor, který je z výpovědí patrný, je zajímavý v tom, že z diskursivního hlediska se jedná o jakousi konfrontaci s normou ženskosti, která předpokládá jistou upravenost, ke které se ženy vztahují. Tato upravenost není však nikým konkrétně nadefinována a přesto ženy cítí, že by „měly“ vypadat nějakým způsobem, je to pro ně jakási povinnost, imperativ. Demonstrujme si to na následujících výrocih týkajících se průběžných úprav v průběhu dne.

M: Upravuješ si make-up během dne?

Jana: Upravuju, určitě.

M: Kolikrát?

Jana: Když je nějaký klidný den, **pětkrát, šestkrát**. Ale jsou dny velmi hektické, mám třeba hodně povinností v zaměstnání, které mě vyčerpávají, pak si ten make-up **zkontroluju**, jestli se mi třeba neleskne čelo, nos, brada, oční stíny nebo spíš jestli třeba nemám rozmazanou řasenku a tak podobně. Někdy je to třeba i **desetkrát**. Ale jak říkám někdy si ten make-up za den zkontroluji..., no pětkrát za den si ten make-up zkontroluji určitě.

Jana a stejně tak další dvě aktérky si tedy make-up tzv. *kontrolují* několikrát denně. Zaměřme svou pozornost na výraz kontrola. Pokud na něco musíme dohlížet, je třeba, aby se to neodchylovalo od nějakého ideálního stavu, tedy normy. Pro ženy je v tomto případě normou upravený zevnějšek, jehož součástí je předpoklad, že se na ženě nebudou projevat stopy únavy a námahy, což je v rámci běžného denního fungování a zejména během pracovního procesu samozřejmě obtížné, až téměř nemožné.

Na druhou stranu pro další ženu, Lenku, nějaké průběžné sledování nalíčení nepřipadá v úvahu, pouze pokud ji čeká nějaká další společenská událost, jak sama říká:

Někdy jo, někdy se upravuju, když mám chvíli doma, že přijdu domů a potom mám nějakou akci, anebo když mám setkání s někým pro mě důležitým.

Motivací dodatečné úpravy se tak stává nejen speciální příležitost, ale též setkání s člověkem, na kterém aktérce záleží. Nejedná se o imperativ úpravy jako takové, ale spíše za nějakým účelem.

Rozdílný je přístup Marie, která se nalíčí pouze ráno a poté už se nijak přes den neupravuje. Nicméně líčení je pro ni zdrojem sociální jistoty, s kterou souvisí i to, že u sebe

nosí neustále kosmetickou taštičku s líčidly, aby se alespoň teoreticky, kdyby chtěla, měla možnost upravit.

M: A nosíš s sebou běžně kosmetickou taštičku?

Marie: Vždycky, tu mám vždycky s sebou, se vším. **Bez ní nemůžu bejt.** Jako **bez ní se nehnu.** To jsem schopná se i vrátit se domů a přijít pozdě do práce [A]. **To musím.** A mám dokonce ještě v kabelce místo taštičky, kdybych ji někdy **zapomněla, mám tam kapsičku a mám tam řasenku aspoň** [B]. To je jakoby věc, kterou já **musím mít vždycky.**

Marie se na základě jednoduché otázky vztahuje hned k několika typům situací [A], kterým se nošením kosmetiky při sobě snaží zabránit. To znamená, že takové situace se jí zřejmě někdy přihodily, byly jí nepříjemné a proto si vytvořila vlastní přizpůsobovací strategii [B], aby jim do budoucna zabránila. Výrazy typu „to musím“ a „bez ní nemůžu bejt.“ Odkazují opět na jistou *nutnost*, neustálé dohlížení, aby nedošlo k odchýlení se od normy upravenosti. Vzhledová norma je tak nadřazena i za cenu vzepření se normě slušného chování či pracovní kompetence (pozdní příchod na pracoviště).

Aby se žena mohla přes den upravit, je pravděpodobné, že dané přípravky musí nosit při sobě. Z rozhovorů vyplývá, že vůbec samotné nošení kosmetiky s sebou může být omezující, což ženy také reflektují.

M: Ty jsi říkala, že si upravuješ líčení během dne, takže si nosíš běžně u sebe kosmetickou taštičku?

Nela: **Nosím si jí pořád,** je pravda, že ta kabelka se tím pádem stává **strašně těžká.** V podstatě pořád, nenosím jenom rtěnku, ale **nosím všechno. Všechna líčidla nosím s sebou,** svým způsobem je směšné, že se nalíčím, sednu do auta, vystoupím, dojdu do kanceláře a **líčím se znovu.** *Což mi připadá docela směšné [A]*, protože asi těžko, se ta líčidla, která mám si myslím velmi kvalitní, tak se dokázaly za tu chvíli smýt. **Je to o pocitu,** není to o tom, *jestli vypadám dobře nebo špatně [B]*, ale že **když se znovu namaluji, tak mám pocit, že teď mohu jednat.**

Nela si sama uvědomuje, že jí líčení nějak omezuje, protože reflektuje, že jí tato aktivita se vším co obnáší, určitým způsobem obtěžuje; nosit líčidla stále při sobě, těžká kabelka, pravidelné upravování: to vše aktérka vnímá a považuje za „směšné“ [A]. Zároveň se však líčení stává podmínkou nejen sociální jistoty a sebevědomí, poslední větou citace Nela dokazuje, že se již nejedná pouze o to, že má potřebu vypadat upraveně [B], ale že se líčení v jejím případě stává pracovním nástrojem, je součástí, ba přímo podmínkou *profesionality* této ženy.

V celém výzkumu se bude neustále vyskytovat pojem *líčení* a proto je třeba se seznámit s tím, v jakém smyslu tyto ženy o líčení mluví. Pro některé ženy se jedná o použití celého spektra přípravků, pro další velmi základní použití a pro jednu ženu použití pouze jednoho produktu-korektoru. Pro Janu, Nelu a Irenu líčení představuje použití řasenky, make-upu, tvářenky, rtěnky a stínů, tedy celé škály dekorativní kosmetiky na obličej.

M: Který z líčidel používáš pravidelně?

Jana: Pravidelně používám **make-up, pudr, oční stíny, tvářenku, lesk, řasenku**. Sem tam přidám něco navíc jako báze na řasy, jako stín na obočí nebo třpytivý efekty nebo něco takového.

Pro Marii a Annu se jedná o tzv. základní nalíčení, použijí tedy řasenku a make-up.

M: Který líčidla používáš pravidelně?

Marie: Tak jako **vždycky řasenka**, to je jednoznačný a pak asi make-up. Pro mě postradatelný může být asi pudr, ten vlastně moc nepoužívám. Tak věc, kterou jako já musím použít vždycky...Pro mě nepostradatelná je **určitě řasenka a make-up**. Pokud bych se měla nalíčit, tak řasenku a make-up vždycky použiju. Řasenku vždycky, vždycky, ta je úplně na prvním místě.

Lenka představuje jakousi výjimku mezi ostatními ženami, protože pro ni líčení nepředstavuje nějaké vylepšování vzhledu, ale pouze jej používá jako korekci pleti, kterou má problematickou a považuje tak za důležité použít korektor. Celkově tak přes použití určitého přípravku působí zcela nenalíčeným dojmem.

M: Býváš většinu času spíš nalíčená nebo nenalíčená?

Lenka: Tak asi spíš nenalíčená, ale záleží co pod tím rozumíš, pokud myslíš nějaký jen korektor, make-up nebo něco takového, tak to asi docela často bývám, ale jinak ostatní věci to ne.

Jak je již z prezentovaných výpovědí patrné, nutnost a nevyhnutelnost jsou témata, které se velmi významně objevují ve výpovědích žen, které na líčení kladou důraz. Protikladným stavem k nalíčenému vzhledu je nenalíčení. Jak si respondentky připadají, když bývají „nenalíčené“ a jsou situace, kterých by se neupravené nezúčastnily? To jsou otázky, které se pokusím zodpovědět v následující části.

Ženy jsem během rozhovoru poprosila, aby dokončily následující větu :

„Když jsem nenalíčená, ...“

Čtyři ženy se s naprosto stejnými slovy vyjádřily, že když jsou nenalíčené, tak „...se necítí dobře.“ nebo „...si nepřipadají dobře.“ Odlišná byla odpověď dvou žen; Lenka se vyjádřila, „...tak záleží na kvalitě pleti, jak se cejtím, třeba.“ a Anna: „... tak se svět nezboří.“

Některé ženy mají líčení asociované s dobrým pocitem ze sebe sama, jak vidíme, v těch případech se líčení stává důležitou konstitutivní částí nejen každodennosti, ale také subjektivity. V souladu s touto odpovědí také koresponduje míra omezení, které ženy zakouší, když jsou nenalíčené. Ptala jsem se žen na různé situace, během kterých jim připadá líčení zbytečné nebo naopak, kdy si nedokáží představit, že by se nějakých příležitostí zúčastnily nenalíčené. Pro ženy, které se nelíčí, by obecně otázka typu: „Jak si připadáte nenalíčená?“ byla nesmyslná, protože tyto ženy jsou většinu času bez make-upu a nesmýšlí o sobě jako „o nenalíčených“. Naopak pro ženy, které považují líčení za společensky nutné a kladou na něj důraz, se může nenalíčení stát velmi protikladným, až nekomfortním stavem k upravenému zevnějšku. Odpovědi byly rozmanité, pro ženy kladoucí na líčení důraz, byla otázka, kdy jim připadá líčení zbytečné téměř nepochopitelná, protože pro ně představuje líčení téměř samozřejmost. Demonstrujme si to na několika citacích:

M: A jsou situace, kdy býváte nenalíčená?

Irena: Ne, to ne, (smích) **tak v noci** [A].

M: Napadá tě, třeba, že při některých příležitostech je to zbytečné?

Nela: Tak ..(zaváhání)... Já si to moc neumím představit, **já jsem nalíčená pořád** [B], a když nejsem nalíčená, necítím se dobře, ale například v bazénu je to neadekvátní, hloupé, protože mi pak tečou černý slzy a myslím, že je to ta situace, kdy si umím představit, že budu nenalíčená.

M: Existují situace nebo příležitosti, kdy ti přijde to líčení jakoby zbytečný?

Marie: Zbytečný mi to... nevím, to jako těžko říct zbytečný, **zbytečný to jako možná asi není nikdy** [C], pokud se jedná o to základní líčení, protože tak jako jasně tak třeba když jdu k moři, tak si nedám make-up. Protože je to zbytečný z toho důvodu, že se chci opálit a smyju si to vodou. Ale třeba jdu taky s voděodolnou řasenkou. Protože je to prostě o tom pocitu, že ty řasy prostě potřebuju mít.

M: Jsou situace, na které se nelíčíš?

Jana: Určitě mě napadá první, když jsem nemocná... Když mám den, kdy mám třeba celý den volno a určitě vím, že vůbec nikam nepudu a necítím se dobře, tak si make-up

neudělám, ale jinak převážně ano. Do práce určitě. Já myslím, že já bych se nenalíčená, kromě toho, když jsem nemocná a ležím doma prostě s horečkou, tak bych se nenalíčená neúčastnila ničeho [D].

Z výpovědi je patrné, že pro tyto ženy je líčení velkou každodenní samozřejmostí [A-D]. Výjimky, kdy ženy nebývají nalíčené, představují spíše situace, které ženy prožívají v *soukromí* jako volný čas strávený doma, nemoc nebo *příležitostné situace* jako zmiňovaná návštěva bazénu a dovolená.

V teoretické části práce byla diskutována tzv. problematická rovina líčení, na které jsem demonstrovala, že demarkační linie mezi závislostí a běžným používání líčení může být velmi tenká. Víceméně líčení v obecném smyslu není považované za nějakým způsobem škodlivé nebo dokonce destruktivní, protože dramatickým způsobem nepoškozuje tělo. To však neznamená, že by líčení nemělo dopad na ženy v tom smyslu, že jsou nuceny se kvůli jeho používání výrazně omezovat. U žen, které na líčení kladou důraz se nemožnost úpravy stává velmi omezujícím faktorem, kvůli kterému jsou schopné se velmi výrazně přizpůsobovat.

M: Zažila jsi někdy, že by tě například ta nedostupnost líčidel, tě nějak omezila v pohybu?

Nela: Kdybych si zapomněla kosmetickou taštičku, tak bohužel bych na tu akci asi nešla.

Nela je připravená raději nezúčastnit se nějaké společenské události, než-li by se jí zúčastnila neupravená. Tím je aktérství této ženy velmi provázané, až závislé na úpravě vzhledu.

M: Řekla bys, že jsi v souvislosti s líčením zažila nějaké omezení?

Marie: Omezení jo? No tak mohlo by to být v tom, že třeba jsem s sebou neměla večer tu kosmetiku a i to mě to omezilo v tom, že jsem tam třeba [A] nešla někam spát, abych tam ráno nebo ten den potom, nebo se mělo jet třeba na víkend a já věděla, že tu taštičku nemám, tak [B] jsem schopná nejít, jet domů, nebo si třeba [C] zjistit, jestli ji někdo má. To omezení až takovýchle tam třeba je. Neměla bych u sebe tu kosmetickou taštičku, tak bych tam [D] třeba možná nepřespala, anebo přespala, ale [E] neodlíčila bych se. Ale už to je taky takový trošku omezení. Takže jo, svým způsobem.

Na Mariiném výroku je velmi zajímavé, kolik přizpůsobujících strategií [A-E] je tato aktérka schopná vymyslet pouze na základě čistě hypotetické situace nedostupnosti kosmetiky. Aktérka prezentuje strategie, které by byla schopna uvést do praxe, aby se vyhnula pohybu na veřejnosti odličená nebo neupravená způsobem, který si představuje. Pokud je

schopna vymyslet takovou škálu chování na základě hypotetické situace, je velmi pravděpodobné, že podobné okolnosti někdy zažila nebo o nich přemýšlela, a proto si vytvořila spektrum přízpusobovacích mechanismů, jak se takových situací do budoucna vyvarovat. Jedná se o stejnou aktérku, která má vždy potřebu nosit líčidla při sobě.

Rozdílný přístup prezentuje svými výroky Lenka, která u sebe nejen líčidla nenosí, ale obecně pro ni líčení není nějak zásadně důležité.

M: Napadají tě situace, kdy ti líčení připadá zbytečný?

Lenka: To myslím, že je **spousta situací, těch je fakt hodně. Do práce, kamkoliv vlastně.** No rozhodně tam mi to přijde úplně, že bych tam tomu věnovala ten čas.

Na rozdíl od předchozích výroků, z kterých vyšlo najevo, že pro ženy bylo nepředstavitelné, pohybovat se na veřejnosti nenalíčené a stěží si vybavovaly takové situace, z výpovědi Lenky je naopak patrný údiv, že se táží, zda jí napadnou nějaké situace, kdy je líčení zbytečné, jelikož pro ni to symbolizuje převážná většina situací. Výrazné je v této výpovědi gradování odpovědi: „spousta, fakt hodně... kamkoli vlastně.“, které působí přesvědčovacím dojmem²⁸.

Z hlediska každodennosti jsou ženy ochotné věnovat líčení tolik času, do jaké míry připisují líčení důležitost. Čas strávený denním líčením ženám zabral od 5 minut do 30 minut. Ale například u Lenky, která líčení nepřipisuje moc velký význam, se jednalo o 5 minut. Naopak Nela a Irena mluvily až o 30 minutách. Do tohoto času nejsou ještě započítávány průběžné úpravy během dne a líčení, když se ženy připravují na večer.

Jak vyplynulo z této části, líčení pro většinu respondentek představuje důležitou součást každodennosti. Ženy jsou ochotné této aktivitě přizpusobit své denní programy, přivstat si ráno, nosit při sobě v průběhu dne kosmetiku a upravovat si nalíčení během celého dne a pokud se jedná o speciální příležitosti, svou snahu zintensivní. Líčení u těchto žen má tak výrazně vliv na jejich organizaci denního programu. V případě nedostupnosti líčidel ženy prezentovaly rozmanitou škálu přízpusobovacích strategií. Ženy si obecně líčení asociují s aktivitou, pohybem na veřejnosti, jednáním, naopak ne-líčení přirovnávají k odpočinku, soukromí, času volna, dovolené či v negativním smyslu k nemoci. Tímto způsobem by se dal

---

²⁸ To je přesný příklad naší vzájemné interakce s komunikační partnerkou. Líčení Lence připadá zbytečné obecně, takže mě, která jsem byla při rozhovoru nalíčená, o tom přesvědčuje.

generalizovat přístup většiny komunikačních partnerek z výzkumného vzorku. Velmi rozdílný byl přístup Lenky, která většinu času bývá nenalíčená (či používá pouze korektor) a nebývá konfrontována se situacemi, o kterých hovořily ostatní ženy.

Pokud bychom se na tematiku každodennosti zaměřili z genderového hlediska, je patrné, že ženy, které se pravidelně líčí, do této aktivity investují finance, čas a energii, které muži mohou využít jiným způsobem. V tomto smyslu je ženská úprava zevnějšku, do které pro řadu žen spadá líčení, určitým způsobem pro ženy omezující; toto zjištění zcela koresponduje s teorií o estetické genderové nerovnosti Ilany Lowy (Lowy 2006). Avšak tato úprava ženám též poskytuje výhody, což bude podrobněji diskutované v následujících kapitolách.

4.2. Líčení jako ženská záležitost

Z výpovědí vyplynulo, že líčení je aktérkami považované za výhradně *ženskou aktivitu*. Respondentky vnímaly líčení jako úpravu, kterou vykonávají pouze ženy;²⁹ také preferovaly nanášení líčidel v soukromí³⁰ a k líčení obecně se vztahovaly jako k čistě *ženskému tématu*, které se mužů netýká, ideálně s nimi či před nimi by nemělo být vůbec diskutováno. Líčení jako takové jakoby před muži vlastně ani neexistovalo, což je z genderového hlediska velmi paradoxní, když si uvědomíme, kolik času, financí a energie jsou některé ženy ochotné do líčení investovat.³¹ Zároveň však mužům není upírané jisté hodnotící hledisko. Než-li tato tvrzení budu demonstrovat na konkrétních výpovědích, představme si hlavní diskurzy, na kterých je diskurzivní konstrukce líčení jako *ženské záležitosti* vystavěná. Jedná se zejména o *diskurz femininity* a *diskurz heterosexuality*. V této části bude představen zejména diskurz femininity, protože na základě norem ženskosti si ženy utvářejí a vyjednávají své diskurzivní pozice, podle kterých k líčení přistupují.

---

²⁹ Ani v jednom z rozhovorů se neobjevila představa, že by se muži líčili nebo mohli líčit (jak je tomu např. u mužů z nějakých subkultur).

³⁰ Kromě jedné aktérky, které nanášení líčidel na veřejnosti nečinilo problém.

³¹ Jak vyplynulo z části o každodennosti, ale též na jiných místech rozhovorů. Některé ženy hovořily o tom, že do kosmetiky investují poměrně vysoké finanční částky.

Diskurz femininity odráží, jak je ve specifickém socio-historickém kontextu konstruována femininita, vytváří prostor pro různé pozice subjektů a vyjednávání³². Jakým způsobem ženy vnímají diskurz femininity? Jaké diskurzivní pozice jsou jim dostupné v rámci diskurzu femininity? Jak ženy samy sebe umisťují v rámci diskurzu femininity? Jaké pro ně má jejich umístění důsledky?

Na základě artikulovaných diskurzivních pozic jsem pojmenovala *tři typy femininity z hlediska líčení a vzhledových úprav*. Jedná se o tzv. ideální typy³³, se kterými se ženy na různých místech rozhovorů konfrontují. V některých případech se s takovým typem i osobně ztotožňují. První dva typy femininity patří pro ženy k přijatelným formám femininity, třetí typ je vnímán velmi kriticky až nepříjemně, zejména ženami, které se ztotožňují se společensky oceňovanou normou femininity.

Typy femininity z hlediska líčení a vzhledových úprav³⁴:

- *Femininní upravená femininita*

Ženami vnímaná jako estetický ideál, ke kterému se vztahují. Jedná se o představu ženy, která je za každé situace velmi dobře upravená a využívá většinu dostupných vzhledových praktik.

Ženy kladoucí velký důraz na líčení se s tímto typem konfrontují. Vzhledem k tomu, že se jedná o vzhledový imperativ, toto porovnání však nemusí být vnímané zcela pozitivně. Aktérky reflektují nezbytnost investice času, energie a financí.

---

³² Vyjednávání ve smyslu konfrontací s typickým společensky akceptovatelným pojetím femininity. Výsledkem může být přijetí, odmítnutí, utváření vlastních významů (avšak stále v omezeném rámci).

³³ „Ideální typ ‚Čistý typ‘, který zdůrazňuje určité charakteristické vlastnosti určitého sociálního jevu, i když se v této čisté podobě nemusí ve skutečnosti vůbec vyskytovat. Danými ‚ideálními‘ vlastnostmi jsou ty, které jev definují; neznamená to, že by byly žádoucí.“ (Giddens 1997: 362).

³⁴ Citace uvedené v této části mají ilustrativní účel, demonstrují, jakým způsobem ženy artikulují své vztahování se k ideálním typům. Tím, že pod konkrétním typem femininity uvádím citace určitých žen, nenaznačuji, že tyto ženy ztělesňují tento typ femininity. Jednotlivé ženy se mohou vztahovat k oběma typům femininity najednou. Tak je tomu například v případě Nely, která sice svým jednáním ztělesňuje typ femininní upravené femininity, nicméně jako k ideálu se vztahuje k femininní přirozené femininitě. Vzhledem k tomu, že citace mají být pouze příkladem, je v této části také omezený komentář k jednotlivým výroky.

Je to zvláštní, já docela **závidím někomu**, kdo tomu [líčení] **nepropadl**, protože si asi tím **hodně zjednodušil život**. (Irena)

Nelu a Irenu bychom mohly považovat za aktérky, které se s tímto typem femininity velmi konfrontují. Obě hovoří o líčení jako o určité *závislosti* a *povinnosti*.

Hrozně bych si přála, dneska už to prostě nedokážu, vrátit se k té **přirozenosti**, **být sama sebou**, asi se oprostít se od té **povinnosti toho líčení**, protože on je to jeden z musů. Musím se nalíčit, proto abych mohla jít do společnosti. Musím se nalíčit, proč? Vždyť já **chci být sama sebou**, a to se mi svým způsobem na tom líčení nelíbí, ale já už to prostě **nedokážu bez líčení**. (Nela)

I z této promluvy vyplývá, že si aktérka uvědomuje, že na líčení klade příliš velký důraz, nicméně není schopná se již líčení vzdát.

o *Femininní „přirozená“ femininita*

Ženami vnímaná velmi pozitivně, jako ideál, ne však ve smyslu estetickém jako předchozí typ, ale ve smyslu zdravého vybalancování mezi přehnanou úpravou a neupraveností až nedbalostí. Jedná se o obraz ženy, která je spokojená se sebou samou, tak jak „je“, pokud se líčí, dělá tak pro radost a příležitostně; nemusí používat líčidla, ale využívá další vzhledové praktiky spojené s femininitou – holení, depilace atd. Tento typ femininity představuje symbol aktivního žensství přizpůsobujícího se životnímu stylu.

Já považuju líčení, zase opakuji ten fakt, že se snažím vypadat co **nejpřirozeněji**, jako že vlastně jsem takhle krásná, nebo krásná, že **já taková jsem a to je ten fakt**. (Nela)

Oni sice tvrdí, jak maj rádi ty **přirozeně krásný**, ale sami jsou rádi, když jsi upravená, že ti to sluší. Tomu vůbec nevěřím, každýmu chlapovi se to líbí, když se holka **hezky namaluje a pak jí to sluší**. (Marie)

Z obou promluv vyplývá, že ideálem z hlediska femininity není *přirozenost* sama o sobě, ale *přirozenost ve spojení s krásou*. Nela i Marie se s tímto typem

femininity konfrontují a prezentují líčení jako strategii vyrovnání se s tím, pokud si nepřipadají „přirozeně krásné“, tak se tak alespoň pomocí líčení mohou prezentovat.

Pokud by tento typ femininity byl nahlížen velmi kriticky, v podstatě imperativ být „přirozeně krásná“ může vyprodukovat pouze další prototyp varianty ženy, která velmi dbá na úpravu sebe sama, pouze je toto snažení prezentováno pozitivněji. Taková snaha je patrná z výše uvedeného citátu Nely. To by korespondovalo s postřehem Ilany Lowy, která zcela trefně poukazuje na to, že se změnil spíše způsob prezentace ženského úsilí v oblasti vzhledu, než náplň a účel ženského snažení (Lowy 2006).

○ *Přírodní „ne-ženská“ femininita*

Ženami vnímaná již jako téměř maskulinní. Jedná se o femininitu s negativními asociacemi, vůči které se ženy ztotožňující se s typickým pojetím femininity, které kladou důraz na zevnějšek, vymezují. S představou tohoto typu souvisí i předpoklad, že se ženy, které se nelíbí, tak se pravděpodobně nevěnují ani jiným úpravám, tj. že se například ani neholí či nedepilují.

Tato představa je spojována s aktivními typy žen, sportujícími či inklinujícími k nějakým alternativním „přírodním“ životním stylům, které mají blízko k typu „mužatka.“

...že se mi nelíbí jako takový ty ženský který jsou jako kulturistky a myslej si, že to je ta ženskost, že ukážou ty svaly a takhle. (Anna)

...líčení ti spíš trochu zkomplikuje život, protože když si představíš, že bys jela někam na hory s náskou partou (...), tam jsou takový ty sportovky, co lezou po těch horách a nemejou si 14 dní hlavu. Já jsem pořád někde mizela a alespoň třeba řasy jsem si namalovala. Takže si mě někdo, tak jak no joo... tam někdo tak dobíral. Ale je mi to jedno. (Irena)

Nyní si demonstřujeme, jakým způsobem ženy vnímají femininitu obecně a jak samy sebe do diskurzu femininity umísťují. Ženy se k femininitě vztahovaly jako k nějaké obecné normě či

entitě, která se dá určitým způsobem definovat. Tato definice souvisela s *úpravou zevnějšku a s konkrétním typem chování*. V tomto smyslu ženy vnímaly femininitu jako performativní, tj. v definici Butler, gender se nerealizuje na základě nějaké esence, ale právě na základě opakujících se aktů (Butler 1999).

...ženskost je vlastně v tom, že ta ženská je atraktivní, a to je i tím, že se nějak nalíčíš, že jsi sexy a že ti to sluší. Potom ta ženskost je také určité v něčem jiném, jak se oblíkáš a jak se chováš. Určitě s tím je spojeno líčení, tak minimálně nějak 50 na 50 s postavou, takže tomu dávám jako velkou pozornost. Myslím si, že je to s tím hodně spojený. (Marie)

Z následující citace je patrné, jak již zmíněné performativním pojetí genderu, tak vymezení *ženskosti jako protikladu maskulinity*, což je základním stavebním kamenem udržování femininity a maskulinity jako oddělených „identit“.

Spíš mně tu ženskost připomíná ženská, když bych to měla popsat, ženskost je pro mě právě to, že se někdo nalíčí, hezky se oblíkne [A] nebo takhle, já jsem to asi špatně řekla, ale že se mi nelíbí jako takový ty ženský, který jsou jako kulturistky a myslejí si, že to je ta ženskost, že ukážou ty svaly a takhle. (...) S tím, že se ta ženská o sebe stará [B], chodí cvičit a nějak jakoby se udržuje [C]. (Anna)

Ženskou úpravu v tomto případě aktérka vnímá jako pečování o sebe sama [A-C], nicméně touto péčí by mělo docházet k podtržení femininních atributů - žena by se měla hezky nalíčit a obléci, případně též chodit cvičit. Avšak z výpovědi vyplývá, že cílem ženské fyzické aktivity by nemělo být nabytí nějakých mužských atributů (svalů), ale spíše udržování postavy jako součást péče o zevnějšek.

Ve výpovědích se kromě vnímání femininity jako *performativní*, objevilo i vnímání femininity jako nějaké *ženské esence*. Aktérky kromě ženskosti ve spojení se vzhledovými úpravami, femininitu artikulují jako něco niterního, co vyzařuje na povrch:

Tak já si myslím, že ženskost je spíš jako asi v chování a v tom co člověk vyzařuje. Víš, že si myslím, že to až tak nedávala bych tomu nějaký jako že přímá úměra s líčením, ženská může být ženská, i když je opravdu nenalíčená, je to spíš o tom, co vyzařuje. (Lenka)

V této promluvě se mimo esencialistické pojetí femininity vyskytuje vnímání femininních úprav jako jisté dovednosti:

Myslím si, že ženskost přímo nesouvisí s make-upem a s líčením, ženskost můžeme považovat více věcí než jenom jednu. Je to chování, určitý druh šarmu, je to nějaká

energie, která z té ženy vyřazuje. Je to to, že ona ta žena umí podtrhnout, to že je žena. Pokud zrovna té ženě slouží k podtržení její rtěnka tak proč ne. Ale myslím si, že ženskost a make-up přímo k sobě nemusí vůbec patřit. (Jana)

Další otázkou, kterou si v této části pokládám, je, jak ženy samy sebe umisťují do diskurzu femininity? Některé ženy vnímaly líčení jako součást vlastní subjektivity, dalo by se přímo hovořit o splynutí s typem *femininní a velmi upravená*. U těchto akterek se objevuje různá míra identifikace, která může být jak velmi pozitivní:

V současné době vnímám to [líčení] jako **součást svojí osobnosti, svojí image** a vnímám to jako **velký potěšení, je to moje práce, můj koníček, cítím se dobře.** (Jana)

Jana představuje typ ženy, která si asociuje líčení vždy s pozitivy, omezení veskrz nevnímá nebo si je odmítá připustit. Jak je z citace patrné, tato aktérka rozhodně nevnímá líčení pouze v kontextu vzhledové praxe. Pro Janu se jedná o součást osobního životního stylu a vůbec vnímání sebe sama. Jak Jana říká:

Upřímně sama sebe bez make-up si nedovedu představit, já skutečně dbám na svůj vzhled a součástí toho dbání na vzhled je make-up a to ke mně zkrátka patří. stejně jako k někomu patří to, že nosí perfektně padnoucí kostým, tak já nosím perfektně padnoucí make-up.

V tomto případě může jít o ztotožnění se s preferovanou femininitou do té míry, že pozitivně vnímané výhody, které líčení přináší, naprosto převyšují obětovaný čas a energii.

Ve výrocích ostatních žen se objevuje spíše rozpor mezi tím, že dosažení takových norem femininity, s kterými se některé ženy ztotožňují, je pro ně na jednu stranu spojené s příjemnými pocity, na druhou stranu reflektují, že udržování vzhledových standardů je pro ně poměrně *náročné* a částečně *omezující* (Irena, Marie, Nela) a proto se nedá považovat za bezvýhradně pozitivní. Ostatně to již vyplynulo z části o každodennosti.

Jo třeba nesnáším [a], nemyslím si, že bych byla kdoví jaká krasavice, nebo že bych měla kdo ví jaký ruce, ale potrpím si na.... no tak víš co, nebaví mě lakování nehtů [b], ale nedovedu si představit, že bych je neměla nalakovány. Bez nich si připadám jak nahá a to je teda strašně mě to nebaví [c]. A úplně jsem z toho znechucená [d]. Ale prostě si nedovedu představit, že bych vylezla a měla nějaký oloupaný nehty. (Irena)

V Irenině výpovědi se odráží jistá míra nelibosti nad opakovaným vykonáváním vzhledových úprav. V této citaci nehovoří o líčení, ale o lakování nehtů. Podobným způsobem artikulovala Nela *povinnost* nalíčit se³⁵. Aktérky se vztahují k určité normě, která je determinuje. Jakoby ženy neměly na výběr. Na druhou stranu ženy vnímají, že líčení nebo lakování nehtů není povinné a proto také vyjadřují svou nechuť, protože jsou si velmi dobře vědomé, že je nic a nikdo do těchto aktivit nenutí. Normy mohou být právě účinné za předpokladu, že jsou neviditelné. Subjektem jsou vzhledové normy přijaté za vlastní, což bychom mohli považovat za projev *discipline*, ve foucaultovském pojetí: disciplína může být účinná pouze za podmínky, že je neviditelná (Foucault 2000). Avšak právě z výrazů, kterými Irena popisuje svůj vztah k lakování nehtů [a-d], je patrné, že toto přijetí není rozhodně bezproblémové. Nicméně na základě požadavků femininity, s kterou se tato aktérka ztotožňuje, to vnímá, že jaksi nemá na výběr.

Další dvě aktérky (Anna, Lenka) svým přístupem k líčení utváří femininitu jako *aktivní* spojenou v případě vhodné příležitosti s líčením. Líčení pro ně rozhodně není imperativem. Svým jednáním se stávají určitým ztělesněním ideálu, ke kterému se ženy vztahují, tj. *femininní „přirozené“ femininity*. Anna je další aktérkou, která líčení přizpůsobuje příležitosti:

M: No a líčíš se každý den?

Anna: Ehm, ehm, **ne každý den ne**, no jako do práce většinou jo, o víkendu jak kdy, když jsem doma někde u rodičů, tak asi ne, ale když někam jdu tak jo. Takže je to...A může se stát, že i do práce, že jsem líná, se nenalíčím. S tím že počítám, že se nalíčím v práci, což někdy to nestihnu nebo ale jako i to přežiju, že to není jako že bych bez toho nemohla vyjít.

Anna vnímá líčení jako praktiku, která je pro ni jako ženu dostupná a tím pádem využitelná. Nicméně ji líčení rozhodně nějakým způsobem neomezuje, že by líčení přizpůsobovala svůj program.

---

³⁵ „Hrozně bych si přála, dneska už to prostě nedokážu, vrátit se k té **přirozenosti, být sama sebou**, asi se oprostít se od té **povinnosti toho líčení**, protože on je to jeden z musů. Musím se nalíčit, proto abych mohla jít do společnosti. Musím se nalíčit, proč? Vždyť já chci být sama sebou, a to se mi svým způsobem na tom líčení nelíbí, ale já už to prostě **nedokážu bez líčení**.“ (Nela) Citace uvedená na s.55

Ve výpovědích se objevuje vnímání líčení jako praktiky, která se týká *výhradně žen* samotných. Dle aktérek se nejedná se o téma, které by muže zajímalo a zároveň je ženami preferované, když toto téma nemusí před muži vůbec diskutovat. Na otázku, zda by ženy hovořily o líčení s muži, ženy odpovídaly jednohlasně negativně.

M: A s muži se o tom bavíte?

Irena: S muži?? Ani ne, čoveče... **že bych s mužským mluvila o malování??** [A]

M: Tak asi to není úplně obvyklé, ale kdyby k té konverzaci někdy došlo...

Irena: Tak s tím teploušem asi jo, **on je taková poloviční ženská** [B]

Všimněme si, údivu, který je patrný z odpovědi respondentky [A], že by vůbec s muži měla hovořit o líčení. Přestože by s muži o líčení nemluvila, dotyčný kolega již aktérkou není vnímaný jako „muž“ vzhledem k jeho sexuální orientaci a tak je toto konverzační téma přípustné [B]. Obecně se ženy vyjadřovaly, že o líčení diskutují většinou s jinými ženami: přítelkyněmi, kolegyněmi a ženami z rodiny. Další respondentka, Marie, se též podivuje, nad představou, že by na téma líčení měla hovořit s muži [A].

Marie: Asi by mi to nedělalo problém se třeba zeptat, nebo kdybych se měla zeptat... já tohle teda nedělám. Bavit se o tom? Tak jako asi to **nějak nevyžaduji, nevyhledávám a nedělám to** [A], protože mám pocit, že fakt to ty chlapi ani nějak nezajímá. [B] (...) Ale jakoby mi přijde, že bych je tím otravovala [C], já nemám pocit, že by o to měli zájem, **že bych řekla, je ta rtěnka, co si o tom myslíš** [D]? Ale v tomhle si myslím, že oni jsou úplně mimo. Jako ještě oblečení. Ale malování, pokud nebudu mít takhle modré oči a **on mi řekne hrůza** [E]. Nemyslím si, že bych jako to i s nima chtěla řešit, že by mi oni k tomu něco zas tak konkrétního řekli [F].

Kromě vnímání líčení jako *výhradně ženské záležitosti* [A] se tak v promluvě objevuje také tematizace *úpravy pro někoho*, spíše úpravy pro mužský pohled. Z promluvy je patrné, že mužům obecně byla přisouzena hodnotící úloha [D,E]. Marie též reflektuje zbytečnost konverzace o líčení s muži, protože k líčení se vztahuje jako k aktivitě, která se mužů netýká, nezajímá je a vůbec ji nerozumí [B- F].

Z další promluvy též vyplývá, že aktérka mužům připisuje silně hodnotící roli z hlediska líčení [a-d]:

Anna: Spíš jsme řešili, třeba s kamarádem, **jestli se mu to líbí, nelíbí** [a], asi jo, když má ženská červenou pusou, **jak se mu to líbí** [b] nebo takhle jakoby typy líčení, **jestli ho to zaujme, nezaujme, jestli ho to pohorší** [c], **jestli tu ženskou odepíše** [d], **když je třeba hnusně namalovaná** [e], tak to jo.

M: A když bys mluvila o tvým líčení před muži, nebo dovedu si představit, že to není úplně běžný...

Anna: Asi u mě by mi to vadilo jako, jako o cizím líčení ne, tak jako obecně.

Z Anniných slov je patrné, že ve chvíli konverzace s mužem se staví do pozice konverzační partnerky, která zároveň s ním posuzuje, jaké líčení je na ženách přípustné či nepřípustné. V té chvíli aktérka hovoří o jiné ženě jako nějakém objektu, který je možné nejen posuzovat z estetického hlediska [a-c], ale též nějakým způsobem odsoudit [d]. Jak však vidíme z pokračování rozhovoru, kdyby měla být aktérka sama postavena do pozice, v rámci které bude posuzován její osobní přístup k líčení, už by se necítila komfortně. Tento přístup odkazuje na Bourdieův koncept nejen ženského bytí jako bytí viděného, který byl patrný i předchozích citacích, ale zejména koncept symbolického násilí. Na posuzování žen se používají kategorie konstruované z hlediska vládnoucích; tyto kategorie ženy přejímají za vlastní (Bourdieu 2000).

Jak bylo patrné z hlediska každodennosti, ženy tráví líčením určitý čas a to zejména ráno, ale také v průběhu dne. Některé ženy tak vyjadřovaly nutnost upravování se v soukromí:

Nela: Já se zásadně upravuji v soukromí, kde mě nikdo nevidí a není mi příjemný, pokud bych si malovala třeba pudr někde nebo něco ve společnosti.

M: Takže to bereš jako soukromou aktivitu, kterou nerada prezentuješ navenek?

Nela: V podstatě se snažím vypadat co nejpřirozeněji, aby to vypadalo, že vlastně taková jsem.

Z této výpovědi je patrná snaha zcela před svým okolím skrýt upravování jako takové. Toto chování koresponduje s úsilím i přes zjevné používání líčení působit co nejpřirozenějším dojmem. Zatímco pro jednu ženu, která se o líčení během celého rozhovoru neustále vyjadřovala výhradně pozitivně, úprava na veřejnosti nepředstavovala jakýkoli problém:

Běžně se upravuji na veřejnosti. V tramvaji... ale většinou tam, kde jsem, v kavárně, restauraci. Určitě, když mám potřebu se upravit, tak určitě tu chvíličku, vytáhnu si zrcátko a upravím se. (Jana)

Ženy z výzkumného vzorku se tak kromě jedné aktérky (viz. citace výše) shodly na tom, že se poměrně nerady upravují na veřejnosti. Pokud to však okolnosti vyžadují, tak se snaží upravit v rychlosti a velmi nenápadně.

Femininitu ženy vnímaly v první řadě jako performativní, tj. utvářenou souborem vzhledových praktik a chování, které je považované za typicky ženské, ale též v esencialistickém smyslu jako k nějaké reálně existující entitě, která z žen vyzařuje. Přestože do svého osobního pojetí femininity většina aktérek líčení zařadilo, zároveň se shodly na tom, že líčení s femininitou nemusí nijak zásadněji souviset.

Ženy líčení artikulovaly jako výhradně *ženskou záležitost*, z hlediska úpravy samotné jako aktivity, ale též způsobu nalíčení, místa, kde se líčí a s kým na téma líčení hovoří. Proto bychom líčení mohli zařadit mezi úpravy a témata, které jsou ženami vůči mužům určitým způsobem cíleně zneviditelnována.³⁶

Z výpovědí vyplývá, že se tyto aktérky líčí také *pro sebe sama* a pro svůj příjemný pocit, zároveň však vzápětí vyjadřují obavy týkající se toho, jak je vnímá jejich okolí – jiní kolegové/gyně, obecně jiné ženy a zejména jiní muži. Otázky pro koho se ženy líčí, jak vnímají a používají líčení ve vztahu ke svému okolí, k mužům obecně a zejména v rámci partnerských a sexuálních vztahů, bude hlavním tématem další kapitoly analýzy.

4.3. Líčení pro sebe?

Ženy obecně artikulovaly *neurčitost* kategorie femininity ve spojení s úpravami. V promluvách se objevuje reflexe „správné“ míry upravování, to znamená, ženy se často kontrolují, zda nějakým způsobem nevybočují, zda je jejich osobní interpretace femininity ve spojení s úpravou zevnějšku *adekvátní*. Hodnotícím zrcadlem se jim v tomto smyslu stává onen dohlížející pohled ve foucaultovském smyslu, který způsobuje, že se subjekt disciplinuje „správným“ způsobem. Tento pohled je tvořen jak vlastním hodnocením a pozorováním, tak reakcí jiných žen a zejména vnímáním a reakcemi mužů. Proto v této části bude představen *diskurz heterosexuality*, který se významně podílí na vnímání a utváření ženské subjektivity. Heterosexualita je základním stavebním kamenem kategorií femininita a maskulinita, které fungují jako vzájemně komplementární a tím se ospravedlňuje jejich smysl. Velmi významně

---

³⁶ Domnívám se, že do této kategorie by mohly spadat i jiné vzhledové úpravy jako např. depilace nebo téma a praktiky týkající se menstruace.

se diskurz heterosexuality objevil v diskurzu femininity, byl tím odkryt rozpor, na kterém je kategorie femininity vystavena, tj. upravují se ženy pro sebe nebo pro své okolí? Vnímají ženy a porovnávají se s jinými ženami, jak jsou nalíčené? Do jaké míry ženy přikládají důležitost líčení v partnerských vztazích a při intimních chvílích? Využívají ženy líčení nějakým strategickým způsobem? To představují otázky, kterými se budu zabývat v následující kapitole analýzy.

V obecném smyslu jsou jak ženy, tak muži konfrontováni se vzhledovými normami. Součástí osobní konfrontace je vyjednávání své pozice v porovnávání s okolím. Pokud se člověk s někým srovnává, předpokladem je pozorování a vnímání druhých. Všimají si ženy ostatních žen, zda a jakým způsobem jsou nalíčené?

Pořád, hodně, jako pokud vidím špatně nalíčenou ženu, a je to hodně často, tak si uvědomuji, že je špatně nalíčená a že je to její chyba, protože není ošklivá, ale neumí se upravit. (Nela)

Nela si všímá a zároveň také hodnotí, jak jsou ženy nalíčené. Respondentka vnímá líčení jako vzhledovou praxi, kterou by žena měla určitým způsobem ovládat. Pokud tomu tak není, tak ženu téměř viní za nevyužití jejího vzhledového potenciálu. V tomto smyslu aktérka vnímání líčení v souvislosti *zlepšování vzhledu a dosahování atraktivity*.

Myslím, že u žen **ocením hezký make-up**. *Většina žen, si myslím, že, teda s kterými se stýkám já, používá make-up a není to o tom, že ten make-up je vidět, ten obličej je zkrátka upravený*. Určitě ocením dobře udělaný make-up, nebo naopak **dobře zvolené barvy**, naopak si všimnu, když potkám nějakou dámu, která je **vysloveně zmalovaná**, anebo naopak když má **vady pleti**, nebo je **vysloveně pobledlá, vrásčitá, unavená, neupravená** a ten make-up nemá, tak to mě určitě zaujme. Já ten make-up používám právě proto, abych se cítila líp. Všimnu si toho v tom smyslu, v té chvíli mě napadne, že **by ho potřebovala**. (Jana)

Líčení je v této výpovědi prezentované jako typ výhody, které mají ženy, které se umějí nalíčit, oproti těm „pobledlým, vrásčitým, unaveným, neupraveným“ ženám. Respondentka se staví do hodnotící pozice. Líčení je opět vnímané jako druh dovednosti, který se vyznačuje odhadnutím správné míry. Za nevhodné je považované, když je žena přehnaně nalíčená, stejně tak, když není nalíčená vůbec.

V tomto smyslu se ženy kladoucí důraz na úpravu určitým způsobem vymezují vůči ženám, které se neupravují. Jana ještě akcentuje, že ženy, s kterými se stýká, bývají dobře upravené (viz. kurzíva v citaci). Vnímání a pocit, že ženy, které se neupravují, by se měly

nalíčit („v té chvíli mě napadne, že by ho potřebovala“), je přímým důsledkem přijetí genderové role podle norem, které přináší výhody. Ztotožnění se s femininitou spojenou s úpravou zevnějšku tak dovoluje zaujmout vyšší pozici v genderovém systému, která těmto ženám dodává sebevědomí a moc. Z odpovědí je patrné, že se tyto aktérky stavěly do hodnotící pozice, jako by měly přístup k informacím nebo ovládaly něco, co je zvýhodňuje a dovoluje jim hodnotit jiné ženy.

Ze všech výpovědí vyplynulo, že si ženy všímají, jak jsou upravené jiné ženy. Podle svého aktuálního rozpoložení se také s ostatními ženami srovnávají. Pokud nemají dobrou náladu nebo se necítí dobře, zaměřují se na vzhledový aspekt, s kterým samy u sebe nejsou spokojené. U této aktérky se jednalo o pleť:

M: Všímáš si, jestli jiné ženy, zda a jak chodí nalíčené?

Lenka: Asi docela jo, někdy víc někdy míň. Zase to záleží od nějakých mých pocitů, že když se cítím sama se sebou nespokojená, tak si toho víc všímám.hm, to asi jo.

M: Srovnáváš se s jinýma ženama?

Lenka: To spíš je třeba taková jako možná čistá závist [a], že si říkám, ježíš ta má čistou pleť, taky bych chtěla mít takovou čistou pleť[b]. Ostatní věci mě nijak netrápí, jako oči nebo tak... Tím že, já s tím nejsem srovnaná tak to vnímám u ostatních taky víc.

U této aktérky byl obecně význam líčení spojen s korekcí pleti. Z tohoto hlediska se tedy též občasně porovnává s ostatními ženami. Lenka považuje líčení obecně za velmi nepraktické, proto se vyjadřuje ve smyslu výroků [a-b], že ženám s neproblematickou pletí určitým způsobem závidí.

Naopak tato žena se zaměřuje na věk:

Nela: Hodně u mladých si všímám, naopak inspirace, že jsou velmi krásně, velmi přirozeně nalíčené, že to tedy vypadá, že se právě vyspaly, že jsou krásné, mladé a že už na to nemám.Ráno prostě co si budeme povídat, ženská kolem padesátky, když se probudí... I když někdy to není pravda. Mám pocit, že ta pleť je samozřejmě prokvetlá žilkami a ty kruhy pod očima taky jsou. A prostě potřebuje to tu dekorativní kosmetiku.

Aktérka líčení vztahuje ke svému věku. Reflektuje, že s vyšším věkem roste potřeba používání dekorativní kosmetiky. Nicméně ve výpovědi se též objevuje rozpor (kurzíva), z kterého je patrné, že se může jednat o lpění na líčení u této aktérky obecně a ne pouze z hlediska věku.

Z výpovědi vyplývá, že se nejedná o nějakou rivalitu, kterou by ženy zakoušely a vědomě vytvářely, nicméně mezi ženami dochází k jistým porovnáním, kterými se ženy ujišťují, že jejich osobní úprava zevnějšku je *adekvátní* a v pořádku. Z promluv je patrná určitá nejistota; vzhledová norma existuje, ženy ji vnímají a nějakým způsobem se k ní vztahují, ačkoli nikdo neví, jaká je přesná definice této normy. Vybalancování mezi těmito protiklady je poměrně náročné, podívejme se, jak to ženy reflektují:

Žena by neměla být:

„...špatně nalíčená a že je to její chyba, protože není ošklivá, ale neumí se upravit.“

Když potkám nějakou dámu, která je vysloveně zmalovaná, anebo naopak když má vady pleti, nebo je vysloveně pobledlá, vrásčitá, unavená, neupravená a ten make-up nemá, tak to mě určitě zaujme.

Ale když je pro mě zmalovaná ta holka, má ňáký stíny hodně, ty řasy velký a rtěnek, ale líčení asi ... Když je normálně namalovaná, zas si toho nevšímnu, tak je ňákou a koukám na ní, říkám si, teda jako to je nějaký její styl, nebo proč, že je to škoda, že mohla být míň namalovaná. Takhle nad tím přemýšláš...

A žena by měla být:

„...velmi přirozeně nalíčené, že to tedy vypadá, že se právě vyspaly, že jsou krásné, mladé“

„...koukám na holky, které jsou přírodně hezký a nejsou namalovaný. Ta třeba nemá ani řasy namalovaný, to je krásná holka.“

„...ta má čistou pleť, taky bych chtěla mít takovou čistou pleť“

„Určitě ocením dobře udělaný make-up, nebo naopak dobře zvolené barvy.“

Pokud mezi výroky vzájemně panovala nějaká shoda, tak zejména v odpovědi na otázku: „Pro koho se líčíš/te?“ Aktérky se jednohlasně shodly, že se líčí „pro sebe“. Všechny však vzápětí reflektovaly problematičnost této představy, ženy si samy uvědomují, že se nelíčí pouze pro svůj dobrý pocit.

No vlastně, pro sebe a pro to okolí [A], ale to okolí je pro mě, abych já měla dobrý pocit [B], protože já pro ty lidi, nebo ne pro ty lidi chci vypadat nějak [C]. Já když se líčím, tak je to pro můj pocit, abych se cítila dobře [D], protože já když se nalíčím, tak se cítím dobře. Když jdu třeba s přítelem a víc se nalíčím, tak už je to třeba pro něj [E]. Ten základ je pro mě, abych se cítila dobře, ale to že už potom chci být

atraktivní, tak je to kvůli němu [F]. Ten základ je pro mě, ale pak se to stupňuje podle toho, jak chci být atraktivní [G]. Nebo je to schůzka, tak to udělám třeba kvůli té schůzce, tak se namaluju jinak nebo trošku víc a to už v té daný chvíli děláš pro toho člověka [H] nebo pro tu danou situaci. Samozřejmě seš to ty, nedělám to protože musím. (Marie)

Jak Marie naznačuje [A], tato otázka se nedá jednoznačně odpovědět. Vzhledové praktiky subjekty nevykonávají nikdy zcela pro sebe, ale vždy v interakci s okolím, protože nežijí izolovaně od společnosti. Ačkoli to neznámá, že by žena nemohla mít pocit, že se líčí „pro sebe“ a cítit se díky úpravě příjemně. Aktérka formuluje, že ona chce vypadat dobře pro sebe, ale zároveň pro své okolí, tento cíl je vzájemně komplementární. Právě výroky [A-D] vypovídají o nestabilní povaze subjektivity. Subjektivita v post-strukturálním pojetí je vždy vyjednávánou interakcí mezi jedincem a okolím. Situace a okolí se neustále mění, proto ani subjektivita nemůže být statická, ale je neustále vyjednáváná a znovu-utvářená. Ostatně Marie v výpovědi dále artikuluje, že se líčí pro sebe, pro okolí, pro dobrý pocit, pro přítele a také kvůli nějaké zvláštní příležitosti. V případech schůzky [E-H] se žena snaží využít své atraktivity, stává se líčení součástí strategie, jak dosáhnout úspěchu v oblasti vztahů s muži. V tomto smyslu žena artikuluje líčení ve spojení se *strategickým používáním vzhledu*.

Oni sice tvrdí, jak maj rádi ty přirozeně krásný, ale sami jsou rádi, když jsi upravená, že ti to sluší. Tomu vůbec nevěřím, každému chlapovi se to líbí, když se holka hezky namaluje a pak jí to sluší. (Marie)

V této citaci Marie líčení ospravedlňuje s odkazem na ideální vzhled, který se mužům líbí. Ve výpovědi se opět objevuje poukázání na *přirozenost*, která je však dávana do souvislosti s úpravou vzhledu. Pokud však něčeho musí být nějakým způsobem dosahováno, nejedná se o přirozený stav. V tomto smyslu je líčení vskutku úpravou „pro sebe“, protože ženy se pro okolí mohou snažit vytvořit dojem, že se vlastně vůbec neupravují, přestože se upravují, ale tak, aby vypadaly „přirozeně“.

Marie v této výpovědi také artikuluje vztahování líčení k mužskému pohledu, které staví ženu do pozice sexuálního objektu. Líčení se tak, přestože to nemusí být vědomé či cílené, stává součástí heterosexuální strategie, jak zaujmout mužskou pozornost. V následující citaci se však aktérka spíše odmítá upravovat za nějakým heterosexuálním účelem.

Asi pro sebe, já si myslím, že to je jako hlavně asi pro sebe, je to o mých pocitech. Jako že přítel, já to vnímám, že jemu je to asi jako jedno. Myslím, že když to vezmu z hlediska té korekce, tak je to můj problém. Pokud používám tu dekorativní kosmetiku, tak asi jo, pro ty lidi, s kterými někam vyrážím a tak, pro ty spíš bližší,

jinak to okolí, co si myslí, nějaký, koho neznám, tak to mi to je celkem jedno, jako že to pro mě není tak důležitý, neříkám, že úplně nedůležitý, je to spíš pro mě a pro ty lidi, s kterými někam vyrážím, pro to bližší okolí. (Lenka)

Diskurzivní pozice Lenky je v tomto ohledu zajímavá, protože nepřímo artikuluje, že líčení nevyužívá za účelem zvýšení své atraktivity (což je patrné z jejích každodenních zvyků, nelíčení se do zaměstnání atd.). Samozřejmě, že tato aktérka se nemůže zcela vymezit z heteronormativity, protože se identifikuje jako heterosexuální žena a podmínkou tohoto ztotožnění je určité přijetí genderové role ve spojení s femininitou (odmítnutí líčení je stále společensky přijatelnější, než odmítnutí jiné vzhledové praktiky jako např. holení nohou). Jednání této aktérky je však z hlediska líčení naplněné vlastními významy a stává se tím určitým způsobem příkladem tzv. *performativní teorie aktérství* (Speer 2005, cit dle Zábrodská 2009). Podle této teorie jsou subjekty tvořeny diskursivními praktikami, ale zároveň nejsou jejich věrnými kopiemi a tím se objevuje možnost přeznačení a existence existujících forem moci a vědění. (Zábrodská 2009). Na základě diskurzivní pozice, která vyplývá z výpovědi této aktérky, tak líčení může sloužit k dobrému pocitu ze sebe sama bez toho, aby zároveň šlo o zvýšení atraktivity a vzbuzení zájmu mužů.

Pokud je některými ženami líčení vnímané obecně ve vztahu k mužům, naskytuje se otázka, zda ženy mění svůj přístup k líčení, pokud jsou v partnerském vztahu. Hraje pro ženy líčení důležitost v rámci partnerských vztahů a při intimních chvílích? Jak bylo patrné z hlediska každodennosti, aktérky si líčení asociují s veřejným prostorem a se zaměstnáním. Partnerství je zároveň intimním svazkem a soužitím dvou lidí se stírá dichotomie veřejného a soukromého prostoru. Ženy jsou tak konfrontovány se situacemi, za kterých je muži spatří v jiných okolnostech, než když jsou upravené. Z řady promluv vyplynulo, že tento fakt může být zdrojem nepříjemných pocitů a vede k různým druhům *přizpůsobování*.

Marie: Je to takový furt jakoby psycho, že to musíš mít, a člověk se prostě i jakoby hlídá no, jestli mu to sluší [a] nebo tak. Necítím se, že by člověk byl přirozeně krásnej, že jakoby celkově to jakoby omezení je, že pořád se musím nějak doplňovat nebo sebe nějak zkrášlovat dejme tomu [b]. Třeba to není úplně zkrášlení, ale je to takový psychický. I prostě jsem teď třeba s přítelem rok, ale prostě to trochu řeším, že se třeba úplně neodmaluju, že si tam tu řasenku trochu nechám a ráno se ještě trochu upravím, než vstane [c], v tom je to omezení. Spíš možná psychicky trochu no.. a to ti může ten člověk říkat, že můžeš být sebevíc krásná, prostě člověk se tak necejtí.

Marie v této citaci vyjadřuje, že jí líčení určitým způsobem omezuje, protože se nejedná o prostý akt nanesení líčidel, který dále nevnímá. Aktérka vyjadřuje celkové omezení, protože

se jedná o opakované sledování [a] a upravování [b]. V rámci partnerského vztahu tak volí strategii [c], že se před svým partnerem snaží být vždy alespoň trochu upravená. Což si uvědomuje, že ji svazuje a omezuje.

Z výpovědi vyplynulo, že pro některé ženy nemá partnerský vztah jakýkoli vliv na změnu zvyků nebo pojetí líčení. Z následující citace je patrné, že pokud by došlo k nějakému omezování z hlediska vzhledových úprav od partnera, žena by vážně uvažovala o změně partnera, místo aby přizpůsobovala své návyky.

M: Řekla byste, že se nějak mění se vaše zvyky spojené s líčením podle toho zda jste nebo nejste v partnerském vztahu?

Irena: To ne člověče, **to se teda nemění**, to já jsem v tomhleto drsoň, **když se ti to nelíbí**, tak to **radši změním partnera**, (Smích), nebo jsem to dělávala. Teď už je člověk takovej hodnější. To ne asi to není tak, že **některý ženský se češou podle mužského**, jak se mu to líbí, **to jsem já nikdy nedělala**. Když se ti to nelíbí, tak běž. (Šepot) (Smích)

Irena se v této výpovědi určitým způsobem vymezuje vůči ženám, které se přizpůsobují ve vzhledových praktikách požadavkům partnerů „některý ženský se češou podle mužského, jak se mu to líbí.“ Žena, která velmi dbá na úpravu zevnějšku může klást velký důraz na autonomii v této oblasti. A stejně tak další žena, která se také velmi upravuje, se může velmi svazujícím způsobem přizpůsobovat z hlediska vzhledových úprav požadavkům partnera:

M: Měly nějaké životní události vliv na tvůj vztah k líčení? Jako třeba manželství nebo mateřství?

Nela: Manželství, **stoprocentně manželství**, určitě manželství, protože já si myslím, že je hodně důležité..., byli muži, kteří říkali, že mám krásné zlaté řasy a to jsem byla já a **manžel mi říkal, jdi a vem si voči**. To je přesně o tom, tam bylo **neustálé snižování sebevědomí**. (...) Bohužel jsem **byla naučená takovým svazujícím vztahem**, že **než se děti vzbudily a než se manžel probudil**, tak já jsem **skutečně trávila hodinu v koupelně**, abych **hezky vypadala** a já si myslím, **že to je křeč**.

Na tuto aktérku měl z hlediska požadavků na úpravu jejího vzhledu velmi negativní vliv manžel. Nela reflektuje, že se líčila a upravovala, předtím než se celá rodina vzbudila, což dodnes vnímá velmi negativně (viz. kurzíva).

Hraje líčení nějakou roli z hlediska ženské sexuality a při intimních chvílích? Většina aktérek vyjadřovala potřebu upraveného zevnějšku před tím, než dojde k sexuálnímu aktu, než že by nějakým způsobem vnímaly, jak jsou v jeho průběhu upravené a nalíčené.

Asi je pro mě důležité, když ta intimní chvíle má nastat, a potom, když dojde k nějaký újmě na vzhledu při sexu, tak si myslím, že **to nehraje vůbec žádnou roli**. Ono když člověk provozuje sex, tak je pravděpodobný, že tam ta újma může nastat, a jestli jsou ti dva lidi dospělí, tak to neřeší. (Jana)

Prožitek ze sexuálního aktu tak se zevnějškem nebyl v promluvách nijak zásadně provázán. Výjimkou v tomto ohledu byla výpověď jedné aktérky, která artikulovala spojitost jejího vlastního sexuálního prožitku s úpravou vzhledu. Z citace je patrné ztotožnění se s rolí ženy jako sexuálního objektu do té míry, které jí kazí vlastní sexuální prožitek.

No tohle si myslím, že je docela zvláštní a důležitý problém, můj, protože já se de facto i při tom milování pořád kontroloju, jak vypadám, jestli vypadám v té chvíli dobře. Já si myslím, že to je strašně špatně a doufám, že to tak jiné ženy nemají. Říkat si, ježiš mám rozmazané oči. **Člověk odvádí pozornost od toho normálního prožitku, vyvrcholení toho sexu**. (Nela)

Aktérka vnímá své kontrolování během sexu jako problematické. Ve své promluvě se vymezuje od ostatních žen (kurzíva).

Jak je z prezentovaných výpovědí patrné, podle toho, jaký důraz ženy na líčení kladou, tak je tato vzhledová praktika ovlivňuje ve strategiích v jejich osobních životech. Z hlediska partnerských vztahů a soužití se u žen, které na líčení kladou velký důraz, může stát zdrojem *přizpůsobování*, které může významně omezovat aktérství žen.

Jsme se vždycky s kamarádkou smály tomu, že ona třeba chodila spát v natáčkách, až když on usnul, anebo odmalovávala, až když on usnul, což si myslím, že je trošku na hlavu, že jo. (Irena)

Z hlediska sexuality určité omezování artikulovala pouze jedna aktérka. Líčení a úprava obecně se stává pro některé ženy imperativem, který má vliv nejen na jejich každodenní rozvrh, ale také na mezilidské vztahy, zejména na vztahy partnerské. V tomto smyslu diskurzivní pozice těchto žen rezonují s post-strukturální tezí, že do našich těl jsou vždy vepsány kulturní praktiky, které nejen ovlivňují jejich materiálnost a formu, nýbrž i naše touhy, pocity, myšlenky a sexualitu (Foucault 2000).

Tato část analýzy odhalila, že odpověď na zdánlivě jednoduchou otázku, pro koho se ženy líčí, je velmi nejednoznačná. Toto zjištění zcela koresponduje se základní post-strukturální tezí, která poukazuje na nejednoznačnost, fluidnost většiny sociálních kategorií a zkušeností.

Jeden z mnohých významů líčení a zejména v heterosexuálním smyslu je *vylepšení ženského vzhledu*, které v různých kontextech může sloužit k různým účelům. V souvislosti s heterosexualitou se jedná o zaujetí mužů svým vzhledem. Líčení v klasickém pojetí představuje vzhledovou praktiku, která na ženách podtrhuje femininní atributy. Jak bylo patrné z mnoha výpovědí, ženy mužům obecně neupírají hodnotící hledisko, tím se odkrývá provázanost femininity s percepcí žen jako sexuálních objektů. Ač ženy samotné by se s tímto označením odmítaly ztotožnit. Tento rozpor pochopíme v souvislosti s pojmem *subjekce*, podřízení se heterosexuálním schématům se stává podmínkou existence subjektu a jeho aktérství (Zábrodská 2009). Právě kategorie heterosexuální femininity spojené s pečlivou úpravou poskytuje ženám identitu, kterou považují za vlastní a osobitou, přestože musí přijímat určité limity.

4.4. Líčení a subjektivita

V této části se pokusím shrnout a zároveň interpretovat již představená témata z hlediska *diskurzu subjektivity*. Jedná o hlavní téma výzkumu, které do jisté míry zastřešuje všechna prezentovaná témata. Subjekty v souvislosti s líčením byly konstituovány dvěma hlavními diskurzemi (diskurzem femininity a diskurzem heterosexuality), v rámci kterých artikulovaly rozmanité diskurzivní pozice. Diskurzivní pozice se vzájemně doplňují, v některých případech mohou působit kontradiktoricky, což pouze potvrzuje neustále přítomný pohyb ve formování subjektivity. Jak bylo diskutováno v teoretické části práce, v post-teoriích se ustupuje od používání pojmu identita a to ne z důvodu, že by tento koncept byl nějakým způsobem popírán. Spíše identita není pojímána jako stabilní a vyvěrající z vnitřku člověka.

Subjektivita tedy označuje způsob, jímž subjekt prožívá sebe sama, a to na základě zaujímání pozic v různých často protikladných diskurzích a praktikách. Je nejistým kontradiktorickým procesem spíše než entitou; procesem, který je neustále rekonstituován v diskurzu s každým našim výrokem a aktem. Je kontinuálním procesem subjektivace, v němž jsme limitováni a podrobováni existujícími režimy pravdy, ale v němž se také stáváme vědomými subjekty.“ (Gannon, Davies 2007 in Zábrodská 2009: 61).

V této práci jsem se zabývala subjektivitou ve spojení s konkrétní disciplinární praktikou, tedy jakým způsobem ženské subjekty ve spojení s líčením artikulují své „Já“. A dále jaké možnosti jim z hlediska *aktérství* líčení poskytuje. Ženy obecně si svou subjektivitu utváří ve vztahu k diskurzu femininity a heterosexuality; na základě přijetí či odmítnutí vzhledových úprav je jejich přístup prostoupen individuálními významy. Některé ženy nepřisuzují líčení ve svých životech žádný význam, s takovým hlediskem by se v rámci tohoto výzkumu částečně ztotožnila pouze jedna žena.

Hlavní dva významy líčení, které vplynuly z analýzy představují: *vylepšování ženského vzhledu* a *dosažení příjemného pocitu ze sebe sama*. Jeden z těchto významů, který je zároveň nejtypičtějším je tedy zvyšování atraktivity, které v různých kontextech má rozdílné dopady. Různé roviny strategií spojených s líčením jsou artikulované v následující výpovědi:

Jinak by to **ty ženský ani nedělaly, kdyby z toho nějaká ta výhoda nebyla...** [A] například kdybych se chtěla ucházet o zaměstnání, tak tam rozhodně nepříjdu jak ráno vstanu [B]. Sice si třeba řeknou, nevypadá úplně nejlíp, ale je alespoň upravená. A když bys chtěla sbalit nějakýho mužskýho[C], tak jak to uděláš? **Chci ze sebe dostat co nejvíc** [D]. Sama určitě tam nepůjdu a se pokusím se se sebou něco udělat, takže to je zbraň, určitě to je zbraň. [E] (Irena)

Z pracovního hlediska může upravený ženský zevnějšek přispět k úspěšnému jednání či přijetí do zaměstnání [B]. Z hlediska heterosexuality může jít o zvýšení atraktivity žen a získání tím například partnera pro vztah [C]. Na těchto příkladech vidíme, že prostřednictvím líčení, ženy mohou získávat a také získávají moc [D]. Pokud je jejich úprava v souladu s přijatelnou femininitou, jsou si této moci také vědomé [A], protože se jim dostává pozitivní společenské odezvy. Takto získaná moc je společensky pozitivně asociována a poskytuje aktérkám nástroj k jednání.

Líčení se tak stává *strategickým nástrojem*, pro které se používá označení ženská zbraň [E], které však příliš implikuje nějaké zneužívání. Pro ženy je tato moc pouze běžným nástrojem fungování v rámci genderového řádu. Z výpovědí vplynulo, že ženy, které kladou důraz na upravený zevnějšek berou toto „know-how“ jako určitou výhodu oproti ženám, které se neupravují. V tomto smyslu, jak tvrdí Susan Bordo, ženy sice mohou být kritizované za své participování na ženském „podřízení“, tím, že ztělesňují a mohou mít potěšení z objektivizace a sexualizace ženského těla, ale vzhledem k tomu, že tím vlastně získávají „moc“ je toto jednání v rámci genderového řádu pochopitelné a smysluplné (Bordo 1991). V tomto smyslu

tedy líčení dodává ženám moc a je nástrojem, který jim může usnadnit jednání v různých kontextech.

Dalším významem líčení, který vyplynul z výpovědí bylo pouze *dosažení příjemného pocitu ze sebe sama*, které nemuselo nutně souviset s cíleným vylepšováním vzhledu. Líčení ženy přizpůsobovaly situacím a ne naopak, líčení se stalo součástí speciálních příležitostí, ne bezpodmínečně každodennosti. A nebylo vědomě strategicky používáno. Zároveň absence líčení u žen, které jej nepoužívají, nebyla vnímána jako nějaká „nevýhoda“. Naopak spíše důraz na líčení u jiných žen byl považován za zdroj omezení. Líčení tak v těchto případech sice netvořilo přímo součást subjektivity žen, ačkoli na základě socializace,³⁷ kontaktu s jinými ženami a heterosexuálních vztahů došlo ke konfrontacím, které subjektivitu vymezily právě na základě odmítnutí nebo vytvoření vlastního přístupu k této vzhledové úpravě.

Mně to přijde **nepraktický** [a], já jako to беру jako když dělám nějaký sport a tak, jako že nevím, že se to rozmazává pořád [b], mně to přijde prostě nepraktický, ale výhodný no zase asi, ale zase jako to působení na chlapy... tak si myslím, že v tom. zase.. noo jako že to je dobrý, že když se ta žena cejtí dobře, když je nalíčená, tak je to výhoda, i v práci v jednání s lidma, to se asi těžko odpovídá na tu otázku. Výhodné, nevýhodný, obojí je tam určitě. (Lenka)

Lenka ve výše uvedené promluvě zdůrazňuje nepraktičnost líčení [a-b]. Všimněme si, že se aktérka v rámci své promluvy určitým způsobem vymezuje vůči ženám, které se líčí (viz. kurzíva v citaci), protože mluví o nějaké imaginární ženě. V případě Lenky je v porovnání s jinými aktérkami zajímavá jistá nahodilost rozhodnutí, zda se líčit či ne:

Občas i tu řasenku použiju i normálně. Ono je to spíš jako, jednak když mám víc času a cejtím se v pohodě a je při ruce, že bych ji nějak vyloženě hledala, to fakt ne. Když jí vidím na stolečku, jak tam leží, když ji tam vidím, tak bych si udělala i ty řasy. Že to **pro mě jako nic moc neznamená.**

Z hlediska aktérství je to tedy Lenka, kdo si podle nálady určuje, zda se nalíčí nebo ne. Nejedná se o zvyk, který ji nějak determinuje. (I když též reflektuje, že když má problémy

---

³⁷ Součástí rozhovorů byly i otázky týkající se *socializace*. Vyšlo najevo, že líčení představuje disciplinační praktiku, se kterou se v určitém věku setkávají, ve smyslu vlastního zakoušení, pouze dívky. Líčení nijak nevybočujícím způsobem představuje praktiku, která dívky napomáhá socializovat do společensky preferované femininní podoby. Všechny respondentky byly v pubertě s líčením konfrontovány. V této otázce se všechny respondentky výjimečně shodly na tom, že první experimenty probíhaly na základní škole, poté se začaly líčit nějak pravidelněji na střední škole, tedy okolo 15-16 let.

s pletí používá více korektor.) Z pozice této ženy rozhodně nejde o vnímání nějaké normy, které by se měla přizpůsobovat. Připomeňme si paralelu s jinou aktérkou, Marií, která si u sebe kromě kosmetické taštičky vždy nosí v kabelce separátně řasenku, aby si byla jistá, že ji má vždy při sobě. Jak říká Kathy Peiss: „Malé objekty mohou mít velký symbolický význam.“ (1998: 4) Touto paralelou jsem chtěla poukázat na velmi rozdílné přístupy jednotlivých žen k líčení.

Tematizace pozice subjektu představuje důležitou součást diskurzivní analýzy. Líčení v typickém pojetí, které je v souladu se společensky preferovaným druhem femininity ženám poskytovalo moc. Sankci v tomto ohledu představovalo, když ženy neměly možnost se nalíčit podle své představy, dostalo se do konfliktu jejich aktérství. *Omezení* jako takové se odráží ve výpovědích respondentek, které kladly na líčení důraz. Nedostupnost líčidel či nemožnost nalíčit se některým ženám znemožnila zúčastnit se společenské události nebo přespat mimo domov (viz. citace Marie s.53). V tomto smyslu se u některých žen líčení jako disciplinační praktika stala součástí subjektivity do té míry, že nemožnost se nalíčit je omezila v pohybu a v běžném fungování.

Z hlediska *diskurzu femininity* si ženy vyjednávaly různé diskurzivní pozice. Některé se ztotožnily s velmi klasickým typem velmi upravené femininity, jedna respondentka se identifikovala s opačným typem femininity a sama se nepovažovala za o nic méně femininní. Podle Sandry Lee Bartky se ženy ztotožňují s femininním modelem dokonalosti do té míry, že nejsou schopné zaujmout kritický odstup a tím, že by tento odstup zaujaly, by se zbavovaly vlastní femininní identity, která je na ideálech ženskosti založena (Bartky 1997). Avšak na základě artikulovaných pozic pouze akterek z výzkumného vzorku je patrné, že ne zcela všechny ženy se vztahují k femininitě v pojetí dokonalosti, místo toho si vytváří v rámci možností „vlastní“ pojetí femininity. V tomto smyslu subjekty vyjednávají vlastní pozice v rámci diskurzu, kterým jsou utvářené a vůči kterému jsou podřízené, nicméně to jim právě ponechává možnost aktérství. „Subjekce, jako moc uplatňovaná na subjekt, je zároveň mocí tímto subjektem přivlastňovanou.“ (Bulter 1997: 11, cit dle Zábrodská 2009: 59). Podle důležitosti, kterou ženy líčení připisují se tak do té míry také stává součástí jejich subjektivity. Pro ženy, pro které líčení nemá význam, tak tato praktika představuje jednu ze vzhledových

úprav, se kterými jsou konfrontovány³⁸, protože tato praktika je stále spojena s kategorií femininity.

Paradoxní je vnímání této praktiky jako téměř „neexistující“ ve vztahu k mužům, protože se ženy snaží působit přirozeným dojmem. Aktérky líčení vnímaly jako výhradně ženskou záležitost, z hlediska praktiky jako takové, tj. nanášení líčidel a stejně tak z hlediska jakýchkoli diskuzí týkajících jejich používání či osobního pojetí. V tomto smyslu se líčení v tomto výzkumu objevilo jako diskurzivní konstrukce výhradně *ženské záležitosti*. Přestože ženy mužům zároveň neupírají hodnotící pozici v tomto ohledu.

Subjektivitu si ženy vytvářely na základě vztahování se k mnohým diskurzům, které si interpretují svým „osobitým“ způsobem. Líčení jako praktika se tak u žen kladoucích na úpravu vzhledu důraz (které ve výzkumném vzorku převládaly) ukázalo jako aktivita, která je součástí jejich subjektivity a má vliv na jejich aktérství v mnoha oblastech. Jedna žena může považovat líčení za přímo posilující z hlediska subjektivity, jiná za výrazně omezující. Samozřejmě líčení není povinné a objevuje se tak platforma pro vyjednávání vlastních strategií, kterými by mohlo být také odmítnutí, anebo přeznačení významu, tj. využití líčení nějakým alternativním způsobem. Z výpovědí jsou patrné různé typy vyjednávání, avšak spíše ve smyslu přijetí či nepřijetí líčení jako takového. Vytyčením několika témat jsem se snažila prezentovat ženskou zkušenost s líčením v různých rovinách, které jsem považovala za nejpodstatnější z hlediska subjektivity. Vyšlo najevo, že pro některé ženy může být líčení poměrně významnou praktikou, jak z hlediska každodennosti a organizace času, tak sebe-vnímání, sebe-pojetí a fungování v rámci různých typů vztahů a prostředí.

---

³⁸ Ač výsledkem jejich konfrontace může být právě odmítnutí jako takové.

5. ZÁVĚR

V této práci jsem hledala odpověď na otázku jaký vliv má líčení jako praktika na utváření subjektivity u žen. Důležité koncepty, které byly prezentovány v rámci teoretické části, představují koncept poslušného těla a ženského bytí jako bytí viděného. Diskurzivní pozice a následně zvolené strategie komunikačních partnerek však měnily významy těchto konceptů; zejména pozici žen jako objektů některé výpovědi zcela vyvracely. Ve výpovědích se odrážela nejzásadnější post-strukturální východiska; kategorie žena a subjektivita nepředstavovaly něco fixního, ale jednalo se o neustále utvářené diskurzivní pozice pomocí procesu subjektivace.

V tomto finálním momentu bych se ráda vymezila vůči kritickému pojetí líčení autorek Naomi Wolf a Sheily Jeffreys. Ačkoli z výpovědí komunikačních partnerek vyplývá, že ženy jsou nadále konfrontovány s femininitou v souvislosti s úpravou vzhledu, vyjednávají si pozice, které vyhovují jejich životnímu stylu. Rozhodně slepě a pasivně nepřijímají nějaká schémata, ačkoli jsou jako subjekty diskurzy utvářené a jsou proto nuceny se s nimi konfrontovat. Neznamená to, že by je diskurzy jako takové determinovaly ve volbách spojených se vzhledovými praktikami a z hlediska jejich životů. Ženy si vytvářely vlastní strategie, které jim umožnily jednat v souladu s vlastními diskurzivními pozicemi.

Výzkumná část práce si kladla za cíl pomocí post-strukturální diskurzivní analýzy vymezit diskurzy spojené s líčením a genderovou subjektivitou. Na základě diskurzivní analýzy polostrukturovaných rozhovorů byly identifikovány dva hlavní diskurzy: *diskurz femininity* a *diskurz heterosexuality*, v rámci kterých byla odkryta řada diskurzivních pozic a konstrukcí. Cílem diskurzivní analýzy by mělo být mimo jiné také odhalování nových významů. Představením zásadních témat, týkajících se ženské subjektivity ve spojení s líčením, která z analýzy vyplynula, došlo spíše k odkrytí a dodání významů jako takových, přestože tato témata nemusejí být nezbytně „nová“. Mohu konstatovat, že přestože jsem zajímala o běžnou zkušenost s líčením v kontextu z norem nevybočující femininity, ženy artikulovaly a svým jednáním demonstrovaly, různé diskurzivní konstrukce a pozice, které odkrývají rozmanitost ženské zkušenosti. Je třeba reflektovat, že mé komentáře mohou být podrobeny kritickému čtení, které by odhalilo zcela jiné interpretace a argumenty, protože bude realizováno z jiné diskurzivní pozice.

Dílčí cíl výzkumu představovala otázka odkrytí *ženské zkušenosti* ve spojení s líčením. Jaké významy přisuzují ženy líčení ve svých životech? Nejedná se rozhodně o prostý akt nanesení líčidel, který je součástí rutiny, nad kterou se ženy nezamýšlejí. Ženy připisovaly líčení různé

významy. Pro některé ženy se jednalo o součást každého dne, první aktivitu, kterou vykonávají ráno a opakovaně v průběhu dne. Pro jiné o vzhledovou praktiku, která je pro ženy v naší společnosti dostupná, občas ji využijí, ale nikterak do svých životů nezařazují a už vůbec neproblematizují. Z analýzy vyplynulo, že ženy obecně artikulovaly líčení jako výhradně *ženskou aktivitu a záležitost*, kterou zneviditelňují vůči svému okolí a zejména vůči mužům. Nejasnost mezi tím pro koho se ženy líčí, zda *pro sebe* nebo pro své okolí, odkryla neustále vyjednávanou povahu genderové subjektivity. Ženy se z hlediska líčení porovnávaly s ostatními ženami, nejednalo se o zakoušení rivality, ale spíše ujištění, že jejich osobní úprava je v pořádku a *adekvátní*. Identifikovala jsem tři ideální *typy femininity z hlediska líčení a úprav*, ke kterým se ženy vztahovaly. Ženy artikulovaly ženskost jako performativně utvářenou gesty a vzhledovými úpravami, ale též v esencialistickém smyslu jako nějakou existující entitu. Líčení se také ukázalo jako *strategický nástroj*, který ženám umožňuje jednat a v různých kontextech jim dodává moc, pokud je v souladu se společensky akceptovaným typem femininity.

Líčení jako takové představuje téma, pro které z genderového a sociologického hlediska neexistuje velké množství výzkumů. Tento výzkum proto obecně považuji za nástroj prozkoumání a dodání významů aktivitě, která, jak bylo demonstrováno, hraje v životech některých žen významnou roli. Validita post-strukturální diskurzivní analýzy se odvíjí od vnitřní konzistence interpretací. Je třeba též kriticky zhodnotit, že objevené diskurzivní konstrukce zároveň představují výsledný efekt polostrukturovaného rozhovoru; ženy se pohybovaly v úzce vymezeném prostoru reality, který byl definován mými otázkami. Vzhledem k širší tématu a rozmanitosti ženské zkušenosti se tak otevírá možnost realizace dalších výzkumů souvisejících s líčením (např. Líčení do zaměstnání či Líčení v rámci subkultur), které mohou odhalit další zajímavé významy této vzhledové praktiky.

LITERATURA (BIBLIOGRAFIE):

Bourdieu, Pierre (2000): *Nadvláda mužů*. Praha, Karolinum.

Bartky, Sandra L. (1997). „Foucault, Femininity, and the Modernization of Patriarchal Power.“ In: Conboy, K., Medina, N., Stanbury, S., (Eds.), *Writing on the Body: Female Embodiment and Feminist Theory* (s.129-153) New York, Columbia University Press.

Bordo, Susan (1997). „The Body and the Reproduction of Femininity.“ In: Conboy, K., Medina, N., Stanbury, S., (Eds.), *Writing on the Body: Female Embodiment and Feminist Theory* (s. 90-110) New York: Columbia University Press.

Bordo, Susan (1999). „Feminism, Foucault and the politics of the body.“ In: J. Price, M. Shildrick (Eds.), *Feminist theory and the body: A reader* (s. 246-257). New York, Routledge.

Bordo, Susan (1991): „Material Girl: The Effacements of Postmodern Culture.“ in *The Female body. Figures, Styles, Speculations*. Laureat Goldstein Editor. (s.106-130) The University of Michigan Press.

Bordo, Susan (1993): *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture and the Body*. Berkeley. University of California Press.

Butler, Judith (2003): *Trampoty s rodou*. Bratislava: Aspekt.

Carter, Erica (1997): *Alice in the Consumer Wonderland*

Chromý Karel (2003): *Dysmorfofobie*. *Psychiatrie*;7(1): s.22–25. Dostupné z : <<http://www.tigis.cz/PSYCHIAT/psych103/04chromy.htm> > [cit. 2009-25-10]

de Beauvoir, Simone (1949) *Le deuxième sexe*, Paris, Gallimard.

de Beauvoir, Simone (1968). *Druhé pohlaví*. Praha, Orbis.

Dellinger, Kirsten. Williams, Christine L., (1997) *Make-up at Work: Negotiating Appearance Rules in the Workplace*. in *Gender and Society*, Vol. 11, No. 2. Sage Publications.

Deveaux, Monique (1994). *Feminism and Empowerment. A critical reading of Foucault*. In : *Feminist Interpretations of Foucault*. Susan J. Hekman (ed). *Feminist Studies*. s. 223- 247.

Etkoff, Nancy (2002) *Proč krása vládne světu?* Praha, Columbus.

Friedan, Betty (2002) *Feminine Mystique*. Praha, Pragma.

Foucault, Michel (2000) *Dohlížet a trestat*. Praha, Dauphin.

Fournier, Valérie (2002) *Fleshing out Gender: Crafting Gender Identity on Women's Bodies*. In *Body and Society*. Sage Publications.

Giddens, Anthony (1997) *Sociologie*. Praha. Polity Press.

Grosz, Elizabeth (1994) *Volatile Bodies, Toward a Corporeal Feminism*; (s.138-159) Bloomington. Indiana University Press.

Hendl, Jan (2005) *Kvalitativní výzkum*. Praha. Portál.

Judith Halberstam (2005) *What's that Smell? Queer Temporalities and Subcultural Lives In a Queer Time and Place. Transgender Bodies, Subcultural Lives*. (s.152-188) London/NY :NYUP.

Heyes, Cressida J. (2009) *Diagnosing Culture: Body Dysmorphic Disorder and Cosmetic Surgery*. In *Body & Society*. Sage Publications.

Jeffreys, Sheila (2005) *Beauty and Misogyny. Harmful cultural practices*. New York, Routledge.

Katz, Jonathan Ned (2002) *The Invention of Heterosexuality*. In Kathy Peiss (ed.): *Major Problems in the History of American Sexuality (Documents and Essays)*. (s. 349-356). Boston: Houghton Mifflin,

Kiczková, Zuzana (2007) „Subjekt- Moc-Rod: Kritické inšpirácie Judith Butler“, (s.37-51). In *Vztahy, jazyky, těla*. Praha. Ermat.

Lowy, Ilana (2006) *L'emprise du genre. Masculinité, féminité, inégalité*. Paris, Dispute.

Mabe, Rebeka (2001) *Gender and technology of make-up*. Dostupné z:
< http://www.womenstudies.appstate.edu/gendertechex/vt_exhibits/2001/makeup.html >
[cit. 2009-5-11]

Oates-Indruchová, Libora (2006) „Gender, feminismus a literatura I.“ In *Gender a společnost (kapitola 10a)* Valdová, Jana (ed.). Plzeň, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně.

Oates-Indruchová, Libora (ed.) (1998) *Dívčí válka s ideologií. Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha, Slon.

Ondrisová, S. Šípošová, M. - Červenková, I. - Jójart, P., Bianchi, G. (Eds.) (2002): *Neviditeľná menšina. Čo (ne)vieme o sexuálnej orientácii*. Bratislava, Nadácia občan a demokracia.

Peiss, Kathy (1999), *Hope in a Jar, The Making of America's Beauty culture*. An Owl Book, New York.

Průručka k provádění výběru metodou sněhové koule (Snowball Sampling) (1997), Rada Evropy. Skupina Pompidou.

Radway, Janice (1987) *Reading the Romance*. In *Studies in Culture: An Introductory Reader*, ed. Ann Gray and Jim McGuigan. (1997), London, Arnold.s. 62-79.

Ramazanoglu, Caroline, a Holland, Janet (2004). *Feminist methodology: challenges and choices*. (s.1-16, 145-164).London: SAGE.

Reinharz, Shulamit (1992). *Feminist methods in social research*. New York: Oxford University Press.

Renzetti Blaire, M. a Curran Daniel J. (2005) *Ženy, muži a společnost*. Praha, Karolinum.

Riodan, Teresa (2004) *Inventing Beauty: A History of the Innovations that Have Made Us Beautiful*. USA, Broadway books.

Salih, Sara (2002) *On Judith Butler and Performativity*. London, Routledge.

Šmausová, Gerlinda (2002) „Proti tvrdošíjné představě o ontické povaze gender a pohlaví.“ In: Sborník prací sociálních studií brněnské univerzity, Sociální studia 7, (s.15-27).

Wolf, Naomi (2000) *Mýtus krásy*. Bratislava, Aspekt.

Zábrodská, Kateřina (2009) *Variace na gender. Post-strukturalismus, diskursivní analýza a genderová identita*. Praha, Academia.

Elektronické zdroje :

Food and Drug Administration. Dostupné z:

<<http://www.cfsan.fda.gov/~dms/cos-218.html>> [cit. 2009-13-11]

<[http://en.wikipedia.org/wiki/Jezebel_\(Bible\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Jezebel_(Bible))> [cit. 11.1.2010]

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Obsedantn%C4%9B_kompulzivn%C3%AD_porucha> [cit. 10-11-2009]

<<http://www.dvbobo.com/html/psychologic-knowledge/200909/10-126.html>>

[cit. 2009-11-10]

PŘÍLOHA I.

Schéma otázek na rozhovory:

Líčení jako zvyk:

1. Býváte většinou spíše nalíčená nebo nenalíčená?
2. Líčíte se každý den? Jsou situace, kdy se nelíčíte? Jaké situace /dny to jsou – a proč se v ty příležitosti nelíčíte?
3. Představte si váš běžný pracovní nebo studijní den, jste ochotná si kvůli líčení přivstat?
4. Kolik času vám běžné denní líčení zabere? Kde se většinou líčíte?
5. Mohla byste vyjádřit, jaké máte při líčení pocity?
6. Upravujete si nalíčení během dne? Nosíte s sebou běžně kosmetickou taštičku s líčidly?
7. Které z líčidel pravidelně používáte? Byl by pro vás nějaký výrobek z dekorativní kosmetiky „nepostradatelný“?
8. Jak často si kupujete dekorativní kosmetiku? Kupujete si spíše dražší výrobky nebo dáváte přednost levnějším?
9. Představte si, že máte celý den volno a jen zběžně vyrazíte na nákup potravin do nejbližšího obchodu, budete se líčit?
10. A jinak, máte celý den volno, zřejmě ho strávíte doma, budete se líčit?
11. Upravujete se běžně na veřejnosti (v tramvaji, v baru, v práci)? Jak vnímáte, když se tak upravují jiné ženy?
12. Všimáte si jiných žen, zda a jak chodí nalíčené? Srovnáváte se s jinými ženami?
13. Existují situace nebo příležitosti, při kterých si nedokážete představit, že byste se jich účastnila nenalíčená?
14. A naopak napadá vás situace, kdy vám líčení připadá zcela zbytečné? Nebo dokonce nevhodné?
15. Zažila jste někdy nějaká omezení kvůli líčení?

Zaměstnání :

16. Liší se nějak dny volna a vaše pracovní dny z hlediska líčení?

17. Chodíte do zaměstnání nenalíčená?
18. Požadoval/a od vás někdy zaměstnavatel/ka, abyste do práce chodila nalíčená?(Jak jste na to reagovala? Považujete to za ne/přijatelný zásah do soukromí?
19. Ovlivňuje tvůj vzhled váš pracovní výkon?
20. Zaregistrovala jste nějaké reakce z vašeho okolí na vaše líčení (respektive ne-líčení)?
21. Představte si následující situaci : Zjistíte, že jste o půl hodiny zaspala a máte pracovní či studijní schůzku, co uděláte z hlediska vaší vzhledové přípravy?

Líčení a sebevímání

22. Souvisí pro vás ženskost a to co znamená být ženou nějak s líčením?
23. V jakém věku jste se začala líčit? A proč?
24. Řekla byste, že vás některá osoba ve vašem životě v tomto směru inspirovala?
25. Změnil se v průběhu života váš vztah k líčení? (Pozn. Tematizovat podle věku ženy – období mateřství, manželství, stárnutí.)
26. Věnovala jste někdy nějaký čas tomu, abyste se naučila líčit – četla nějaké časopisy, navštívila kurz nebo vám někdo radil?
27. Diskutujete o líčení s někým? Pokud ano, s kým?
28. Pro koho se líčíte?
29. Mění se vaše návyky spojené s líčením podle toho, zda aktuálně jste nebo nejste v partnerském vztahu?
30. Jaké bývají reakce, co si myslí vaši partneři/rky, na vaše líčení (ne/líčení)? (Pokud jste takové reakce zažila)?
31. Je pro vás při intimních chvílích důležité, jak vypadáte? Hraje v tom nějakou roli líčení?
32. Byla byste schopna vyjádřit, proč se líčíte (resp. nelíčíte)?
33. Souvisí líčení s vaší náladou?
34. Doplnila byste tuto větu: Když jsem nenalíčená.....
35. Myslíte, že to pro ženu může být výhodné chodit nalíčená? Nebo naopak nevýhodné chodit nenalíčená? Řekla byste, že mohou ženy líčení používat i strategicky, tedy jako tzv. “ženskou zbraň“? (Pokud ano,vybavíte si takovou situaci vybaví u sebe nebo jiných žen)
36. Závěrem bych vás poprosila, zda můžete dodat cokoli k tématu, o čem jsme nemluvily nebo co vám připadá důležité.

PŘÍLOHA II. PROHLÁŠENÍ O SOUHLASU

Výzkum zaměřený na Přístup žen k líčení

Byla jste přizvána k účasti na výzkumu zaměřeném na význam líčení v životě žen. Úkolem výzkumu je základní zmapování situace, získání orientace v oblasti teorie i praxe. Prosíme, abyste si přečetl/a následující prohlášení a abyste se zeptal/a na všechny případné nejasnosti než vyjádříte svůj souhlas se svou účastí v projektu.

Postupy

Pokud budete souhlasit s účastí ve výzkumu, provedu s Vámi neformální rozhovor podle předem připravených otázek, které se budou týkat témat relevantních z hlediska zmíněného projektu. Rozhovor může trvat zhruba šedesát minut. S vaším dovolením bude rozhovor nahráván, abychom zajistili přesné zachycení vašich myšlenek a umožnili jejich následnou analýzu.

Důvěrnost

Záznamy z tohoto výzkumu budou uchovány v soukromí. Pokud budou publikovány jakékoliv zprávy, nebudou obsahovat žádné informace umožňující identifikovat subjekty výzkumu, pokud nebudete explicitně požadovat, abychom použili vaše jméno. Stejně nebudou obsahovat žádné informace umožňující identifikovat město, ve kterém je výzkum prováděn. Výsledky výzkumu budou zabezpečeny proti zneužití jinými osobami, přístup k nim bude mít pouze výzkumný tým. Totéž platí pro nahrávky rozhovorů. Zvukové záznamy budou použity pouze k přepisu informací a pak budou smazány.

Dobrovolný charakter výzkumu

Účast na tomto výzkumu je dobrovolná. Vaše rozhodnutí, zda se zúčastníte či nikoli, nebude mít žádný vliv na vaše budoucí vztahy k Univerzitě Karlově. Pokud se rozhodnete k účasti, můžete odmítnout zodpovědět kteroukoliv otázku, nebo svoji účast na rozhovoru kdykoli odvolat, aniž byste tím ovlivnili výše uvedené vztahy.

Potenciální výhody a rizika účasti ve výzkumu

Z účasti na výzkumu vám neplynou žádné bezprostřední výhody (např. finančního rázu), ale může vám přinést nový pohled na diskutovaná témata a přinést pocit uspokojení, že se podílíte na mapování dané problematiky.

Potenciální rizika plynou ze skutečnosti, že se budeme ptát na vaše osobní názory a zkušenosti, což může přinést jistou míru nepohodlí. Jakýkoliv rozhovor pak může představovat jistý průnik do vašeho soukromí.

Kontakty a otázky

Tento výzkum provádí Bc. Michaela Mrňousová (michaela.mrnousova@seznam.cz, tel:731558486). Můžete se jí kdykoliv na cokoliv zeptat už nyní. Pokud budete mít nějaké otázky později, kontaktujte vedoucí výzkumu Mgr. Kateřinu Kolářovou, Ph.D., na telefonním čísle 251 620 364 či prostřednictvím emailu: kater.kolar@gmx.de.

Prohlášení o souhlasu

Přečetl/a jsem si uvedené informace. Zeptal/a jsem se na všechny potřebné otázky a otázky mi byly zodpovězeny. Souhlasím se svou účastí ve výzkumu.

Podpis:.....

Datum:.....

Podpis autora/ ky výzkumu:.....

Datum:.....